

Otvoreno pismo

transkripti druge sezone

Antonio Šiber

Antonio Šiber: OTVORENO PISMO: TRANSKRIPTI DRUGE SEZONE

Antonio Šiber
OTVORENO PISMO: TRANSKRIPTI DRUGE SEZONE

Vlastita naklada

Grafičko i likovno oblikovanje
Antonio Šiber

Zagreb, 2025.

Datum objavljivanja na mreži
3. srpnja 2025.

Dostupno na
http://antoniosiber.org/otvoreno_pismo_transkripti_2.html

ISBN 978-953-48778-9-0

Antonio Šiber

Otvoreno pismo transkripti druge sezone

Vlastita naklada

Zagreb, 2025.

Predgovor

Uobičajeno je i opće prihvaćeno mišljenje da postoje ispravni i odobreni načini na koje se govori o stvarima, pogotovo onima osjetljive naravi, koje neki zovu i svetinjama. Kažu da u takvim stvarima treba iskazati dužno poštovanje, u skladu s tradicijom. Tako se o tome oduvijek govorilo, a oni koji i danas nastavljaju tu tradiciju nalaze u tom ponavljanju neku vrstu ponosa i historijskog kontinuiteta.

Zbog toga se generacijama pripovijedaju veličanstvene besmislice o kojima nitko više i ne razmišlja kao o nečemu što bi trebalo propitivati. Te se besmislice doživljavaju skoro religiozno, a zapisane su i u školskim udžbenicima. Među njih spadaju priče o tome da je narod uvijek u pravu i da nikad ne stavlja sva jaja u istu košaru, da dobri ljudi vole svoju državu, da se svačija vjerska uvjerenja moraju tolerirati, da je identitet razlog za ponos, da su hrvatski poduzetnici i *CEO-i* tvrtki koje mlate milijarde svim Hrvatima razlog za ponos, da su hrvatski nogometaši-bogataši svakom dobrom Hrvatu razlog za ponos, da je sport plemenita aktivnost, da uspjeh svakako treba podržati, da su pjesnici osjetljive duše, da nastavnici obrazuju i odgajaju djecu da budu dobri ljudi, da su lijekovi skupi zato što vas mogu izliječiti, da uvijek treba izaći na izbore i izabrati barem manje od dva ponuđena zla, da su intelektualci moralna i humana snaga društva, i slično. Zato se praktički nikad ne čuje da svaki narod visoko cijeni glupane, psihopate i ubojice, da je domoljublje ropstvo, da su vjernici u značajnom postotku oholi i netolerantni, da identitet nije sve ono masovno što se prihvaća nego sve ono masovno što se odbacuje, da to što je neki bogataš Hrvat ogromnoj većini Hrvata može samo štetiti usprkos onome što lažu po udžbenicima, da sport omamljuje i zaglupljuje mase, da je uspjeh nasilje, da je **Staljin** pisao poeziju o cvijeću i ptičicama, da su ograničene sposobnosti nastavnika u harmoničnom skladu s tupošću njihovih učenika, da brojni skupi lijekovi ne čine baš ništa osim što dodatno razbolijevaju bolesnika, da je za mislećeg pojedinca moralno i idejno konzistentnije da ne izlazi na izbore, da su intelektualci vrlo često hulje i srebroljupci, i slično.

Još je zanimljivije što malo tko želi čuti ono što bi proturječilo tim lažima koje se svakodnevno ponavljaju. Svako se propitivanje tih kriptoreligioznih budalaština doživljava kao hereza i blasfemija, a riječi iz religioznog registra ovdje su sasvim prikladne jer su utuvljene "istine" vrsta praznovjerja i društvene religije. Onoga tko se ipak iz tko zna kojih razloga odluči da ih propituje, gleda se uvijek podozrivo, a gotovo se nikad ne sluša

što taj govori nego koji su njegovi motivi da to govori te da se tako izdvaja iz društvenog i masovnog konsenzusa. Jedni ga nazivaju lažljivcem, drugi zavidnim, treći oholim i narcisoidnim, a četvrti nenormalnim socijalnim bićem. Taj prešutni društveni konsenzus temeljen na notornim lažima i usmjeren protiv slobodnog pojedinca izazove u ponekoga revolt pa i bijes. Ja svakako spadam u takve, a moj revolt postaje podloga, inspiracija i gorivo za stvaranje. Ima to i neke veze s Nietzscheovom grižnjom savjesti iz *Ljudskog, odviše ljudskog*:

Zašto nakon uobičajenih društvenih okupljanja osjetimo grižnju savjesti? Zato što smo olako pristupili važnim stvarima, što u raspravljanju o ljudima nismo bili potpuno vjerni svojim stavovima, ili zato što smo šutjeli kad smo trebali govoriti, što nismo skočili i otišli kad je to trebalo učiniti, ukratko zato što smo se u društvu ponašali kao da mu pripadamo.

Već sam napisao, u predgovoru knjige transkripata prve sezone podcasta, da epizode podcasta *Otvoreno pismo* s citatima iz knjiga *drugih*, ipak prvenstveno sadrže ono o čemu ja želim vikati, a tako je bilo i u ovoj, drugoj sezoni, samo još malo jače, nadam se. Epizode druge sezone bave se obrazovanjem, turizmom, haikuom, politikom i medijima, bolešću i smrću, identitetom i domoljubljem, autorstvom, umjetnom inteligencijom, intelektualcima, jedna je epizoda posvećena Leonardu da Vinciju i sadrži dijelove mojih javnih predavanja o njemu, jedna je o Mati Rimcu i njegovom “robotaksiju”, jedna je montaža mog razgovora s Matom Jagnjićem o mojoj knjizi *Problem promatrača*, mogućnosti “konačnog uvida” i propasti znanosti, a tu je i misa *Perfidus est Ecclesia* temeljena na tekstovima Bakunjina i Nietzschea za koju sam napisao glazbu i koju sam otpjevao najbolje što sam umio. U vremenima ratova i masovnih ubojstava, nezamislive patnje ljudi, a pogotovo djece, na brojnim mjestima u svijetu, a pogotovo u Gazi, ove se teme možda čine kao “male stvari”, nevažne u usporedbi sa zlom svijeta koje nas okružuje. Možda i jest tako, no treba imati u vidu da “male stvari” s vremenom mogu postati velike ako im se to dopusti i ako nitko o njima ne govori uključujući pritom mozak. Te male stvari na kraju postaju zločini. Svejedno, glasnike tih “malih” i nepopularnih stvari doživljava se, kao što reko, kao zlobnike i zavidnike, to je uobičajena reakcija hipnotizirane gomile. To je zato što ljudi općenito vole čitati lijepe priče, recimo o velikim uspjesima naših znanstvenika ili liječnika, o mladim poduzetnicima koji su najbolji u svijetu ili o

divnom prijateljstvu među našim ljudima svjetskog glasa, a mrze one koji im ukazuju da je sve to laž, da su osmijesi plastični, a njihovi heroji psihopati, zlostavljači ili sadisti. Da je cijela društvena situacija zapravo opasna i to zato što slave tipove koji su očiti bolesnici i prevaranti.

Camus je u *Prvom čovjeku* zapisao,

Ljudi ne vole kad ste pronicavi i ironični. Kažu: “Po tome se vidi da niste dobri”. Ne shvaćam tu logiku. Dakako, ako čujem kako kažu nekome da je nemoralan, to tumačim kao da treba dopustiti sebi pouku; [...]

a Kurt Vonnegut u *Bog Vam dao, gospodine Rosewater*

- Zar zbilja piše po zahodima? – pitao je McAllister.
- Čujem da je pisao – rekla je Sylvia. - Nešto sasvim bezazleno, ništa prostački. Dok smo bili u New Yorku, ljudi su mi govorili da Eliot po svim muškim WC-ima u gradu piše istu poruku.
- Sjećaš li se koju?
- Sjećam. “Želite li da vas zamrže i zaborave, budite razumni.” Koliko znam, ta je izvorno njegova.

Kao i u knjizi transkripata prve sezone podcasta, nakon svakog transkripta je popis knjiga koje bi se mogle čitati, a čija je tematika donekle vezana uz ono o čemu se u podcastu govori.

Citati iz knjiga, eseja, članaka i radijskih emisija, napisani su na svojoj podlozi i u malo manjoj širini od glavnog teksta koji je moj.

Dijelovi izgovorenog teksta koji prvenstveno imaju performativnu svrhu, koji ne slijede glavnu liniju teksta nego doprinose atmosferi, napisani su na malo tamnijoj svojoj podlozi nego citati iz knjiga, u malo većoj širini i manjim fontom. Ti su dijelovi ponekad također citati iz knjiga.

Za većinu sam epizoda u drugoj sezoni načinio i vizualizacije dijelova njihova sadržaja uz pomoć različitih alata za generiranje slike algoritmima umjetne inteligencije. Neke su od tih slika odabrane za ovu knjigu i prikazane

blizu teksta transkripta na koji se odnose. Slika koja ilustrira epizodu *Leonardova znanost slikanja*, na stranici 44, je izuzetak. Riječ je o reprodukciji Monetove slike *Žena sa suncobranom – gospođa Monet i njezin sin* (*La Femme à l'ombrelle – Madame Monet et son fils*) koju je on naslikao 1875. godine.

U ovoj su sezoni epizode u prosjeku dvadesetak posto kraće od epizoda u prvoj sezoni. To je moj svjesni i namjerni odabir, jer sam na malom uzorku slušača ustvrdio da pažnju bolje zadržavaju u nešto kraćoj formi podcasta.

Usput, i na kraju, ispunio sam obećanje koje sam dao onoj dvojici u Ogulinu i koje sam prepričao u predgovoru knjige transkripata prve sezone. Našli smo se i opet u Tarvisiju (Trbižu) u prosincu 2024. godine, a pokušat ćemo i u prosincu ove, 2025.

Autor

U Zagrebu 3. srpnja 2025. godine

Sadržaj

Perfidus est Ecclesia	2
Uvod u haiku 5	9
Umjetna ljudska inteligencija	15
Problem promatrača	27
Leonardova znanost slikanja	37
Bijeda intelektualaca	47
Priručnik za izbore 2024.	58
Uvod u haiku 6	64
Novinari, političari, i eksperti na televiziji	78
Diplome i titule	86
Znanost o bolesti i smrti 3: loši lijekovi	93
Škola za roblje	100
Kako je Mate Rimac predstavio ono nešto	110
Štakori u hrvatskom turizmu	119
Norma profesora Kovača	127
Riba	132
Identitet nepripadanja	138
Znanost o bolesti i smrti 4: vrijeme poluživota	144
Najnagrađivaniji književni oportunisti: gola istina	151
Društvo uspjeha, društvo nasilja	160
Podcaster na Marsu	168
Uvod u haiku 7	175
Soba 206	184

Perfidus est Ecclesia

Mihail Bakunjin i Friedrich Nietzsche

2. prosinca 2023.

Misa *Perfidus est Ecclesia* sadrži jedanaest čitanja odlomaka iz eseja *Bog i Država* (1882) Mihaila Bakunjina. Između misnih čitanja je i dvanaest pjevanja, uglazbljenih dijelova teksta iz Nietzscheovog *Antikrista* (1895). U misi sudjeluje i puk.

“Crkva je samo luđake i velike varalice
in majorem dei honorem proglasila svetima.”

Što teolog osjeća kao istinito
 mora biti himbeno:
 u tome je, u tome je,
 gotovo sigurni kriterij istine.

Dobri Bog, kojeg je predviđanje budućnosti, što je jedna od božanskih sposobnosti, trebalo upozoriti na ono što će se dogoditi, zapao je u strašan i budalast bijes; prokleo je Sotonu, čovjeka i svijet koji je sam stvorio, udario se takoreći u vlastito stvorenje, kao što to rade djeca kad se naljute; i, ne zadovoljavajući se kažnjavanjem samo naših predaka, prokleo ih je u svim budućim generacijama, nevinim za zločin koji su počinili njihovi preci. [...] kršćanski teolozi gledaju na to kao da se radi o nečemu vrlo intelektualno dubokom i vrlo pravednom, upravo zato što je monstruozno nepravedno i apsurdno.

Najporočnija vrsta čovjeka je svećenik:
 on poučava protuprirodnost.

A onda, sjetivši se da nije samo Bog osvete i gnjeva, već i Bog ljubavi, nakon što je izmučio postojanja nekoliko milijardi jadnih ljudskih bića i osudio ih na vječni pakao, sažalio se nad ostatkom, i, da ih spasi i pomiri svojom vječnu i božansku ljubav sa svojim vječnim i božanskim gnjevom, uvijek pohlepni za žrtvama i krvlju, poslao je na svijet, kao žrtvu iskupljenja, svog jedinog sina, kako bi ga ljudi mogli ubiti. To se naziva otajstvom Otkupljenja, temeljem svih kršćanskih religija.

VJERNICI: *Kad bi Bog uistinu postojao, trebalo bi ga ukinuti.*

Svijet u kojem svećenik određuje vrijednost stvari
 On naziva Kraljevstvom Božjim

Gospodar koji zapovijeda, ugnjetava i izrabljuje potpuno je logična i posve prirodna osobnost. Ali gospodar koji se žrtvuje za one koji su mu zbog njegove božanske ili ljudske privilegije podređeni posve je nemoguće biće. Ovo je sama suština licemjerstva, koje personificira papa. Nazivajući se najnižim slugom sluga Božjih, u isto se vrijeme proglašava Božjim namjesnikom, apsolutnim i nepogrešivim gospodarom svijeta. Svećenici svih crkava, umjesto da se žrtvuju stadi koje im je povjereno, uvijek su to stado žrtvovali,

iskorištavali i držali u stadnom stanju, da bi zadovoljilo njihove vlastite strasti i služilo svemoći Crkve.

Svećenik živi od grijeha;
Njemu je potrebno da se griješi.

Ipak, kao da je božanski Spasitelj spasio ljudski svijet! Ali ne; u raju koji je obećao Krist, kao što znamo i kao što je to službeno proglašeno, izabranih će biti vrlo malo. Ostatak, ogromna većina sadašnjih generacija i onih koje će doći, vječno će gorjeti u paklu. U međuvremenu, kako bi nas utješio, Bog, uvijek pravedan, uvijek dobar, predaje zemlju vladama napoleona trećih, williama prvih, ferdinanda austrijskih i aleksandara svih Rusija.

Cesare Borgia, papin sin...
Jesam li jasan? Jesam li jasan?

Sveti ljudi, nadahnuti zakonodavci, proroci, mesije, tražili su ga cijeli život, a našli su samo muku i smrt. Prožderao ih je kao drevna sfinga jer ga nisu mogli objasniti. Veliki filozofi od Heraklita i Platona do Descartesa, Spinoze, Leibnitza, Kanta, Fichtea, Schellinga i Hegela, napisali su hrpe tomova i izgradili sustave koliko genijalne toliko i veličanstvene, u kojima su, usput, izrekli i mnoge lijepe i velike stvari i otkrili besmrtnost istine, ali su ovaj misterij, glavni objekt njihovih transcendentalnih potraga ostavili jednako nerazumljivim kao što je i bio. Gigantski naponi najdivnijih genija koje je svijet poznavao, i koji su, jedan za drugim, u najmanje trideset stoljeća iznova preuzimali ovaj Sizifov posao, rezultirali su samo time da je misterij postao još nerazumljiviji. Treba li se nadati da će se on otkriti u rutinskim spekulacijama nekog pedantnog sljedbenika umjetno podgrijane metafizike u vremenu kad su svi živući i ozbiljni duhovi napustili tu višeznačnu znanost rođenu iz kompromisa između nerazuma vjere i zdravog znanstvenog razuma?

Svećenik skrnavi prirodu:
uz tu cijenu i postoji.

Očigledno je da je taj grozni misterij neobjašnjiv – odnosno, apsurdan, jer jedino apsurd ne dopušta objašnjenje. Očigledno je da se svatko tko ga smatra esencijalnim za svoju sreću i život mora odreći razuma i vratiti, ako može, naivnoj, slijepoj, glupoj vjeri, da ponavlja s Tertulijanom i svim iskrenim vjernicima ove riječi koje sažimaju samu suštinu teologije:

Credo quia absurdum [Vjerujem jer je besmisleno].

VJERNICI: *Tako svaka rasprava prestaje, i ništa ne preostaje osim trijumfalne gluposti vjere.*

“Vjera” je ne htjeti znati što je istina.

[Religija] je kao kolektivno ludilo prodrila u dubinu javne i privatne egzistencije ljudi; utjelovljena je u društvu, postala je, takoreći, kolektivna duša i misao. Svaki je čovjek u nju uronjen od svog rođenja, siše je zajedno s majčinim mlijekom, upija je sa svime što takne i svime što vidi. Hrani se isključivo njome i toliko je njome cijelo njegovo biće prožeto i otrovano da kasnije, koliko god da je njegov prirodni um jak, mora načiniti neviđene napore da se od nje izbavi i u tome nikad u potpunosti ne uspijeva.

Crkva je samo luđake i velike varalice
in majorem dei honorem proglasila svetima.

[...] koji god bio objekt luđakovog ludila, opskurna mu se fiks-ideja koja ga opsjeda čini najprirodnijom stvari na svijetu, a sve stvari koje proturječe toj ideji čine mu se suludim i odvratnim. Religija je kolektivno ludilo, tim jače zato što se radi o tradicionalnoj ludosti i zato što je njeno porijeklo izgubljeno u davnoj prošlosti.

Fanatici su slikoviti, čovječanstvo radije
gleda geste negoli sluša razloge.

Ima li išta uzvišenije, u idealnom smislu, nezainteresiranije i odvojenije od svih interesa ove zemlje, od Kristovog nauka koji propovijeda Katolička crkva? A ima li išta brutalnije materijalističko od stalne prakse te iste Crkve još od osmog stoljeća, otkad datira konačno uspostavljanje Crkve kao sile? Što je bio i što je još uvijek glavni cilj svih njezinih natjecanja sa suverenima Europe? Njena ovozemaljska dobra, njeni prihodi prvo, a zatim njezina ovozemaljska moć, njezine političke privilegije. Mora joj se priznati da je ona prva u modernoj povijesti otkrila tu neospornu istinu, koja bi se teško mogla nazvati kršćanskom, da su bogatstvo i moć, ekonomsko iskorištavanje i političko ugnjetavanje masa dva neodvojiva faktora vladavine božanskog ideala na zemlji: skupljanje bogatstva i povećavanje moći, moći koja

iznova otkriva i stvara nove izvore bogatstva, a oboje osiguravaju, bolje od mučeništva i vjere apostola, bolje od božanske milosti, uspjeh kršćanske propagande.

Svako sudjelovanje na službi Božjoj
atentat je na javno ćudoređe.

Apsurdne se priče pričaju i monstruozne [religijske] doktrine poučavaju [...] u svim javnim školama Europe, pod izričitim zapovijedanjem vlada. To zovu civiliziranjem naroda! Sve su te vlade sustavni trovači, zatupljivači masa zbog vlastitog interesa.

Crkva je smrtni neprijatelj
Svakoj čestitosti i uzvišenosti duha.

[...] da bi [škole] postale škole emancipacije a ne porobljenja, treba najprije eliminirati fikciju o Bogu, vječnom i apsolutnom porobljivaču. Sve obrazovanje djece i njihova poduka treba se temeljiti na znanstvenom razvoju razuma, a ne vjere; na razvoju osobnog dostojanstva i neovisnosti, a ne na pobožnosti i poslušnosti; na uvažavanju istine i pravde po svaku cijenu, a prije svega na poštovanju čovječanstva, što uvijek i svugdje mora zamijeniti obožavanje.

VJERNICI: *Ja, koji želim biti slobodan, ne mogu to biti, jer su oko mene ljudi koji još ne žele slobodu, i zato što je ne žele, postaju sredstva mog ugnjetavanja.*

Svećenik zna samo za jednu
veliku opasnost: to je znanost

* Govor svećenika odlomci su iz eseja *Bog i Država* Mihaila Bakunjinina koje je s engleskog na hrvatski preveo Antonio Šiber. Pjevanja su odlomci iz *Antikrista* Friedricha W. Nietzschea.

“Crkva je samo luđake i velike varalice in majorem dei honorem proglasila svetima.”

Moglo bi se čitati:

Friedrich Nietzsche, *Antikrist*, Izvori (1999).

Michael Bakunin, *God and the State*, Dover (1970).

Ludwig Feuerbach, *The Essence of Christianity*, Trubner & Co. (1881).

Antonio Šiber, *Priručnik za svece*, Antonio Šiber (2023).

Uvod u haiku 5

Issa

2. siječnja 2024.

Poetski dnevnik tipični su za haiku pjesnike. U njima se prozni, dnevnički, dijelovi kombiniraju s haikuima koji su potaknuti zbivanjima ili povijesnim i literarnim asocijacijama koja se opisuju u prozi. Taj je žanr poznat pod imenom *haibun*, a pogotovo je čest kad je riječ o zapisima s dugotrajnih putovanja, kao što je to slučaj u Bashovom dnevniku *Oko no Hosomichi (Uskim putem prema sjeveru)*. Issin haibun *Oraga Haru (Godina mog života)* opisuje događaje u 1819. godini u kojoj mu je umrla dvogodišnja kći.

Prošlog je ljeta [...] moja žena rodila našu kćer, kojoj smo dali ime Sato. Rođena je u neznanju, a nadali smo se da će rasti u mudrosti. Na svoj je rođendan ove godine mahala rukama, klimala glavom prema nama i plakala. Mislili smo da traži papirnatu vjetrenjaču, pa sam joj je kupio. Pokušala ju je polizati, zatim posisati, a onda ju je ravnodušno bacila. Njezin um luta od jedne stvari do druge, ne zadržavajući se dugo ni na čemu. Sad se igra glinenom posudom, a onda je razbije. Ispituje papirnati zaslon, samo da bi ga poderala. Kad je pohvalimo, lice joj se odmah ozari. Nijedan joj tamni oblačić ne prolazi kroz glavu. Ona blista poput jasne mjesečine i oduševljava nas daleko više nego što bi to mogao najbolji glumac u kazalištu. Ponekad je prolaznik zamoli da pokaže psa ili pticu i tada je sva predivna, od vrha svoje male glave do peta, lagana poput leptira na proljetnoj vlati trave koji odmara krila. Vjerujem da to dijete živi u stanju božanske milosti i da Buda bdije nad njom. U večer sjećanja na mrtve, kad sam zapalio svijeće na obiteljskom oltaru i zazvonio molitvenim zvonom, ona je izašla žustro puzeći, sklapajući svoje ručice i savijajući ih poput izdanaka paprati. Tankim je, slatkim glasom recitirala tako ljupko svoju molitvu. Ja, pak, imam dosta godina i kosu mi je dotaknuo mraz, a svaka mi godina dodaje bore na lice pa ipak još nisam pronašao Budinu milost, a dane i mjesece sam trošio baveći se ispraznim poslovima. Sram me i pomisliti da je moja dvogodišnja kći bliže istini i prosvjetljenju od mene. Čim se okrenem od oltara prepuštam se lošoj karmi i sijem sjeme buduće patnje, mrzeći muhe koje mi gmižu po koljenima, ubijajući komarce koji zuje oko stola i, još gore, pijući vino koje je Buda zabranio.

Djeca koja su vani plesala odjednom su zapjevala, a moja je mala djevojčica bacila zdjelu kojom se igrala i otpuzala na trijem gdje im se i ona pridružila te počela pjevati pružajući ruke ka mjesecu. Dok sam je gledao posve sam zaboravio svoje poodmakle godine i grešnu narav. Maštao sam o vremenu kad će biti dovoljno stara i kad će se ponositi dugom kosom i uvojcima dok bude plesala. To će biti ljepše od pjeva dvadeset pet nebeskih djeva.

Nižući kolačiće

Dijete svaki put kaže

“Ovaj je moj!”

Nema dana kad njene noge miruju. A kad dođe noć, umori se i čvrsto spava sve do idućeg jutra kad je sunce već visoko. Njena majka koristi priliku dok je malena u krevetu da počisti kuću i nešto skuha. I kad je sve gotovo, nađe jedva trenutak odmora prije nego što se dijete probudi. Čim čuje da dijete plače, iznese je iz kreveta u dvorište da piški, a zatim je doji. Malena siše majčino mlijeko sa smiješkom i nježno tapše dojku pokazujući tako svoje zadovoljstvo. Njena majka tada zaboravlja umor i bol [koju je osjećala] dok ju je nosila u utrobi, zaboravlja prljave pelene koje svakodnevno pere, posve se prepuštajući radosti što ima dijete, radosti dragocjenijoj od dragulja.

Dojeći dijete

Majka broji ugrize muha

Na sićušnom tijelu.

Najveća sreća često završava u najvećoj bijedi. Ali zašto, zašto moje dijete, koje nije imalo priliku okusiti ni polovicu zemaljskih užitaka – koje bi trebalo biti zeleno kao mlade iglice na vječnom boru – zašto mora ležati ovdje na smrtnoj postelji, podbuhlo i s plikovima, uhvaćeno u kandže demona boginja? Ja, njezin otac, jedva da mogu stajati kraj nje i gledati je kako svakim danom propada poput netaknutog cvata opustošenog provalom kiše i blata.

Nakon dva, tri dana, njezini su se plikovi osušili u tvrde kraste koje su otpale poput zemlje omekšane otapanjem snijega. Ohrabreni, napravili smo maleni čamac od slame i prelili ga vrućim sakeom. Uz molitvu smo ga poslali niz rijeku u nadi da ćemo umiriti demona boginja. Ali naše su nade i naponi bili uzaludni i ona je iz dana u dan postajala sve slabija. Napokon, usred ljeta, dok su se cvjetovi slaka zatvarali i njene su se oči zauvijek zatvorile.

Njena je majka zagrlila hladno tijelo i zaplakala. Ja sam pak znao da od suza nema nikakve koristi, da se voda protekla ispod mosta nikada ne vraća i da rasute latice nestaju zauvijek. Pa ipak, koliko god da sam pokušavao, nikako, naprosto nikako nisam mogao presjeći veze ljudske ljubavi.

Ovaj svijet rose
je samo svijet rose –
Pa ipak...

[...]

Mjesec dana nakon što je umrla, posjetio sam grob svoje kćeri i napisao:

Malo je dijete
ubralo kap rose i –
Hej! Nestala je!

[...]

Sanjao sam nasmiješeno lice svoje kćeri.

Moja kći obrazom
nježno miluje dinju
samo u mom snu.

Bio je ovo moj prijevod dijelova dnevnika *Godina mog života Kobayashija Isse*, naziva *Oraga Haru* u japanskom originalu. Odabrao sam i preveo njegove dijelove koji se bave kratkim životom njegove kćeri **Sato** koja je umrla od velikih boginja ne živeći ni pune dvije godine, 1819. godine, kad je Issa imao 57 godina. Hrvatski sam prijevod konstruirao konzultirajući prijevode s japanskog na engleski **Sama Hamilla** iz 1997. godine i **Noboyukija Yuase**, iz 1960. godine.

Poetski dnevnici specifična su forma literature tipične za haiku pjesnike, gdje se prozni, dnevnički dijelovi kombiniraju s haikuima koji su potaknuti zbivanjima ili povijesnim i literarnim asocijacijama koja se opisuju u prozi. To produbljuje haikue i daje im dodatni kontekst, premda bi dobar haiku morao očuvati značenje neovisno o okolnostima nastanka, povijesnim i poetskim referencijama i dodatnim objašnjenjima. Taj je žanr poznat pod imenom *haibun*, a pogotovo je čest kad je riječ o zapisima s dugotrajnih putovanja, kao što je to slučaj u **Bashovom** dnevniku *Uskim putem prema sjeveru*.

Issin haibun *Oraga Haru* opisuje događaje u 1819. godini u kojoj mu je umrla kći, a sadrži i haikue drugih pjesnika koji se bave istim temama i preokupacijama koje obrađuje Issa. Nakon smrti svoje kćeri, uz svoje haikue, on tako navodi i haikue drugih pjesnika o gubitku djece, uključujući i slavni haiku pjesnikinje **Chiyo-ni** (Koyu-ni, Kaga no Chiyo):

Kamo li je
danas odlutao loveći
vilin-konjice.

(Chiyo-ni)

Fukuda Chiyo-ni, možda i najpoznatija haiku pjesnikinja, napisala je ovaj haiku nakon smrti svog sina koji je volio loviti vilinske konjice i umro vrlo mlad. Mислеći na njega, ona zamišlja kako on negdje i dalje lovi vilin-konjice, lutajući i opet daleko od svoje majke koja se svaki put za njega zabrine.

Odabrani dio dnevnika sadrži i opis folkloru i vjerskih praksi u Japanu tog doba, koje su prilično daleke od najapstraktnijeg oblika zen budizma. U Japanu se stoljećima smatralo da zarazne bolesti koje putuju selima i gradovima raznose demoni i postoje brojni rituali kojima ih se pokušava odbiti od kuće, ali i udobrovoljiti u nadi da će poštediti živote oboljelih. Issa i **Kiku** tako mole demona boginja, Hosogamija, da poštedi malenu Sato praveći čamčić od slame, prelijevajući ga vrućim sakeom i puštajući ga niz rijeku. Budizam, Shinto i folklor u Japanu su temeljito izmiješani, pogotovo u široko prihvaćenim, pučkim oblicima vjere.

I Issin je doživljaj budizma koji se može iščitati iz prevedenog dijela dnevnika daleko od zena. Iako je u budizmu vezivanje uz svijet i ljubav izvor patnje, Issa nikako ne uspijeva dosegnuti taj budistički ideal nevezivanja i ne može prekinuti veze ljubavi prema svojoj preminuloj kćeri. On dobro zna da je ovaj svijet, svijet nestalnosti i promjene iz kojega će sve uskoro ispariti kao i kapi jutarnje rose i da se voda protekla ispod mosta nikad ne vraća, ali ipak...

Jedva četiri godine nakon smrti Sato, umrla je i Issina supruga Kiku, a u te je četiri godine rodila još dvoje djece koja su umrla ne dočekavši ni godinu starosti. Issa je umro osam godina nakon svoje kćeri, a te su zadnje godine njegova života bile godine nesreće, patnje i bolesti.

Moglo bi se čitati:

Nobuyuki Yuasa, *The Year of My Life: A Translation of Issa's Oraga Haru*, University of California Press (1960).

Sam Hamill, *The Spring of My Life and Selected Haiku: Kobayashi Issa*, Shambala (2013).

Michelle Kyoko Crowson, *Proposing a Poetics of Opposition in the Haikai of Kobayashi Issa*, Master of Arts Thesis, College of Humanities, University of Utah (2012).

David G. Lanoue, *Becoming a Child: Issa's Poetic Consciousness*, *Modern Haiku* 46 (3), 23 (2015).

Umjetna ljudska inteligencija

4. veljače 2024.

Nije pretjerano važno hoće li umjetna inteligencija ikad sličiti ljudskoj u bilo kojem fundamentalnom smislu. Važno je kome ona služi i hoće li se koristiti kao navodno objektivno sredstvo protiv vas, kojima će posve racionalno i objektivno smanjivati plaću i davati otkaz dok vam se empatični menadžeri smiješe sliježući ramenima. Umjetna inteligencija je, već po tome kako je stvorena, sredstvo ojačavanja *statusa quo* i ukorijenjenih narativa, predrasuda i kategorija. Riječ je, kao i uvijek, o moći.

Koji je najbolji, najsigurniji izvor [vremenske prognoze]?

- Nema najboljeg izvora. Najbolji izvor je čovjek – meteorolog s iskustvom.

- To ste vi.

- Ja sam tek samo jedan u svjetskom nizu profesionalnih meteorologa. A danas “svaka šuš” može davati prognozu vremena. [...] Ja se, na primjer, ne usuđujem davati liječničku prognozu jer – nisam liječnik. A mnogi to rade.

Tako su u Jutarnjem listu od 13. siječnja 2024. godine razgovarali novinar **Silobrčić** i najpoznatiji hrvatski meteorolog **Zoran Vakula**, za kojeg smo saznali još i da je kao mali htio biti policijski agent i novinar te da on zapravo i nije baš pravi meteorolog nego je više urednik na Hrvatskoj televiziji.

Umjetna inteligencija analizu mamografa, CT-a i rendgenskih snimaka već danas obavlja barem podjednako uspješno kao i liječnik specijalist i nema nikakvog razloga za sumnju da će uskoro davati bolje vremenske prognoze od bilo kojeg meteorologa. Vakulino nazivanje onih koji prčkaju po prognostičkim modelima “šušama”, zapravo je statusna tjeskoba, strah od gubitka utjecaja onih ovlaštenih da ovjeravaju i daju pečate. Uostalom, danas svaka šuš može igrati šah pa i umjetna inteligencija.

Postoje aktivnosti u kojima se ljudska uspješnost ne može uspoređivati uspješnosti koda i algoritma, pogotovo onoga utreniranog na ogromnoj podlozi postojećih podataka i pouzdano uspostavljenih odnosa. Takvih je aktivnosti sve više, a opće je poznati primjer analiza fotografija i medicinskih snimaka.

U slučaju vremenske prognoze postoji ogromna baza podataka stanja atmosfere te budućnosti atmosfere koja slijedi nakon njenih poznatih stanja. Algoritmi utrenirani na takvom, poznatom, skupu podataka mogu davati odlične prognoze nepoznate budućnosti atmosfere iz podataka izmjerenih u proteklih nekoliko dana ili čak tjedana i mjeseci ako se takvo što

pokaže nužnim. Nijedan ekspert takvu vrstu prognoze neće moći ni pratiti niti razumjeti jer se ona temelji na obradi skupa podataka čiju veličinu nijedan ljudski um ni na koji način ne može ni pojmiti. Ljudi pogotovo ne mogu analizirati tako velike numeričke nizove i matrice te u njima ustanoviti nekakve uzorke.

Današnja umjetna inteligencija temelji se na algoritmima koje nazivaju organskim, ljudskim imenima: neuralnim mrežama i dubokim učenjem. No, ona je antiklimaks i antiteza fizikalne pa i šire ljudske spoznaje, koja raznolikost svijeta pokušava svesti na nekoliko razumljivih prirodnih zakona. Umjetna inteligencija uopće se ne bavi razumijevanjem niti zakonima u podlozi zbivanja, ona je proizvedena s namjerom da kategorizira zbivanja odn. da prepozna uzorke koji se ponavljaju u ogromnim skupovima podataka o zbivanjima.

Stručnost koju predstavlja neuralna mreža utjelovljena je u numeričkim težinama pridijeljenim vezama među [čvorovima mreže, odn. umjetnim] neuronima i još uvijek ni na koji način ne možemo pristupiti tom znanju niti ga interpretirati. Program dubokog učenja koji vam kaže da vidi zloćudne tumore na rendgenskoj snimci ne može opravdati svoju dijagnozu. Program dubokog učenja koji klijentu odbija bankovni kredit ne može vam reći zašto to čini.

Michael Wooldridge, *Kratka povijest umjetne inteligencije* (2021)

No, to nikako ne znači da utrenirani algoritmi nisu uspješniji od ljudskih eksperata u ocjenama i prognozama koje daju. Nitko više ne može pobijediti algoritme u šahu ili drevnoj strateškoj igri go, a mehanizam povratne veze koja nagrađuje ili kažnjava umjetne neuralne mreže, ovisno o potezu koji predlože, može se iskoristiti da ih se nauči superiorno igrati bilo koju igru sa zadanim pravilima. Sama pravila, odn. zakone na kojima igre poživaju, nije u samom algoritmu uopće potrebno eksplicirati – ona će nakon procesa učenja biti implicitno zapisana u ogromnom nizu brojeva koji predstavljaju stanje utrenirane neuralne mreže, premda se iz tih brojeva ni na koji način neće moći očitati.

Ljude smo skloni cijeniti po kvaliteti ekspertize koju imaju. Radiologa cijenimo prema kvaliteti očitavanja snimaka, meteorologa prema kvaliteti

prognoze u idućih pet dana, šahista prema broju pobjeda, dizajnera logotipa prema kvaliteti uspješnih dizajnerskih rješenja, ilustratora prema kvaliteti grafičke realizacije ideje. Često smo pri tome padali u zamku da kvalitetu nečije ekspertize sagledavamo u preširokom kontekstu pa smo govorili npr. o “dobrim i humanim doktorima”, ili smo nečiju sposobnost igranja šaha promatrali u gotovo magijskom smislu, pripisujući toj osobi svojstva i osobine koje ni na koji način ne izlaze iz uske ekspertne vještine. Bili smo skloni promatrati i ekstrapolirati ljudskost u širokom smislu, na temelju kvalitete uske ekspertize. Danas, kad *svaka šuš*a može očitati ultrazvuk srca i mamograf ili igrati šah i go, pa čak i umjetna inteligencija, moramo promisliti o tome što je ono što vrednujemo u čovjeku i koliko “vrijedi” čovjek koji svojom ekspertizom više nikad neće moći nadmašiti stroj.

Kod nas pak i danas uporno trube o obrazovanju za potrebe “tržišta rada”, STEM-u, nužnosti specijalizacije, navodnoj konkurentnosti, fleksibilnosti i vrlinama mukotrpnog i bezumnog rada. Iako je očito da su takve zamisli potpuno promašene, pogotovo u vremenu ekspertnih algoritama, takva je indoktrinacija kulturološki poduprta i utuđuje se u medijima i školama. Nietzsche je prije više od sto pedeset godina o tome zapisao:

S obzirom na to da je znanost beskrajno uvećana, onaj koji nije pretjerano nadaren, nego je umjerenih sposobnosti, morat će se posvetiti isključivo jednoj grani i zanemariti sve druge ako ikad želi išta postići u svom radu. Ako mu i uspije da se zbog svoje specijalnosti izdigne iznad gomile, i dalje će ostati jedan od njih s obzirom na sve ostalo, to jest, s obzirom na sve najvažnije stvari u životu. Zato specijalist u znanosti sve više nalikuje industrijskom radniku koji provodi cijeli svoj život okrećući jedan poseban vijak ili ručku na određenom instrumentu ili stroju u čijem opsluživanju on stječe iznimnu vještinu. U Njemačkoj, gdje znamo kako odjenuti takve bolne činjenice u poželjnu odjeću, ova je uska specijalizacija naših učenih ljudi čak i predmet divljenja, a njihovo sve veće odstupanje sa staze prave kulture smatra se moralnim fenomenom. “Odanost malim stvarima”, “ustrajna dosljednost”, postaju iskazi najviše hvale, a nedostatkom kulture izvan specijalnosti paradiramo u inozemstvu kao znakom plemenite dovoljnosti.

Umjetna inteligencija danas već odlično prevodi s jednog jezika na drugi, a s njom možemo i čavrljati i to zato što je jezik moguće interpretirati, odrediti u njemu uzorke, strukture i gramatičke oblike te tako projiciran, kategoriziran i rastavljen jezik provesti kroz računalne algoritme. To nikako ne znači da u tom procesu, s računalne strane, postoji neki razum ili inteligencija, to znači samo da na zadani govorni ili tekstualni *input* možemo dobiti manje ili više zanimljivi i zadovoljavajući *output*, a da u takvom “razgovoru”, svakako s računalne strane, uopće ne postoji razumijevanje koje je metafizika ljudskog jezika. Ako takvo razumijevanje i postoji, ono je u toj interakciji nužno na ljudskoj strani. Današnja umjetna inteligencija je poput zombija – ona reagira i govori kao da ima svijest i nešto razumije, iako, naravno, ništa ne razumije. Problem je umjetne inteligencije što ova izjava vrijedi i za veliki broj ljudi.

U bjesomučnoj potrebi za redefinicijom ljudskosti povlače se stalno nove granice koje bi nas navodno trebale razdvojiti od računala. Neki tako tvrde da umjetna inteligencija ipak ne bi mogla pisati “književnost”. Umjetna inteligencija bi svakako mogla vrlo “kvalitetno” napisati beskonačan broj ljubavnih i erotskih romana koji su se nekad prodavali na kioscima. Žanr je smiješan i glup, no odličan je predložak za računalno učenje i analizu uzoraka koji se u njemu uvijek pojavljuju. Ljudi su to ipak naveliko kupovali. A kupuju i danas, iako se to ovih dana na raznim interliberima i u učenim žirijima naziva “književnošću”, a ne glupavim i repetitivnim ljubićima otisnutim na WC papiru. Čini mi se da danas nije toliki problem sadržaj koji nudi umjetna inteligencija, koliko činjenica da ljudi gutaju “literarno” smeće koje bi sasvim dobro mogao proizvesti osrednje istrenirani robot i to u beskonačnom slijedu kombinacija. Ljudi to žele. Književnost koju nosi misao i stvarna ljudska emocija današnje ljude plaši i boli. Ili je, u drugoj krajnosti, ne mogu ni pojmiti ni osjetiti. Oni ne žele imati ništa s tim, žele sapunice i strojotvorine, žele kupovati najnagrađivanije smeće koje proizvode roboti, a nazivaju to svojim “književnim uzdizanjem”. Zato su pred umjetnom inteligencijom i onima koji će zarađivati od prodaje svakakvog šrota i plastike sigurno sjajna i uspješna vremena.

Problem je ljudske inteligencije, ukratko, što za nju nema ljudske publike.

Jeste li ikad, uostalom, pomislili da bi moglo biti da ove podcaste uopće ne snima **Antonio Šiber**, nego umjetna inteligencija koja se samo *predstavlja* kao Antonio Šiber? Jeste li ikad pomislili da poeziju akademika **Drageca Štambuka** nije napisao on, nego loše istreniran domoljubni robot?.

Da je mlika kolika je Lika, bio bi sir koliki Zir. Prizor, nadzor, zazor, prozor – zrenik, zrenje, zora, zoridba. Jad je otrov, a jadona zmija otrovnica, čemer i nevolja. Vrilo mudrosti, blizu Budakove Arnere [sic], presušuje i otklanja pjev. Sveti Roko, sveče s ranama mnogim, daruj nam strpljivost i nerazuman pristup sebedarju.

Lako je utrenirati algoritam s ciljem da objavljuje u stilu i umjesto, recimo, **Marina Miletića** i to mnogo efikasnije nego on, prateći statistiku posjeta, lajkova i komentiranja te podešavajući težine neuralne mreže algoritma tako da, procesom računalnog učenja, maksimizira parametre uspješnosti i privuče što više sljedbenika i glasača.

Sačuvat ćemo Hrvatsku, vratit ćemo ju u ruke naroda!

Sanjam Hrvatsku kakva nam može biti na ponos i radost.

Vjerujem da ćemo graditi ljepšu, pošteniju i snažniju slobodnu Hrvatsku. Neka bude kako mora biti. Mi smo spremni.

Zaslужio je ovaj izmučeni i toliko puta prevareni narod – da ima mir i da živi u posloženoj Državi.

Neka sve u našoj Domovini što ne valja, što je trulo, koruptivno, što je lopovski, što je močvarno – propadne i nestane. Da bi disala opet naša Hrvatska, slobodna i lijepa ko' u snovima.

Dobro će pobijediti. Hrvatska, ljubavi naša.

Današnja publika ne bi imala pojma da te statuse objavljuje robot, a ne Marin Miletić. Politika je danas takva, a ljudi s nepomučenom i beskrajnom radošću dočekuju nove doze ispraznog političkog smeća koje je lako kategorizirati i strojno proizvoditi. Migranti, vojska na granicama, strani radnici, domoljublje, vjera, koruptivna hobotnica, rodna ideologija, plandemij-ska farmakomafija, GMO otrov, kukci u hrani, globalisti, *woke*... Ljudi to vole.

“Sveti Roko, sveče s ranama mnogim, daruj nam strpljivost i nerazuman pristup sebedarju.”

Postoje fizikalni modeli koji gibanje i ponašanje ljudi opisuju kao da su bezumne čestice pod utjecajem sile i okoline. Upravo tako izgledaju lavine hysterije, mržnje i zla koje se mogu lako pobuditi u ovakvom društvu. Umjetnu inteligenciju lako je naučiti da huška, da probere i istakne mete koje izazivaju najviše mržnje i reakcije publike i da svakodnevno podgrijava i pojačava tu mržnju. **Meredith Broussard** u knjizi *Umjetna neinteligencija* piše:

Microsoftovi programeri stvorili su *Twitter-bota*, Taya, koji je trebao “učiti” iz svoje izravne interakcije s drugim korisnicima Twittera. [...] Bot je “naučio” širiti govor mržnje o rasnoj nadmoći bijelaca. Programeri su ga, iznenađeni, zatvorili.

Jasno je, dakle, da umjetna inteligencija ima sjajnu političku budućnost, a njena će uloga već i u ovoj superizbornoj hrvatskoj godini biti vrlo važna. Poznajući, uostalom, političke opcije u Hrvata, svakako predlažem da se u Hrvatski sabor čim prije uvede umjetna inteligencija.

Ni u znanosti nije bitno drukčije. Kladim se da bi dobre tri četvrtine današnje znanosti, pa čak i one “vrhunске”, sasvim dobro mogli proizvoditi roboti i to neizmjereno brže od 145 članaka godišnje koliko proizvode naši najcitiraniji znanstvenici. Mogli bi pisati i prijave projekata, one odvratne dijelove namijenjene tupim birokratima, koje bi, k tome, sami mogli i “čitati” i ocjenjivati. Mogli bi puniti, kao što sam siguran da i već pune, baze podataka i citata i sretno unapređivati našu sjajnu proizvodnu znanost. Ljudi to žele. Žele pokazivati smeće koje su nataložili po bazama podataka. Oni zatrpavaju jedni druge tim vrhunskim smećem od članaka i citata jer im treba za projekte, nagrade i top-liste najcitiranijih svjetskih znanstvenika pa se onda žale kako je recenziranje presporo. Sad su dobili vrhunskog birokrata koji sve to može raditi mnogo bolje od njih.

Znanost se odavno svela na birokraciju, a znanstvenu “evaluaciju” već sad može obavljati umjetna inteligencija. Ona može provoditi i znanstveno istraživanje koje se tako vrednuje, jer radove ionako nitko ne čita nego ih samo prebrojava i citira, i kad nisu pročitani. To slično repetitivnom gakanju digitalnih gusaka.

Nada su ljudskog svijeta lijenčine koje su tako nazvane zato što nisu mogli ili nisu željeli kompilirati i proizvoditi pod svaku cijenu, nego su

preferirali misliti o nečemu uistinu lijepom, ljudskom i originalnom, čak i ako im se to nije isplatilo. Trebat će ipak još neko vrijeme dok umjetna inteligencija ne nauči obavljati posao nadahnutih lijenčina, iako ovakvom svijetu nešto originalno, lijepo i ljudsko uopće nije ni potrebno i to ni nema nikakvu publiku. Sav su “ljudski” posao i sva ljudska svojstva na putu da izumru, ne zato što bi ih umjetna inteligencija mogla zamijeniti, nego zato što takav posao i svojstva nitko više i ne želi, niti može prepoznati. **Kate Crawford** u knjizi *Atlas umjetne inteligencije* piše da je

umjetna inteligencija donijela pomak prema [...] reprezentacijama svijeta načinjenim isključivo za strojeve.

Krajem studenog 2023. godine, portal *Forbes Hrvatska* objavio je članak koji su po društvenim mrežama reklamirali naslovom “Što mislite o ideji da umjetna inteligencija radi selekciju budućih zaposlenika?”. Poslovni magazin *Forbes* bavi se najpametnijim i najvažnijim ekonomskim temama, listama najbogatijih, trideset lidera ispod trideset, pedeset najisplativijih znanstvenika ispod pedeset, rekordnim rezultatima, novim mandatima na čelu uprava, i sve tako nešto. Tri navodno ljudska lica na najavnoj fotografiji članka, premda je danas postalo nemoguće razlikovati robote od ljudi, trebala su valjda poslužiti da utješe (?) i uvjere čitatelje *Forbesa* (koji su ti uopće?) kako o njihovim sudbinama neće odlučivati nekakvi algoritmi i roboti nego pravi i simpatični, ugodni, lijepo odjeveni, polunasmiješeni i vrlo pristojni ljudi. Menadžeri. Znajući u kakvom svijetu živimo, zaposlenicima bi možda čak bilo i bolje da o njihovim sudbinama odlučuju roboti nego ljudi koji su danas u pozicijama da nešto odlučuju. Slabo skrivena je poruka člančića da menadžeri očito smatraju da o *njihovim* sudbinama neće odlučivati nikakvi roboti, nego će *oni* koristiti robote da za njih upošljavaju i daju otkaze dok će oni, našminkano i pametno, empatično i mudro, sjediti na vrhu tog lanca, otvarajući zlatne padobrane i ubirući još i veće bonuse i naknade za svoju vrijednost, bez koje ostala sitnež zapravo i ne bi mogla raditi i bivati u ovom najboljem od svih svjetova.

Jeste li znali da postoje *menadžeri radne sreće* kao i *timovi za sreću* (*happiness teams*)? Jedna hrvatska *direktorica ljudskih resursa* kaže da je njihov posao “pružati empatiju ostalim zaposlenicima”.

Ljudi se u vezi sa svime time bave potpuno pogrešnim i irelevantnim temama. Nije pretjerano važno hoće li umjetna inteligencija ikad sličiti ljudskoj u bilo kojem fundamentalnom smislu. Važno je kome ona služi i hoće li se koristiti kao navodno objektivno sredstvo protiv vas, kojem će posve racionalno i objektivno smanjivati plaću i davati otkaz dok vam se empatični menadžeri smiješe sliježući ramenima – umjetna inteligencija je tako odlučila, iako je sve ono što oni misle i što su dosad radili, uredno ukodirano u algoritme koji sad za njih obavljaju sav posao otkaza i odluka, smanjivanja plaća i automatizacije procesa, a da oni i dalje dobivaju plaću za ono što umjetna inteligencija za njih radi. To su ipak stručnjaci za *ljudske resurse*. Kate Crawford piše:

Menadžerska klasa koristi širok raspon tehnologija za nadzor zaposlenika, uključujući praćenje njihovog kretanja s pomoću aplikacija, analizu njihovih *feedova* na društvenim mrežama, usporedbu obrazaca odgovaranja na e-poštu i rezerviranja sastanaka te poticanje sugestijama kako bi radili brže i učinkovitije. Podaci o zaposlenicima koriste se za predviđanja o tome tko će najvjerojatnije uspjeti (prema uskim, mjerljivim parametrima), tko bi mogao odstupati od ciljeva tvrtke, a tko bi mogao organizirati druge radnike. Neki koriste tehnike strojnog učenja, a i jednostavnije algoritamske sustave. Kako umjetna inteligencija na radnom mjestu postaje sve raširenija, mnogi osnovniji sustavi nadzora i praćenja proširuju se novim mogućnostima predviđanja kako bi postali sve invazivniji mehanizmi upravljanja radnicima, kontrole imovine i izvlačenja vrijednosti.

Radnici u skladištima Amazona nemaju pojma gdje se što nalazi. Kad stigne narudžba, algoritam i središnje računalo proizvedu bar-kod koji se šalje radniku i koji ga, putem koji zahtijeva najmanje vremena, navodi do mjesta na policama gdje se traženi artikl nalazi, koji on potom, u najkraćem mogućem vremenu uzima te šalje u idući korak procesa obrade i dostave. Ljudi tako postaju dijelovi stroja za dostavu i prodaju, kojim upravlja algoritam, a od njih se očekuje da svoje ponašanje i vrijeme podrede strojnom načinu bivanja. O tome je u *Bijedi filozofije* pisao još Marx:

Ako puka količina rada figurira kao mjera vrijednosti bez obzira na kvalitetu, to pretpostavlja da je jednostavan rad postao temelj industrije. Pretpostavlja da je sav rad ujednačen podčinjavanjem čovjeka stroju ili krajnjom podjelom rada; da su ljudi uniženi

i izbrisani svojim radom da je njihalo sata postalo jednako točna mjera relativne aktivnosti dvaju radnika kao što je točna mjera brzine dviju lokomotiva. Dakle, ne bismo trebali reći da je sat jednog čovjeka jednako vrijedan kao i sat drugog čovjeka, već da jedan čovjek u jednom satu vrijedi isto koliko i drugi čovjek u jednom satu. Vrijeme je sve, čovjek je ništa; on je u najboljem slučaju truplo koje nosi vrijeme. Kvaliteta više nije važna. Samo količina odlučuje o svemu; sat za satom, dan za danom; [...]

Za to vrijeme, **Jeff Bezos** u solidnoj godini dnevno zarađuje sedamdesetak milijuna eura, za što bi kongoanskom djetetu u rudniku kobalta trebalo oko 150000 godina rada. Vozi se na jahti od ugljikovih vlakana vrijednoj 500 milijuna eura i sve nas filantropski spašava od globalnog zatopljenja. Umjetna inteligencija, u službi svojih vlasnika, s vrhunskom preciznošću računa koliko vrijedi krv tekstilnih radnica kad se založi kao jamstvo na volatilnim tržištima kapitala. Tehnologija će riješiti sve naše probleme.

Umjetna inteligencija ne može kreirati organsku ideju, ideju koja bi nadilazila postojeći korpus znanja i uvida i koja nije puka kompilacija i reorganizacija postojećeg. Stoga je ona već po tome kako je stvorena, sredstvo ojačavanja *statusa quo* i ukorijenjenih narativa, predrasuda i kategorija. Riječ je, kao i uvijek, o moći. Kate Crawford piše:

Sustavi umjetne inteligencije izgrađeni su da nadgledaju svijet i interveniraju u njemu na načine koji primarno koriste državama, institucijama i korporacijama kojima služe. U tom smislu, [ti su] sustavi izraz moći koja proizlazi iz širih ekonomskih i političkih sila, stvoreni da povećaju profit i centraliziraju kontrolu za one koji njima upravljaju. Ali priča o umjetnoj inteligenciji se obično ne pripovijeda na ovaj način.

[...]

Odbijanje [tehnoloških narativa] zahtijeva odbacivanje ideje da su isti alati koji služe kapitalu, vojsci i policiji prikladni i za transformaciju škola, bolnica, gradova i ekologije, kao da je riječ o vrijednosno neutralnim kalkulatorima koji se mogu primijeniti posvuda.

Moglo bi se čitati:

Kate Crawford, *Atlas of AI: Power, Politics, and the Planetary Cost of Artificial Intelligence*, Yale University Press (2021).

Michael Wooldridge, *A Brief History of Artificial Intelligence*, Flatiron Books (2020).

Meredith Broussard, *Artificial Unintelligence: How Computers Misunderstand the World*, MIT Press (2018).

Antonio Šiber, *Livadski eseji*, Antonio Šiber (2021).

Problem promatrača

14. veljače 2023.

Epizoda sadrži dijelove razgovora Mate Jagnjića sa mnom, o mojoj knjizi *Problem promatrača* (2008). Razgovor je snimljen 30. studenog 2023., a u ovoj je epizodi *Otvorenog pisma* premontiran i ilustriran pročitanim odlomcima iz knjige. Teme o kojima se raspravlja su evolucija, kvantna mehanika, konačna spoznaja te problem paradoksa koji se umnožavaju to više što su teorije prirode dublje. Govori se i o okolnostima i trendovima koji određuju današnju znanost te o njenoj korupciji.

Zapravo prvi, možda, moj prvi SF hrvatski roman koji sam pročitao je upravo ovaj: *Problem promatrača*.

- Bi li ti to stavio u SF?
- Pa, ja sam ga klasificirao kao SF, kao superpoziciju SF-a i nekih filozofskih promišljanja, filozofije znanosti, ima tu dosta stvari, ali i nekakvih predikcija, ja bih rekao, u kojem smjeru znanost ide, toga se isto možemo dotaknuti.
- Apsolutno.
- Dosta sam rezonirao s tom knjigom. Ono što mi je bilo interesantno je vezano za neke fundamentalne stvari. Ispričavam se na riječi “fundamentalne”.
- Da, svaki se put trebamo ispričati! [smijeh]
- To je negdje duboko u meni. Indoktrinirano! [smijeh] Jako mi se svidio taj jedan projekt u toj knjizi, projekt zvan “Jajoglavi”, ako se dobro sjećam, koji je u biti neka vrsta pokušaja reprodukcije, na umjetni način, ljudskog mozga.
- Tako je, tako je.

Istraživanje strukture i funkcije ljudskog mozga bio je problem star valjda koliko i medicinska znanost ali su rezultati bili slabi. Znalo se da je umrežavanje neurona ekstremno komplicirano, a uzorci aktivnosti mozga prilikom i najjednostavnije pobude izvan svake jednostavne sheme. Ehrhenfest je zato predložio stvaranje „modelnog mozga“. Ideja je bila preusmjeriti i organizirati embrionalne neurone putem nanostrukturirane nežive matrice.

- I u tom Vašem romanu, nešto krene po zlu, dolazi jedan znanstvenik koji je protagonist, dolazi vidjeti što je s Jajoglavim, Jajoglavi je upao u nekakvo stanje...
- Da, znanstvenika šalje Agencija, koja se brine da se novac dobro utroši u tom projektu!
- Šalje ga kao... mislim da je on jedan od rijetkih znanstvenika koji još ima neka znanja...
- A da... nešto bi tu mogao pratiti.
- Nešto bi mogao pratiti, pa bi možda mogao biti i od koristi! Opravdati to financiranje.

- Točno. U svakom slučaju će neki izvještaj potpisati.
- E da, neke kvačice! [smijeh]

Vladina agencija za znanost bila je osnovana kao navodna alternativa sve većem financiranju sveučilišta i znanosti od industrije. Svima je bilo jasno da će fundamentalnim i teško primjenjivim istraživanjima sredstva biti uskraćena bez stabilnog izvora neovisnog o tržištu, trendovima i modi. I tu je Agencija našla svoju ulogu. Međutim, stvari nisu bile ni blizu toliko idealistične kakvima su se mogle učiniti površnom čitatelju Statuta Agencije. Nakon nekoliko godina postojanja Agencije, birokrati su se dosjetili da se i fundamentalna istraživanja mogu vezati uz profit. Njima je to bilo jasno kao dan, naravno zato što među onima koji su odlučivali nije bilo niti jednog koji je imao pojma što je znanstveno istraživanje, a pogotovo što je znanstveno istraživanje vođeno radoznalošću. Najbolje su se nova programska usmjerenja Agencije mogla pročitati u točki 5.4. Naputka za recenzente projekata koje financira Agencija gdje je stajalo:

- Agencija posebno namjerava financirati znanstvene projekte koji koriste dobrobiti čovječanstva. Projekte čiji cilj nisu nove tehnologije, materijali ili lijekovi treba penalizirati kako je opisano u točki 4.9.11. ovog naputka, s obzirom na područje istraživanja.

U proteklih godinu dana postalo je očigledno da Agencija na financiranje fundamentalnih istraživanja gleda kao na nesretnu obvezu koju je potrebno ispuniti da bi se zadovoljili neki od temeljnih članaka Statuta. Menadžeri Agencije su to shvaćali kao neku vrstu milostinje s obzirom na činjenicu da je većina fundamentalnih istraživanja bila teorijske naravi s vrlo skromnim financijskim zahtjevima. Pored činjenice da je ukupna količina novca koja je završavala u administraciji projekata bila veća od količine novca dodijeljenog za istraživanje, najzanimljiviji aspekt njihovog načina financiranja znanosti bio je da se konačna odluka i količina sredstava izračunavala iz prije zadanih numeričkih kriterija. Tako je naizgled ukinuta bilo kakva pristranost u raspodjeli novca. Zbrajanje i provjeravanje tablica posebno je zahvalan posao jer se u njemu gotovo da i ne može pogriješiti.

- I sad on dolazi, Jajoglavi je u nekom čudnom stanju, koji je premašio svijest, više nije svijest, otišao je negdje, i sniva.

- Jajoglavi je zapravo ogromna nakupina neurona koji su umjetno uzgojeni u jednoj velikoj, dvometarskoj strukturi koja sličí jajetu. On je *brain in a vat*, mozak u kutiji.

Jaje je po vanjskom obliku zbilja sličilo trometarskom jajetu. Čak je i vanjska stijenka, debela nekih pet centimetara i načinjena od bijelo-sivkaste plastike, neodoljivo podsjećala na ljusku jajeta. Dvanaest latica s optičkim medijima i ulazno-izlaznim sučeljima koje su stršale iz ljuske u spiralnom stepenastom uzorku davale su Jajetu skulpturalnu, gotovo umjetničku auru. Jedna cijev dopremala je Jajetu kisik i nutrijente, a druga iznosila otpad iz neuronsko-anorganske matrice. Laboratorij je bio načičkan monitorima od kojih su neki nadgledali aktivnost Jajeta, a neki služili kao izlazne jedinice, prostor za „izražavanje“ Jajeta. Veliki holoeckran, smješten u samom centru laboratorija, služio je također u ovu svrhu. Dvije sasvim male kockice-kamere, bile su oči Jajeta, njegov direktni kontakt s Ernestom i Nguyenima. Oči su bile zaklopljene.

- I taj Jajoglavi je upao u nekakav san i on sniva o konačnoj teoriji, koliko sam shvatio.

- Tako je.

- Pitao ga je znanstvenik što je sanjao, a on kaže “Ja sam snivao, pokušavao sam ujediniti gravitaciju i kvantnu, fundamentalne teorije u jednu”. I kad ih je god pokušavao ujediniti, on je upadao u neke paradokse, nekonzistentnosti, noćne more, na kraju.

- Što znamo iz stvarne fizike, koja se često na jako dubokim nivoima svodi na probleme koji se ne mogu baš konzistentno razriješiti.

- Točno, točno. I to me je sad zanimalo, to mi je jedna od stvari koja mi je baš tu upala u oči, jer na kraju, Jajoglavi kaže na kraju dana da on pada na paradoks – kad dođe na najdublje nivoe, čeka ga uvijek nekakav paradoks.

- Tako je.

Labirint znanstvene spoznaje nema kraja, a kad bi ga i imao na njegovom kraju ne bi bilo ništa. Radi se o beskonačnoj petlji čiji uzrok nije u znanstvenoj metodi. Sve najrazrađenije teorije dovedene

do svojih krajnjih granica nužno završavaju paradoksima, odgovorima na pitanja koja sama pitanja čine besmislenima.

- I sad me je zanimalo, da li je taj paradoks... ja sad pokušavam interpretirati tu knjigu, je li... da li je taj paradoks došao zato što je on biće, koje je zapravo napravljeno preko zakona fizike – svi smo napravljeni preko nekih zakona prirode – imamo nekakav biološki sustav koji pokušava onda razumjeti zakone od kojih je sam napravljen. Je li zbog toga upao u nekakvu petlju? Zbog čega je na kraju došlo do paradoksa?

- Pa slušaj... Tu se sad može puno toga izvoditi. Ali moja misao vodilja je bila kontriranje zamisli da što dublje ulazimo u prirodu, da nužno moramo naći jedan princip koji je čist, fundamentalan, iz kojeg bi se sve ostalo izvelo. Zašto bi kraj spoznaje, u što se “elitni” fizičari pouzdaju, je li...

- Snivaju!

- Da, snivaju, tu kripto-religijsku riječ na početku... Zašto bi to bilo nešto jasno? Zašto kraj spoznaje ne bi bio paradoks?

- Aaaa, interesantno!

- Znači, u samoj suštini se može dogoditi da mi, koji sanjamo o fundamentalnoj teoriji, nađemo sebe kako sanjamo.

- Sad ste me malo stavili u petlju! [smijeh]

- Jer kako dublje ulazimo u teorije, možda ćemo tamo naći sami sebe. Zato se knjiga i zove *Problem promatrača*, što je koncept iz kvantne mehanike, i priča nije odvojena od kvantne mehanike – ti na samoj dubini kvantne mehanike imaš problem onoga koji promatra stvarnost i koji se od stvarnosti ne može otpetljati.

Otkud Vam ideja da je rješenje vrhunski ishod razmišljanja? Moje iskustvo je da je paradoks kraj ljudske misli. Kraj ljudske misli i prirodne znanosti je nemogućnost da svemir promatramo odvojenim od samih sebe. Kao što to rana kvantna mehanika savršeno jasno iskazuje, svijet ne postoji ni na kakav određen način prije nego što ga pogledamo. Elementi toga se vide i u ovisnosti koncepta prostora, vremena i sadržaja tvari o stanju promatrača – mislim na razrađene relativističke teorije polja. Kad na dovoljnoj dubini promatramo fiziku opazit ćemo sebe kako promatramo. Takvi paradoksi su samo odjek problema koji se skoro sigurno nalazi mnogo, mnogo dublje.

- Aha, ali to znači, pošto ste sad spomenuli kvantnu mehaniku... ona je, 'ajdmo reći formirana 1927., na petoj Solvayevoj konferenciji, i u međuvremenu, premda se dogovorilo oko nekakvog matematičkog aparata kvantne mehanike, i dan danas se koplja lome upravo oko, laički rečeno, interpretacija kvantne mehanike, jer vi, zapravo, možete imati isti formalizam, ili sličan formalizam, ali imate različite kvantne... mi zovemo to kvantne teorije. A zašto kvantne teorije? Zato što, premda one daju iste prediktivne rezultate, one govore totalno drugačije priče o svijetu. Neka će kvantna teorija reći da živimo u svijetu gdje imamo stvarno čestice koje se vode sa nekakvim valovima...

- Sad govoriš o bohmovskoj teoriji?

- Da, točno tako, koja je nelokalna i deterministička, a imat ćeš iste predikcije kod teorije koja kaže da živimo u beskonačno paralelnih svemira – skroz drugačije ontologije – totalno drugačije ontologije, i one daju na kraju ista, nekakva, rješenja. Onda, u kontekstu ovoga što ste sada rekli... nekakva Vaša slika, 'ajdmo reći interpretacija kvantne mehanike bi bila da mi dolazimo tu do paradoksa, ako sam dobro shvatio, zato što smo upravo mi umiješani kao biološko biće u samu spoznaju, ili to nisam dobro shvatio?

- Donekle je tako, jer otkud zamisao da mi uopće ovim neuronima koji žive na evolucijskoj pozadini o kojoj smo govorili, i o šišmišima i o ljudima – i šišmiš otkriva fiziku je li?

- Točno. I prakticira je jako lijepo.

- I prakticira je... Otkud zamisao da takvim neuronima uopće možemo pojmimiti konačnu teoriju? Pogotovo zato što ljudi, "elitni" fizičari, o konačnoj teoriji razmišljaju kao o nečem odvojenom od njih.

- [...] kad bi labirint bio ustrojen tako da je na svakom prostom broju trebalo skrenuti u lijevo, a inače produžiti ravno, štakori nikad ne bi naučili put do hrane. Koliko god puta ih puštali, vrijeme potrebno da nađu hranu nije se smanjivalo. Našli bi je eventualno pukom slučajnošću, a i nakon toga put ne bi mogli zapamtiti.

- Zašto baš prosti brojevi? Ne razumijem... Što želite reći?

- Želim reći da štakori ne mogu pojmimiti koncept prostog broja. Ali, mnogo gore od toga je da postoji konkretni svemir u kojem oni žive... mislim na labirint koji su izgradili znanstvenici... čije ustrojstvo oni ne mogu pojmimiti zbog materijalne i fizikalne, evolucijske ograničenosti njihovog mozga. Nije li to depresivno? Postoji svijet,

i to tako beznačajni i bijedni dio svijeta u laboratorijima, izgrađen od najobičnije plastike, koji oni nikad neće moći razumjeti. A pogledate li nas, profesore...

Ernest se nacerio svom slabo vidljivom odrazu u monitoru. To ga je zabavilo pa je počeo pomicati mišića lica slažući nekakve izbezumljene, životinjske izraze začuđenosti i straha.

- Što s nama?

- Pa pogledate li nas... Vidjet ćete da i nismo toliko daleko od štakora. Mislim... Jednako kao i njihov i naš je mozak ograničen materijalnim i evolucijskim. Otkud nam onda uopće ideja da možemo pojmiti svoje mjesto u Svemiru? *Hardware* je nezadovoljavajući. Možemo brojati do dva, ali ne mnogo više od toga.

- I nije li ovo što si sad spomenuo o modernim interpretacijama, koje se obično ne poučavaju na studiju...

- Nažalost.

- Nije li to također neka vrsta poraza fundamentalne teorije? Da ti, na kraju, kad dođeš to temeljne teorije, koja se razvija u jednoznačnu primjenu, ti više ne znaš što ona znači. Imaš teoriju mnoštva svjetova, imaš valove nosače, imaš problem promatrača, imaš Feynmanovu superpoziciju po putanjama, imaš matričnu mehaniku... mislim... što sve to znači? Što je realno? Je li vektorski potencijal ili magnetsko polje realno? Imaš niz konceptualnih problema koji ti se pojavljuju i to su ti paradoksi oko kojeg se svakog mora sve pažljivije i pažljivije ići. Što dublje ulaziš u teoriju, to se paradoksi umnožavaju.

- Lijepo!

- Može li biti da je konačni uvid paradoks? Konačni uvid bi mogao biti čovjek koji sebe gleda u zrcalu.

- Ili čovjek koji sanja leptira, ili leptir sanja tog čovjeka!

- E, sad smo uistinu u kriptoreligioznim vodama [smijeh]! Doduše, ne ovima iz naše kulture.

- Pa moram malo proširiti, ja kao fizičar moram generalizirati. [smijeh]

Put kojim možeš proći
 nije pravi put,
 Ime koje možeš izreći
 nije pravo ime.
 Nebo i zemlja
 počinju u bezimenom:
 Ime je majka
 deset tisuća stvari.
 I duh koji nema želje
 vidi što je skriveno,
 a duh koji stalno želi
 vidi samo ono što želi.

- Evo, pošto smo se dotakli interesantne teme, tih nekakvih promišljanja o samim fundamentima naših postojanja i fizikalnih teorija, sad meni nekako rezonira jedan Vaš citat iz, opet, evo, vraćam se na taj zadnji *podcast* o cvijeću, pčelama i ljudima, gdje sam zapisao taj jedan citat, dosta sam ga puta ponavljao i razmišljao o njemu. Vi ste ga puno ljepše rekli, ja ću ga izreći na svoj način... kažete u podcastu: "Ima li ljepšeg zanimanja od slikara cvijeća? Ne služi ničemu. I ne škodi nikome. Ne služi. Ničemu." I sad, ja postavljam pitanje: u temeljnim istraživanjima, opet se moram vratiti u sustav znanosti i ljudske želje da razumije prirodu, da razumije stvarnost... ima li u današnjem sustavu mjesta i može li se uopće baviti nekim pitanjima koja možda ne služe? Kao možda interpretacije kvantne mehanike? Već se sto godina ljudi bore oko toga, možda ne služi ničemu, ali opet ima ta tendencija da se razumije priroda, a ne samo napraviti predikciju. Pa ima li to... evo Vi ste dugo u sustavu znanosti?

- Za karijeru mladog čovjeka, a ovo gledaju, je li tako, i mladi ljudi...?

- Pretpostavljamo, da.

- Puno je povoljnije ako služi nečemu. [smijeh] Sad govorimo o društvenoj kontekstualizaciji znanosti. Danas se od svakoga traži da se pokloni i da nekome služi. Tako da ova idealna priča o znanosti kojom su nas indoktrinirali, da je znanost bezinteresna potraga za konačnim uvidom, za spoznajom pod svaku cijenu, prije svega, bez obzira na to da li to vrijedi, da li se to može prodati, za traženje jedne ljepote... Mislim, svi mi živimo na tome, koliko god da sad to relativiziramo zato što je, naravno, ljudsko i društveno kontekstualizirano pa nužno i neidealno i uprljano, ako baš hoćeš, je li... Teško je...

Gotovo nitko se više nije bavio istraživanjima vođenim željom za spoznajom – traženjem Istine. To se smatralo reliktom zabludjele prošle znanosti, zaostatkom iz vremena u kojima su znanstvenici bili vrsta matematički virtuoznih vračeva, filozofa i umjetnika, sve u jednoj osobi. Sad se prodavala i prakticirala „primijenjena znanost“ – nekakva nasilna i nehomogena mješavina molekularne biologije, kemije, dijagnostike i medicine. Znanost o svojstvima materijala postala je tehnologija i biotehnologija, a fizika elementarnih čestica, nuklearna fizika, kozmologija i apstraktna matematička fizika polako su izumirale. Na većini sveučilišta više se nisu poučavale, a tamo gdje su i nekako preživljavale, opstajale su zahvaljujući nekolicini genijalaca u svakoj generaciji koje ni jedan sustav obrazovanja, ma kako pogrešan, nije mogao udaljiti od njihovog očajnički traženog cilja, nekakve nezrele potrage za idejom. Njih se nije moglo okrenuti u nikakav „društveno korisni smjer“ ni „tehnoški primjenjivu znanost“.

Novi „hrabri znanstvenici, lučonoše spoznaje“ nisu bili od te vrste. Bili su to najobičniji mešetari koji su bezobrazno profitirali i od najneznatnijeg produžavanja ljudskog života ili čak samo od reklamiranja upotrebe svojih „otkrića“ u svrhu navodnog produžavanja života – „Ovo je prvi korak u liječenju baskijske groznice“ ili „Naše otkriće otvara put prema razumijevanju degenerativne autodestrukcije neuroglija stanica“ (najvještiji od njih uvijek su se bavili nekom od staračkih bolesti za koju je bilo sigurno da će se već pronaći neki iznimno bogati sponzor koji dotičnu bolest i ima). Taj tip mladih beskrupuloznih lažaca i bezobraznika profesoru je posebno smetao, jer je smatrao da su riječi „znanost“ i „spoznaja“ nepovratno uprljali u svojim nasmiješenim holovizijskim nastupima, sve s ciljem daljnjeg bogaćenja, naravno.

Moglo bi se čitati:

Antonio Šiber, *Problem promatrača*, Jesenski i Turk (2007).

John Horgan, *Kraj znanosti*, Jesenski i Turk (2001).

John Brockman, ur., *Life: What a Concept!*, Edge Foundation (2008).

Ernst Mach, *The Analysis of Sensations: And the Relation of the Physical to the Psychological*, The Open Court Publishing Company (1914).

Leonardova znanost slikanja

8. ožujka 2024.

Leonardo da Vinci namjeravao je napisati niz studija, a najpoznatija je ona o slikarstvu. U nezavršenom *Traktatu o slikarstvu*, Leonardo slikarstvo prikazuje kao znanost i objašnjava vidljivo zakonima prostiranja svjetlosti i njenim međudjelovanjem s objektima. Opsežno zamišljeni traktat sadrži i zabilješke o perspektivi, proporcijama i pokretima tijela, zglobovima i mišićima, prikazu emocija, kompoziciji i brojnim prirodnim fenomenima. Epizoda je kolaž odlomaka mojih javnih predavanja, a ilustrirana je i Leonardovim zabilješkama te odlomcima iz knjige *Životi umjetnika* Giorgia Vasarija.

Kažu da je... ne kažu, nego je to praktički sigurno, **Galileo**, kada je izradio prve svoje dalekozore, teleskope, kako hoćete, i kad ih je usmjerio prema Mjesecu, da je ta slika morala biti toliko mutna, da netko tko nije imao crtačko obrazovanje, koje je Galileo imao, nikad ne bi shvatio da se radi o kraterima i planinama na površini, i da je upravo zato što je znao kako se objekti ponašaju u svjetlu i sjeni mogao vrlo dobro razumjeti ono što je vidio svojim teleskopom. Dakle, opet imamo čovjeka koji ima dobro crtačko obrazovanje i koji ono što vidi po prvi put, što nitko prije njega nije vidio, uspijeva prenijeti zahvaljujući i tome što dobro crta i što zna što vidi i što stoji iza procesa gledanja. Galilejevi crteži [akvareli] Mjeseca su iz 1610. godine.

Objekti koje vidimo i na svjetlu i u sjeni pokazuju veću reljefnost od onih koji su u cijelosti na svjetlu ili u sjeni.

- Tamo negdje u renesansi ljudi počinju shvaćati da je sam proces gledanja zapravo matematički i da je slikanje zapravo projekcija trodimenzionalne informacije, o trodimenzionalnom prostoru, na dvodimenzionalnu površinu papira na kojoj se slika te da postoji tvrda matematička relacija koja povezuje točku iz tri dimenzije s točkom u dvije dimenzije, na mom papiru. To se zove teorija perspektive, po tome je renesansa, naravno, poznata, jer umjetnici u to doba konačno počinju razumijevati kakva je matematika koja stoji iza gledanja, iza činjenice da mi se ove dvije linije, koje idu ovuda, čine kosim – radi se o matematici vizualnog, matematici iza procesa samog gledanja.

Oni koji vole praksu bez znanja su poput mornara koji ulazi u brod bez kormila ili kompasa i koji nikada ne može biti siguran kamo ide. Praksa se uvijek mora temeljiti na zdravoj teoriji, a [teorija] perspektive je praksi vodilja i otvara joj vrata; kad je riječ o crtanju, bez nje se ništa ne može učiniti dobro.

- **Da Vinci**, koji je bio, jedna stvarno nevjerovatna osobnost i koji se, eto, cijeli život trudio ne bi li nešto napisao, a na kraju nije napisao ništa, jedno od njegovih gigantskih djela je bio *Traktat o slikarstvu*, gdje je on htio konačno objasniti kako se to slika i što je zapravo to što slikari rade.

Slikar bi trebao proučavati Prirodu i dugo razmišljati u sebi o svemu što vidi [...] Njegov će um tako postati poput zrcala, vjerno odražavajući svaki predmet koji je pred njim, i bit će, tako reći, druga priroda.

- Mnogi Leonarda znaju prvenstveno kao slikara, ali Leonardo je bio mnogo više od toga. Zanimljivo, ne zna se točno kako je Leonardo izgledao. Mnogi smatraju da je ovo njegov autoportret – ja bih se kladio da jest – ali postoje i dalje prijepori oko toga, je li to zbilja Leonardo.

Najveći darovi često se slijevaju na ljudska tijela putem nebeskih utjecaja, u prirodnom procesu, a ponekad je tijelo na nadnaravni način izdašno obdareno takvom ljepotom, gracioznošću i sposobnošću da čemu god se taj čovjek okrene, svaki je njegov postupak tako božanski da ostavlja iza sebe sve druge ljude i jasno se obznanjuje kao genij kojeg je obdario sam Bog [...] Ljudi su ovo vidjeli u Leonardu da Vinciju koji je imao veliku fizičku ljepotu (koja nikad nije bila dovoljno hvaljena), beskonačnu gracioznost u svakom pokretu, i sposobnost tako [...] golemu da je njegov um sve teške zadatke kojima se posvetio rješavao potpuno i s lakoćom.

- Naravno, mnogi ga poznaju prije svega po Mona Lisi. Mona Lisa je slika koju je Leonardo valjda vukao za sobom posvuda po Europi, dvadeset, trideset godina i stalno je maljao, nikako nije bio s njom zadovoljan. Kladim se da bi, kad biste ga danas pitali što misli o svemu tome, rekao da bi to trebalo još malo dovršiti, da nije gotovo.

Za **Francesca del Gioconda**, Leonardo se prihvatio portreta **Mona Lise**, njegove supruge, i, nakon što je na njemu radio četiri godine, napustio je taj posao, ne završivši ga [...] Kako je Mona Lisa bila vrlo lijepa, Leonardo je upotrijebio ovu tehniku: dok je slikao njen portret, glazbenici koje je unajmio svirali su i pjevali, a doveo je i klaune zato da odagna njenu melankoliju, koju slikanje često unese u portrete. U ovom je Leonardovom portretu osmijeh tako ugodan da se čini božanskim, prije nego ljudskim [...]

- Znae ga po euru, znate ga po Vitruvijskom čovjeku, gdje opet pokazuje idealne proporcije čovjeka – to je nešto što ljudima valjda prvo padne na pamet kad im kažeš “Leonardo”, te idealne proporcije čovjeka prema **Vitruviju**.

Od brade do korijena kose jedna je desetina cijele figure. Od zgloba dlana do vrha najdužeg prsta je [također] desetina. Od brade do vrha glave je osmina [...]

- Kad bismo gledali na samu ideju o čovjeku i prirodi, iza kojih se nalazi nekakva geometrija, opet se radi o pokušaju da se pronikne u skrivene zakonitosti prirode koje reproduciraju ono vizualno. Opet je to nešto što je vrlo tipično i za znanstvenike i umjetnike. Leonardo se bavio i izumiteljstvom. Većina toga što je on zamislio nikad nije ostvarena i zato danas imate ove putujuće izložbe koje idu po... i po Hrvatskoj, čini mi se, ide još uvijek jedna, gdje se predstavljaju rekonstrukcije strojeva na osnovi Leonardovih nacрта. Ovdje se radi o nekom stroju za letenje koji skoro sigurno ne bi letio. Radi se o helikopteru, možda bi u nekoj vrlo unaprijeđenoj varijanti i letio, dizajnu krila, tenku... O svemu je tome Leonardo fantazirao, o svemu tome je vodio zabilješke, većinom neuredne. Ono što nam je ostalo od Leonarda je zapravo niz isječenih stranica iz njegovih zabilješki koje su raspacane po cijeloj Europi i koje je teško sastaviti. Ne znamo kako je to izgledalo u sveobuhvatnoj formi i danas su te Leonardove zabilješke poznate samo fragmentarno – izrezivane su, lijepljene, kolažirane, nažalost. Leonardo je jako malo toga objavio za svog života i to je razlog što je njegova ostavština tako fragmentirana.

Uistinu čudesan i božanstven bio je Leonardo, sin **Piera da Vincija**, i daleko bi napredovao u svojim ranim studijama književnosti da nije bio tako nepredvidljiv i nestabilan. Jer, krenuo bi učiti mnoge stvari, a nakon što bi započeo, on bi ih i napustio.

- Njemu je uvijek bila ideja vidjeti suštinu, vidjeti ispod površine. Naravno, Leonardo je i doslovno gledao ispod površine jer se bavio seciranjem leševa, što je u njegovo vrijeme zapravo bilo na rubu zakona, ali je obavio određeni broj tih autopsija, sekcija, ne znam kako bismo ih nazvali. Nažalost, to nije objavljeno pa je bilo dugo nepoznato. Neke od tih njegovih anatomske skica su i dan danas izuzetno aktualne i korektne, recimo kad razmišlja o zglobovima, kad proučava načine na koje se ljudsko tijelo giba i što stoji iza pokreta. Što stoji iza pokreta određenih vrsta? Kako su to neki pokreti dopušteni, a neki nisu? On prikazuje taj sustav koji i opet promatra znanstveno – rastavlja ga na dijelove, pokazuje njihovu povezanost i međudjelovanje. To je upravo ono što rade znanstvenici.

Prvi je preduvjet za dobro poznavanje različitih pokreta ljudskog tijela i svih položaja koje ono može zauzeti, poznavanje svih njegovih dijelova, a pogotovo zglobova.

- Takva vrsta razmatranja mu je sigurno pomogla i da napravi robote. Za Leonarda bismo mogli reći da je otac robota. Postoji legenda o rođendanu francuskog kralja gdje je Leonardo na pozornicu izveo lava koji rige vatru. Zapravo to nije legenda, to je sigurno točno jer je opisano u nekoliko izvora. Nije sačuvano ništa, te skice ne postoje koliko je meni poznato, ali Leonardo je uspio na pozornicu izvesti mehaničkog lava, koji se došetao, izrigao vatru, ili ne znam već što, sve se zadimilo... Po tome je Leonardo i otac robota.

[...] francuski je kralj došao u Milano i molio Leonarda da načini [za njega] nešto neobično pa je Leonardo napravio lava koji je hodao nekoliko koraka, nakon čega bi se njegove grudi otvorile otkrivajući tako da su pune ljiljana.

- Poznat je, naravno, i po botaničkoj ilustraciji. On se botaničkom ilustracijom bavio prije svega zbog svojih slika, kojih je, da se razumijemo, naslikao vrlo malo, ali bi uvijek studirao kako naslikati neki cvijet, kako naslikati rijeku da ta turbulencija izgleda koliko-toliko realno. U njegovim zabilješkama ostao je veliki broj skica koje bismo ubrajali u botaničku ilustraciju.

List uvijek okreće gornju stranu prema nebu kako bi cijelom svojom površinom što bolje primao rosu koja lagano pada iz atmosfere. Listovi su raspoređeni na biljci tako da jedan pokriva drugog što je manje moguće, i leže naizmjenično jedan iznad drugoga kao što se može vidjeti na bršljanu koji prekriva zidove.

- Bavio se, i to je meni kod njega možda najzanimljivije, svjetlošću. Vizualnim. Što je to što mi zapravo vidimo? Njega je naravno zanimalo, *OK, ljudi vide nešto, ali kako da ja naslikam to što oni vide? I što je to što oni zapravo vide? Što je to svjetlost? Što su to zrake svjetlosti? Što to dolazi do mojih očiju?*

Najprije prouči znanost, a potom slijedi praksu koja počiva na toj znanosti.

Slika *Žena sa suncobranom* prikazuje **Camille Monet** [Camille-Léonie Doncieux] i njenog sina na livadi, u visokoj travi punoj sitnih, žutih cvjetova. Camille, u bijeloj haljini i prsluku, u središtu je kompozicije. Njeno je lice prekriveno tankim velom, a ona se od jakog sunca zaklanja suncobranom i uglavnom je u sjeni, osim malog dijela leđa na koji pada svjetlost sunca. Slikar scenu promatra odozdo, gledajući prema supruzi i sinu

koji su na uzvisini iznad njega, tako da poveliki dio slike zauzima nebo s rastrganim oblacima, koje započinje tamo gdje vlati trave i latice cvijeća završavaju.

- Pošto sam ja amaterski slikar, nešto malo znam i o slikarstvu pa obično pitam ljude “Koje je boje haljina Camille Monet?”. Ovu je sliku naslikao **Monet**, sa svojom suprugom Camille i njihovim sinom, i odgovor je, naravno...

- Bijele [iz publike].

- Bijele. Ali, zapravo, tu uopće nema bijele! Ta slika je naslikana s izuzetno malo bijele boje, a svi znamo da je bijela? Zašto? Zato što naš mozak uporno filtrira sve te boje i kaže “To ti je bijelo. To ti je bijelo!” Iz ovih sitnih *clues*, tragova koje vidimo u vidnom polju, možemo zaključiti da se radi o bijeloj haljini, a Monet, koji je majstor, vrlo dobro zna da se bijela haljina ne slika bijelom bojom jer će to biti kao da se dijete igralo slikanja, on je slika kako treba. A to je plavom bojom, žućkastom bojom, zelenom bojom, bijelim naglascima na naborima koji su okrenuti direktno prema izvoru sunčeve svjetlosti. Recimo, ovdje je povećan jedan dio, gdje možete vidjeti kako su svi ovi nabori koji su okrenuti prema nebu zapravo izrazito plavi – boje su neba – a ovi naglasci sa strane... ovo je jako brzo napravljeno, Monet je slikao iz kičme, on je... nije oklijevao, a to se vidi i na ovoj slici. Ovi naglasci su zapravo boja direktno osvijetljene haljine, boja sunca.

Na površinu svakog neprozirnog tijela utječe boja predmeta koji ga okružuju. Ali ovaj će učinak biti jači ili slabiji ovisno o tome jesu li ti predmeti manje ili više udaljeni i imaju li više ili manje izrazitu boju.

- Donji dio podlaktice, rukava, je zapravo žućkasto-zelenkast. On je upotrijebio tu boju zato što je taj dio okrenut prema tlu i do tog dijela rukava dolazi svjetlost koja se raspršuje od tla i ide prema gore, a sa sobom nosi boju livade i boji ovaj okrenuti [čuje se lupkanje dlanom po podlaktici druge ruke], okrenutu podlakticu u boju livade – žuto-zelenu. Zapravo izgleda super-uvjerljivo!

- Koja je ovo boja?

- Zelena.

- Koja je ovo boja?

- Plava.

- Koja je ovo boja?

- Zelena. Svijetla!

- Četiristo pedeset godina prije nego što Monet slika svoju sliku, Leonardo piše o nekakvoj slici. Četiristo pedeset godina!

Ako vidiš ženu odjevenu u bijelo usred krajolika, ona strana koja je okrenuta prema suncu je svijetle boje, toliko da će u nekim dijelovima zabljesnuti kao samo sunce; a strana koja je okrenuta prema atmosferi [...], kako je sama atmosfera plava, ta će strana ženske figure izgledati kao da je natopljena plavetnilom. Ako je površina tla oko nje livada i ako ona stoji između polja obasjanog suncem i samog sunca, vidjet ćeš da je svaki dio nabora okrenutih prema livadi obojen reflektiranim zrakama bojom te livade. Tako se bijela [boja] pretvara u boje [...] objekata u njenoj blizini.

- Je li to nekakva... brija? Koja se poslije četiristo pedeset godina prenosi Monetu? [smijeh] Ne, ne, Monet nije bio baš bog zna kakav čitatelj [smijeh]. Sumnjam da je čitao Leonarda, ali očito je motiv koji obojica imaju u glavi bio strahovito moćan – žene u bijelom, na livadi, obojenom nebom, haljina koja je obojena nebom i refleksijom s trave i s ovog žutog cvijeća. Znači, Leonardo kao da je to vidio, i jako je dobro znao kako bi to naslikao ako samo nađe dovoljno vremena.

[...] Leonardo je započeo rad na skici u Papinskoj dvorani [...] Nacrtao je skupinu konjanika koji se bore za zastavu, a taj su crtež smatrali najizvrsnijim i majstorskim zbog čudesnog prikaza likova u žaru borbe. [...] Zamišljajući da bi mogao oslikati zidove uljanim bojama, zamiješao je boje koje je nanosio na zidove tako gusto, da su se one, dok je još slikao u dvorani, počele slijevati [sa zidova]. Stoga je ubrzo napustio taj posao, vidjevši da je [potpuno] uništen.

- I onda Leonardo, kakav je bio, znanstvenik i eksperimentator između ostalog, on je smislio da će on sad tu smiješati neke super-boje i da će ih primijeniti na žbuku koja se još nije posve osušila i dogodilo se to da je u nevjerici gledao kako njegova freska lagano curi [smijeh] prema dolje [smijeh]. Obično su njegovi pokusi završavali tako, ali su ideje bile spektakularne.

Oscar-Claude Monet, *La Femme à l'ombrelle – Madame Monet et son fils* (Žena sa sunco-
branom – gospođa Monet i njezin sin), 1875. godine.

Priča se da je prior crkve zamornom upornošću molio Leonarda da dovrši posao, jer mu je bilo čudno kako Leonardo ponekad provodi pola dana kao u trenu, izgubljen u mislima, a on je htio da Leonardo, poput radnika koji su okopavali vrt, uopće ne odlaže svoj kist. I kao da to nije bilo dovoljno, požalio se vojvodi i napravio toliku pomutnju da je vojvoda bio prisiljen poslati po Leonarda i vješto ga ispitivati o njegovom poslu, uljudno mu ukazujući da to čini zato što prior na tome inzistira. Leonardo, koji je znao da princ ima oštar i pronicljiv intelekt, bio je voljan s njim dugo razgovarati o svom radu (o čemu nikad nije razgovarao s priorom). Razgovarao je s njim naširoko o umjetnosti i uvjerio ga da najveći geniji ponekad postižu više kada rade manje, budući da rješenja traže u svom umu i oblikuju te savršene ideje koje njihove ruke potom izražavaju i reproduciraju iz onoga što su prethodno zamislili svojim intelektom.

- Je li Leonardo ikad sproveo u djelo ono o čemu je pisao ili je samo bio...

- Leonardo je bio... nevjerojatna lijenčina [smijeh]. Poznato je da je Mona Lisu vukao sa sobom trideset godina. Zapravo je Mona Lisa mala slikica. On ju je vukao sa sobom i u Pariz, i doslikavao... *Sad budem, sad budem to. Imam ovakav plan: devet tomova ću napraviti. Prvi će tom biti o slikarstvu pa onda nešto o slikarstvu pa onog konja što sam počeo izljevati za Sforze, a zapravo je to dosta teško izliti jer je to velika količina. To mora nekako stajati. Budem smislio neki okvir pa ću onda tu broncu...* Pa onda napravi jednu skicu, pa drugu skicu, pa se talože te folije koje vuče sa sobom. Leonardo je jako malo stvari završio. Jako malo. Ali, stvari koje je napisao [smijeh] bilježeći što bi sve htio napraviti su toliko genijalne [smijeh] da danas kad to čovjek čita ne može ne biti oduševljen takvim živim umom koji je sve gledao i htio napraviti, ali malo toga je... Život je kratak.

Moglo bi se čitati:

Giorgio Vasari, *The Lives of the Artists*, Oxford World's Classics (2008).

Leonardo da Vinci, *Notebooks*, Oxford World's Classics (2008).

Leonardo da Vinci, *A Treatise on Painting*, Printed for J. Taylor, at the Architectural Library, High Holborn (1796).

Fritjof Capra, *The Science of Leonardo: Inside the Mind of the Great Genius of the Renaissance*, Anchor Books (2007).

Paolo Molaro, *On the Earthshine Depicted in Galileo's Watercolors of the Moon*, Galileana, X, pp. 73 – 84 (2013).

Bijeda intelektualaca

25. ožujka 2024.

U rječnicima piše da intelektualci nisu tek “oni koji se bave umnim radom i imaju visoku naobrazbu” nego da su to i “mislioci koji djeluju kao moralna i humana snaga u društvu”. To je uglavnom notorna laž. Intelektualci se često bave time da najgore predrasude i mržnju oblače u učene i lijepe riječi, a njihovo djelovanje postaje posebno maligno u doba ratova i društvenih prevrata. Pročitani su odlomci iz knjige Frederica Spottsja o, uglavnom sramnom, djelovanju intelektualaca u doba vichyjevske Francuske te dnevnika Jeana Guéhenna koji je on vodio za vrijeme njemačke okupacije Pariza.

Budući da su intelektualci ti koji pišu povijest, moramo biti oprezni s navodnim “poukama iz povijesti” – ne bi bilo čudno da otkrijemo kako prikazana verzija povijesti služi promociji njihovih interesa, što doista i jest slučaj. Otuda potječe uobičajena slika da su intelektualci beskompromisno neovisni, poštenu, branitelji najviših vrijednosti, protivnici samovolje i vlasti itd. Stvarna povijest otkriva drugačiju priču. Vrlo su često intelektualci bili ideološki i društveni menadžeri, služeći moći ili nastojeći sami steći moć [...]

Noam Chomsky

Povijest je toliko deformirana, izvijana i uvijana zato da služi interesima onih koji je pišu, da i sama riječ “intelektualac” nosi isključivo pozitivne konotacije. U rječnicima se tako može pročitati da intelektualci nisu tek “oni koji se bave umnim radom i imaju visoku naobrazbu” nego da su to i “mislioci koji djeluju kao moralna i humana snaga u društvu”.

Intelektualci, zato što su ljudi od misli i riječi, uistinu imaju snagu da utječu na teme o kojima se u društvu raspravlja. Oni formiraju stavove o tim temama, ili barem oblikuju ono što se misli, ali nikad nije izrečeno. No, reći da je njihovo djelovanje “moralno i humano” notorna je laž. Obično je suprotno. Intelektualci se često bave time da najgore predrasude i mržnju oblače u učene i lijepe riječi. Svugdje su takvi vrlo popularni jer izrastaju na velikoj podlozi onih koji mrze, ali ne znaju o tome slatkorječivo i “učeno” divaniti pa im se i njihova mržnja, kad čuju “misleće”, učini kao nešto veličanstveno. Ima svakakvih misli i riječi.

Nema sramnijeg beščasća od onog intelektualne i kulturne kreme, od navodno umnih opravdavanja popularne niskosti, vlastite niskosti i niskosti njihovih pokrovitelja. Dobar dio povijesti pripada tom žanru pa djeca, zahvaljujući intelektualcima, uče najljepše i najuzvišenije stvari o svom narodu i njegovoj inteligenciji te o očevima nacije, iako su mnogi od njih bili sitni prevaranti, lažljivci, nasilnici i sadisti.

Intelektualci se posebno angažiraju u vremenima prevrata, kad se zakuhaju ratovi i revolucije. Tada oni podobni i častohlepni, oni koji se na vrijeme umile pobjedničkim snagama, u tim tmurnim vremenima vide priliku da se iz pozicije moći konačno osvete svojim kolegama. Oni te najniže strasti

prikazuju najljepšim riječima, domoljubljem i žrtvom za svoj narod. Tako najbjeđnije niskosti zadobivaju u pravim vremenima povijesne proporcije.

NJIHOV JEDINI GRIJEH

Profesorica je rekla
 Da je fašizam tu, s nama,
 Te da nikad nije ni otišao
 I mnogi su na njene riječi
 Zamislili slike obrijanih mladića
 Koji cipelare crnca
 I naoružane seljane
 Iza ograda od bodljikave žice
 Koji štite kršćansku Europu
 Od musave djece.

Nitko nije zamislio
 Posve obična, svakodnevna lica
 Uglednih doktora i profesora
 Čiji je jedini grijeh
 To što žele pomoći svom narodu
 I voditi ga s govornica i tribina
 Iz sveučilišnih bolnica, akademija i katedri
 Pred uglednim auditorijima
 I uvažanim kolegama.
 To je uistinu njihov jedini grijeh
 I mogu biti posve sigurni
 Da će im povijest oprostiti
 Traku oko ruke
 S kukastim križem.

(Šiber)

Frederic Spotts u knjizi *Sramni mir: kako su francuski umjetnici i intelektualci preživjeli nacističku okupaciju* piše o sramnom vremenu vichyjevske Francuske i Okupirane zone te o intelektualcima koji su u marionetskom ruglu od države vidjeli priliku da se plasiraju na mjesta za koja su smatrali da im pripadaju:

[...] tijekom većeg dijela međuratnog razdoblja desničarski pisci i kritičari osjećali su se marginaliziranima u kulturnom svijetu kojim su dominirali intelektualci ljevice. Sada, s padom Treće Republike, došao je njihov čas i oni su se namjeravali osvetiti. [...] Kako bi se osvetili za prošlost, nisu željeli tek puki utjecaj nego moć – moć da odrede intelektualni ton, da odrede koje se knjige mogu objaviti, koji filmovi prikazivati, koje predstave izvoditi, pa čak i tko bi u njima mogao glumiti.

Nova vremena zahtijevaju žrtve i pročišćenje. Treba spaliti one koji su krivi. Intelektualni poltroni svoj uspon grade prokazujući svoje nepodobne kolege, izmišljajući o njima najgore laži ili iznoseći u javnost razne prljavštine i privatne stvari koje preuveličavaju do enormnih proporcija s ciljem da pokažu kako je sama esencija tih ljudi nespojiva s novim vremenom i njegovim navodnim vrijednostima. Oni koji svojom mišlju i samim postojanjem predstavljaju negaciju poželjnih i odobrenih vrijednosti, postaju tako, zahvaljujući intelektualnoj obradi, posve legitimne mete, a u tmurnim se vremenima sastavljaju spiskovi za odstrel na kojima se navodi tko je nepodoban, reakcionaran, komunist, Židov, mason, Srbin ili loš Hrvat i mrzitelj svega hrvatskog. Upravo su centri navodno slobodne misli i humanizma vrlo često izvršitelji takvih mračnih rabota. Spotts piše:

Ljudi koji misle svojom glavom smetnja su svakoj vladi. Stoga ne iznenađuje da je [njemački] Osvajač bio sumnjičav prema [francuskim] sveučilištima, videći ih kao potencijalna središta opozicije. Za takvu brigu nije bilo razloga. Strahujući da bi njihove institucije mogle biti zatvorene [...], čelnici akademskih i kulturnih ustanova nudili su ustupke – otpuštajući poznate antinaciste i Židove – čak i prije nego što su to od njih tražili.

Nije Francuska po tome ništa posebno, taj je fenomen univerzalan.

U knjizi *Bijeg od knjige Antuna Barca* mogu se naći tek zabilješke o poltronskoj kulturnoj i književnoj atmosferi kojoj je on svjedočio u endehaziji, kad su intelektualci i književnici pohitali u prijeme Mili Budaku, u ministarstvo bogoštovlja, nastave i prosvjete.

U nekoliko me navrata u toku ove četiri ratne godine spopalo čuvstvo gađenja pri pomisli na knjigu i književnike. Prvi je to put bilo odmah iza stvaranja NDH, kad je ustaški ministar prosvjete stao primati pojedince i o svojim razgovorima s njima slati u javnost izvještaje. Još nije bio pravo ni zasjeo na svoj položaj, a već su mu stali dolaziti kulturni radnici i književnici. Stali su mu laskati kao čovjeku, koji je na to mjesto došao po sposobnosti, te je upravo njemu namijenjeno, da izvede preporod hrvatske kulture. Laskali su mu i književni radikalci i književni oportunisti. Laskali su mu tako odvratno, da je to u jednome času i njemu bilo previše, te je u javnoj izjavi udario na takve pisce. [...] Prvi sam put upravo tada jasno požalio, što sam ikada išta napisao, i što se moram ubrajati među književnike – među ljude, o kojima i takav čovjek može s pravom govoriti svisoka.

U Hrvatskoj je devedesetih godina bilo i previše domoljubnih intelektualaca i oportunističkih koji su osjetili takt vremena i svoju priliku, pa huškali na nepodobne vješce i vještice, srbočetnike i komunjare koje kvare hrvatsku mladež na fakultetima, po sudovima i medijima. Tvrđili su tako da ih u interesu novozadobivene slobode treba čim prije zamijeniti domoljubnim intelektualcima koji će tu mladež podučavati pravim vrijednostima – histerična fantazija o dekadenciji i propasti tradicionalnih vrijednosti karakteristična je za vremena konzervativnih kontrarevolucija. Zasjeo je potom po sudovima, fakultetima i akademijama u to “renesansno” i “preporodno” doba svakakvog kadra koji je na sav glas urlao kako se ranije zapošljavalo po partijskoj i srpskoj liniji. U isto su vrijeme pravovjerni mudraci sebe i svoje instalirali posvuda po partijskoj, rođačkoj, zavičajnoj i svim drugim linijama koje su se mogle dobro unovčiti. Pobrinuli su se i da odaberu i ustoliče nove generacije intelektualaca i profesora koje će raditi to isto te oblikovati umove još i mlađe pravovjerne mladeži. Danas ih ima posvuda, a njihovo se duboko korijenje može slijediti barem do slavni revolucionarnih vremena, iako danas često i nadasve intelektualno blagoglagolje o humanizmu, javnom dobru i utjecaju kapitala na obrazovanje, a neki se od njih, na čelima odsjeka i centara izvrsnosti, čak predstavljaju i kao anarhisti. Svako vrijeme traži svoju vrstu poltrona i treba svakako pripaziti na moguće promjene duha vremena da bi se na njega uvijek profitabilno uzjašilo. Ništa se zato uistinu ne mijenja, iako se lica i imena onih koji preuzimaju funkcije mijenjaju. Uvijek su to u suštini isti ljudi, a njihovo stolovanje nije rezultat njihovih individualnih zasluga, nego činjenice da udovoljavaju okvirima koji su sistemski definirani

i propagirani. Oni žele udovoljavati tim okvirima. Treba imati krajnje nepovjerenje prema sustavima i režimima koje hvale intelektualci. **Jean Guéhenno** u *Dnevniku tmurnih godina: 1940 – 1944*, kaže da je “politički režim definiran vrstom čovjeka kojeg obično proizvodi”.

Neovisno o revolucionarnosti epohe, uvijek nas svojim intelektualnim bravurama dave podobni i narcisoidni intelektualci, zato što imaju pozornicu i medijski prostor za to. Tipičan slušatelj i gledatelj ne razumije da se iza onoga što mu se nudi, iza pozornice i ljudi koji su na njoj, odvija mehanizam efektivne cenzure i odabira onih koji su podobni i za koje se zna da će ostati u okvirima onoga što je poželjno i što se smije reći. **Pierre Bourdieu** u eseju *O Televiziji* piše:

Moramo vidjeti drugu razinu, tj. način na koji se bira grupa koja se pojavljuje u određenom *talk showu*. Jer ti izbori određuju što će se dogoditi i kako. A do tih se izbora ne dolazi na ekranu. Postoji zakulisni proces oblikovanja grupe koji završava u studiju za emisiju, počevši s preliminarnim odlukama o tome tko će biti pozvan, a tko ne. Ima ljudi koje nitko ne bi ni pomislio pozvati, i drugih koji su pozvani, ali odbijaju. Scena je tu, ispred gledatelja, a ono što oni vide skriva ono što ne vide – ono što ne vide, u ovoj konstruiranoj slici, jesu društveni uvjeti te konstrukcije. Dakle, nitko nikada ne kaže, “hej, taj-i-taj nije tamo.”

Posebno su ova današnja hrvatska vremena doba strašne pravovjerne intelektualne pustoši. Nemoguće je uključiti radio ili televiziju, a da s njih, o svim mogućim temama, ne govori neki prečasn pop, vjeroučitelj, teolog, katolički intelektualac ili barem katolička feministica. Nema za što oni danas nisu eksperti, a zato se i proizvode u svim zvanjima, oblicima i bojama na katoličkom sveučilištu i katoličkim studijima, uključujući i onaj katolički medicinski, naravno. Bit je slobodnomislećeg katoličkog intelektualca da misli u evanđeoskom duhu služenja.

Trebao bih [ipak] imati strpljenja da barem napola pažljivo slušam radio Vichy, a posebno predavanja i vijesti za mlade i obitelj. Licemjerni glasovi, isti oni koji su prije dvije godine čitali bezbožne deklaracije Narodne fronte, trude se ulizički ljigavo čitati propovijedi o radu, obitelji, domovini i vjeri. Čini se da govori uvijek isti Tartuffe.

Iste bljutave besmislice o obitelji, zanatima, folkloru (u Vichyju se predozira folklorom), teku bez kraja poput mlaza prljave vode.

Jean Guéhenno, *Dnevnik tmurnih godina: 1940 - 1944; kolaboracija, otpor i svakodnevni život u okupiranom Parizu*

Sve što nije katoličko i najprimitivnije domoljubno, a toga, na sreću, ipak još ima, protjerano je na margine javnosti i pristup mu je u javnu sferu efektivno zabranjen. Razvija se tako strašan intelektualni kukavičluk i beskičmenjaštvo. Odasvuda nam se smijulje nekakvi vrhunski svjetski znanstvenici koji ljube biskupsko prstenje i, često iz Njemačke, Britanije ili Kanade, uzdrhtalo svjedoče svoje hrvatsko domoljublje. Dekani prirodoslovno-matematičkih fakulteta tvrde da smo ovdje “zato što nas je Bog stvorio”. Rektori na sveučilišta instaliraju “biblijske vrijednosti”. Što bi se uopće moglo očekivati od društva čija je intelektualna krema tako bijedna?

Pokazujući da intelektualna zajednica stoji iza [maršala Pétaina] koliko i svi ostali, marseilleska akademija znanosti, književnosti i lijepih umjetnosti pozdravila ga je kao “spasitelja Francuske” i jednoglasno ga imenovala svojim “Zaštitnikom”, titulom koja nije dodijeljena nikome od osamnaestog stoljeća.

Još se sramnije intelektualne rabote odvijaju daleko od svjetala pozornice, iza kulisa, na sjednicama vijeća, povjerenstava, panela, žirija i kolegija gdje podobni intelektualci raspodjeljuju plijen. Sebi i svojim. Tamo se o nepodobnima izgovaraju najveće laži ne bi li ih se odstranilo ili im se osvetilo na najpodliji način. Odbijaju im se zahtjevi za napredovanja, prijave projekata, uloge u predstavama, iznose se njihovi neoprostivi grijesi, njihove izjave za marginalne medije koje nitko ne čita, a koje ipak čitaju oni koji montiraju procese za administrativne dekapitacije. “Znate li Vi uopće tko je on, znate li Vi uopće što je on pisao i govorio?!” izgovara se užasnuto po hodnicima i uretima, prije sjednica, da ne uđe u zapisnike, jer se takvi procesi uvijek pomno i tajno pripremaju, barem u običnim, nerevolucionarnim vremenima. Sve se to potom kulturno upakira u celofan znanstvene objektivnosti i digniteta institucija, a prijavama nepodobnih nalaze se navodne manjkavosti i pomno se stvara dojam da su oni zapravo sami sebe eliminirali i strijeljali. Odabiru se, naravno, uvijek oni “najbolji”. To je uobičajeni posao intelektualaca i odvija se uvijek i posvuda, bilo revolucije ili je ne bilo.

Politički dizajn [Alfreda Cortota] bio je jednostavan. Glazba je trebala igrati važnu ulogu u novoj Francuskoj, a država je trebala kontrolirati svaki aspekt glazbenog života od nastupa do publikacija; Cortot je [u tome] trebao biti glavna osoba. Uživao je u svom autoritetu. [Toliko je] savjesno preuzimao svoje odgovornosti da su njegove intervencije postajale sve nametljivije. Odlučujući korak bio je zahtjev da se testira i licencira svakoga tko se želi baviti svojom profesijom. [...] Kao i u Trećem Reichu, licenciranje je bilo savršeno sredstvo da se rasno i politički nepoželjni odstrane iz nastupa i podučavanja. Povjerenstva za audiciju mogla su, ako su tako htjela, takvim ispitanicima dati niske ocjene, stvarajući tako dojam da su se oni sami eliminirali.

I nikad se ne nađe nijedan moralni i humani intelektualac iz rječnika koji bi se takvim presudama javno usprotivio, jer svi znaju da bi i oni mogli biti meta ako ne budu na pravoj liniji i po volji predsjednicima odbora i ministrima, pa i ako to zahtijeva pokoju žrtvu, naravno tuđu. Glave, uostalom, nisu njihove, oni samo dižu ruke, iako glave iza takvih sjednica uistinu i padaju kad dođu vremena za prave, a ne samo administrativne dekapitacije. Sva ta intelektualna i akademska bijeda uvijek postoji i samo čeka svoju priliku da se razmaše pa da se sitne osvete i sadizmi prikažu kao najmoralnija patriotska djela. Intelektualci su rjeđe moralni i humani, kakvima ih rječnici opisuju, a mnogo češće nasilnici, sadisti, lažovi, plašljivci, ulizice, oportunisti, konformisti i sva ta mješavina karaktera uvijek proizvodi posve slične rezultate – različiti režimi tek više ili manje pogoduju malignosti tih procesa.

TO SU VAM SVE SVEUČILIŠNI PROFESORI

“To su Vam sve sveučilišni profesori!”

Reče on meni posve tiho

Glasom prigušenim veličanstvenim strahopoštovanjem.

Kao da ja ne znam

Tko su sveučilišni profesori

I kakvih sve ima.

Znam već sve klase i tipove

Svrstam ih u minuti gdje treba

Ipak su to godine iskustva.

Sveučilišne profesore moglo bi se klasificirati

Zajedno sa svećenicima

A i ima ih koji su svećenici.
 Mnogi, dakle, žive od skrušenog odobravanja puka
 I tišine u crkvi
 Koju probija samo njihov stakleni glas
 Uzdrhtao od veličine
 Izrasle na prostoru između zemlje i Neba.
 Nije to mjesto za svakoga
 Nego samo za besmrtne
 Baštinike nacionalne kulture i znanja
 O kojima će se jednom pričati legende.
 I hoće, imaju pravo,
 Bilo ih je tako loših
 Da ih gorih ne može biti
 Ali povijest se uporno gladi
 I pedeset godina poslije
 Nitko živ ništa ne zna.
 Možeš ispričati štogod hoćeš
 O besmrtnim vertikalama
 Nacionalne kulture i znanja.
 Ipak su to sveučilišni profesori
 A ne nekakvi anarhisti
 Bez osjećaja za dostojanstveni takt
 Povijesti i tradicije.

Nema kakve se sve niskosti ljudske nisam nagledao,
 Ipak su to godine iskustva,
 I najlakše prepoznam
 Kad se trulež zaogrće
 “znanošću” i “sveučilištem”.
 Znam dobro kakvu besmrtnost grade
 I koliko će zaudarati
 Kroz stoljeća.
 “To su Vam sve sveučilišni profesori!”
 Reče on meni posve tiho
 Glasom prigušenim veličanstvenim strahopoštovanjem.
 “Znam”, rekoš, “Znam.”

(Šiber)

Leni Riefenstahl, omiljena **Hitlerova** propagandistica koja je za veliki novac snimala filmove o “nadjudima”, nacistima i SS-ovcima, a i sama bila istinski oduševljena velikim vođom, na svoj je stoti rođendan izjavila:

Ne znam zašto bih se trebala ispričavati. Svi su moji filmovi osvajali najvažnije nagrade.

Moglo bi se čitati:

Jean Guéhenno, *Diary of the Dark Years, 1940-1944: Collaboration, Resistance, and Daily Life in Occupied Paris*, Oxford University Press (2014).

Frederic Spotts, *The Shameful Peace: How French Artists and Intellectuals Survived the Nazi Occupation*, Yale University Press (2008).

Pierre Bourdieu, *On Television*, The New Press (1996).

Edward W. Said, *Representations of the Intellectual*, Vintage Books (1996).

Paul Johnson, *Intellectuals*, Harper & Row, Publishers (1992).

Theodor W. Adorno et al., *The Authoritarian Personality*, Harper & Brothers (1950).

Antonio Šiber, *Skice dvorišta*, Antonio Šiber (2019).

Antonio Šiber, *Godina kuge*, Antonio Šiber (2020).

Priručnik za izbore 2024.

Antonio Šiber

11. travnja 2024.

Hrvatski građani su se već naodlučivali o sudbini svoje Hrvatske, ali vrijeme se nezaustavljivo odmotava, i dolaze nove generacije koje na ovim izborima po prvi put odlučuju. Na drugoj strani, ima i onih najstarijih, koji se dobro sjećaju te 34 godine odlučivanja o sudbini, a da im ipak uopće nije jasno što se u tom periodu događalo, iako su uporno i na svakim izborima odlučivali te shvaćali to krajnje ozbiljno, kao svoju domoljubnu ili barem građansku dužnost. Zbog svih njih, a i ostalih koji bi mogli biti zbunjeni svime što im se u politici nudi, odlučio sam napisati *Priručnik za izbore 2024*. Cilj mi je bio pomoći im da se orijentiraju na ta tri festivala demokracije, te im pružiti ključne informacije koje pojašnjavaju što to zapravo znači kad sami odlučuju o sudbini svoje Hrvatske.

Godinu 2024. u Hrvatskoj već dugo nazivaju superizbornom. Poklopilo se, naime, da se u ovoj godini održavaju trostruki izbori, i to parlamentarni, europarlamentarni i predsjednički. Hrvatski građani imaju ove godine priliku uistinu (...) sami odlučiti o sudbini svoje Hrvatske, a to se događa u kontinuitetu još od 22. travnja 1990., od prvih višestranačkih izbora. Naodlučivali su se već, dakle, hrvatski građani o sudbini svoje Hrvatske, ali vrijeme se nezaustavljivo kotrlja i odmotava, i dolaze nove generacije koje na ovim izborima po prvi put odlučuju.

Zamisli da svake četiri godine narod izlazi na izbore glazbe. Na tim demokratskim izborima narod odabire glazbu koju želi slušati iduće četiri godine. Kad se glasovi prebroje i odrede pjesme koje prelaze izborni prag, to iduće četiri godine puštaju odasvud i non-stop.

Ima i onih nešto starijih, koji ipak nisu dovoljno stari da su iz prve ruke mogli svjedočiti cijeloj povijesti tog praznika demokracije, niti evoluciji političkih opcija i stavova u Hrvatskoj. Imaću čak i onih najstarijih, koji se dobro sjećaju te trideset četiri godine odlučivanja o sudbini, a da im ipak uopće nije jasno što se zapravo u tom periodu događalo, iako su uporno i na svakim izborima odlučivali te shvaćali to krajnje ozbiljno, kao svoju domoljubnu ili barem građansku dužnost. Upravo zbog svih njih, a i ostalih koji bi mogli biti zbunjeni svime što im se u politici nudi ili barem predstavlja, odlučio sam napisati *Priručnik za izbore 2024*. Cilj mi je bio pomoći im da se orijentiraju na ta tri festivala demokracije, te im pružiti ključne informacije koje pojašnjavaju što to zapravo znači kad sami odlučuju o sudbini svoje Hrvatske.

Kako je rok kratak, a izbora je ove godine i previše, za tu sam svrhu odabrao čitljivu formu priručnika koji duboke političke dileme i koncepte destilira u lako pamtljive, kratke iskaze pa čak i pjesme i pjesmice. Odlučio sam se i za elektronički format dokumenta i prilično krupnu veličinu slova, tako da ga se može lako i svugdje pročitati, čak i na mobitelu, pa čak i bez naočala, u onim stresnim i prijelomnim situacijama kad se od hrvatskih građana očekuje da odluče o sudbini svoje Hrvatske, a oni baš i nisu sigurni kako.

- Kako vidite preferencije hrvatskih birača?

- Vidim HDZ-ovce.

Vidim SDP-ovce.

Vidim MOŽEM-ovce.

Vidim MOST-ovce.

Vidim DP-ovce.

Vidim SDSS-ovce.

Vidim HSS-ovce.

Vidim HSLS-ovce.

Vidim HNS-ovce.

Vidim i bandićovce.

- Sve-ovce?

- Osim bandićevaca. Tu je izgleda došlo do neke zabune.

Moja je najiskrenija nada da će im ovaj priručnik u takvim povijesnim trenucima pomoći da se snađu, a u toj sam ga nadi i osmislio.

Forma priručnika prirodno se nametnula i nakon velikog uspjeha *Priručnika za svece* iz veljače 2023. godine, koji je u kratkom vremenu od objavljivanja dobio brojne međunarodne nagrade raznih gradova i strukovnih organizacija zvučnih imena, no meni je još važnije što je barem petnaest hrvatskih građana usmjerio na siguran put prema svetosti – to je onih petnaest za koje ja znam, siguran sam da ih je i mnogo više koji su nakon čitanja priručnika odlučili postati sveci, samo ja za njih ne znam. Petnaest svetaca, uostalom, uopće nije malo! I za ovaj se priručnik nadam da će obratiti barem petnaest hrvatskih građana na pravi put, onaj političke svjesnosti o tome što zapravo znači odlučivati o sudbini svoje Hrvatske. Potajno očekujem da će ih biti i mnogo više, jer je politički put ipak ovozemaljski, koliko god da se mnoge političke stranke u Hrvatskoj zaklinjale u Isusa. Stoga ga je i lakše prepoznati i lakše je njime proći nego putem svetosti pa i zato vjerujem da će *Priručnik za izbore 2024.* nadmašiti čak i spektakularan uspjeh *Priručnika za svece*.

Kako to da postoje salonski ljevičari, a ne postoje salonski desničari?

Kao i *Priručnik za svece*, i ovaj je priručnik bogato ilustriran, što bi moralo doprinijeti njegovoj pamtljivosti, kao i snalaženju čitatelja u njegovom sadržaju. Fotografije koje sam snimio i odabrao ovaj put ne prikazuju svece, nego karakteristične političke situacije, pogotovo u vremenu izbora pa bi i to čitateljima moralo pomoći da i vizualno prepoznaju te sudbinske trenutke odluke.

Tip izade na izbore i zaokruži HDZ iz radoznalosti.

Za politiku kažu da je najkompleksnija ljudska aktivnost koja uvezuje sve druge aktivnosti u kojima sudjelujemo kao aristotelovske političke životinje. Ima u tome neke istine, koliko god da se ona različito razumijevala. U ovom sam priručniku, zbog njegove sažete forme, mogao pokriti tek dio sve te političke raznolikosti, ali sam se trudio da ipak odaberem i naglasim one političke momente koji su važni u hrvatskom kontekstu.

Nije li smiješno što hrvatski liberali, libertarijanci i ostali “individualci-kontra-kolektiva” toliko vole pozirati u odijelima, kravatama, leptir-mašnama i plaštevima Habsburgovaca?

Čitatelji će se tako moći dobro informirati o domoljublju, zajedništvu, Nepalcima, povijesti, vojsci, medijima, mrkom socijalizmu, propagandi, sveučilištu i akademiji, ekonomiji i menadžmentu, tržištu i marketingu, turizmu, izvrsnosti, Crkvi, obrazovanju, ekologiji i zoologiji, hrvatskim političkim strankama i opcijama, postmodernizmu, migrantima, stočarstvu i veterini, a i o niz drugih tema koje prirodno izlaze iz čestog kombiniranja ovih temeljnih koncepata, recimo, kakva je veza Crkve i obrazovanja, ekonomije i Nepalaca, postmodernizma i hrvatskih političkih stranaka ili medija i zoologije.

Poštovani i dragi čitatelju, nadam se da će ti ovaj priručnik pružiti neiscrpnu inspiraciju i podršku u ovoj stresnoj superizbornoj hrvatskoj godini i da će ti pomoći kad god bespuća povijesne i političke zbiljnosti i opet zakucaju na tvoja vrata.

Hrvatski liberali, libertarijanci i ostali “individualci-kontra-kolektiva” vole pozirati u leptir-mašnama i plaštevima Habsburgovaca.

Moglo bi se čitati:

Antonio Šiber, *Priručnik za izbore 2024.*, Antonio Šiber (2024).

Uvod u haiku 6

Antonio Šiber

4. svibnja 2024.

Ova epizoda sadrži moje haikue i prozne skice koje bi se mogle kategorizirati kao haibuni. Te sam zapise rasporedio u četiri godišnja doba. Na kraju epizode je i kratka i neobavezna definicija haibuna te crtica o pjesniku-putniku Saigyou i njegovim zapisima s putovanja.

“Kako se Zemlja okreće oko Sunca, tako i život na njoj pulsira. Kad sve na sjevernoj polutki zamre, negdje u studenom, sve odozgo izgleda sivo i smeđe, skoro mrtvo, a onda se već krajem veljače počinju pojavljivati boje.”

Kako se Zemlja okreće oko Sunca, tako i život na njoj pulsira. Kad sve na sjevernoj polutki zamre, negdje u studenom, sve odozgo izgleda sivo i smeđe, skoro mrtvo, a onda se već krajem veljače počinju pojavljivati boje.

PROLJEĆE

U veljači iščekujemo cvijeće. I boje. Očekujemo nešto ipak impresivnije od žutih resica lijeske, barem blijede kukurijeke ili visibabe, ako već nema jaglaca, šafrana i ljubičica.

Kod crkve svetog križa nad Lovićem Prekriškim puca širok pogled na jug, prema karlovačkoj ravnici, a na istok prema Jastrebarskom i Zagrebu. Uz crkvu je malo groblje, a pred njom dvije velike lipe odakle se vidi komadić Kupe što se u sunčanim danima sjaji kao metalna riba. U lipnju dolazimo da sjednemo pod lipe, u plavi i mirisni hlad i zuj pčela, a ispod nas se teren brda na kojem je crkva ruši i samo vinogradi sve to drže da se uistinu i ne sruši.

U nedjelju, devetog veljače 2020. godine, iz daljine se činilo kako je strmina pod crkvom i lipama prekrivena poleglim cvjetovima raznih vrsta i boja, iako je za cvijeće bilo još prerano. Tih je dana posvuda u Hrvatskoj puhao jak vjetar, a na groblju na brdu je netko ukopan. Plastično i platneno cvijeće s nečijeg svježeg groba vjetar je nanio na strminu ispod crkve.

Vjetar je s groblja
raznio plastično cvijeće –
Proljeće.

(Šiber)

Dvadesetprvog ožujka 2019. godine, na prvi dan proljeća slikao sam cvat japanske dunje. Japanska dunja (*Chaenomeles japonica*) ima obično narančaste ili crvene cvjetove, a ova je moja, proljetna, imala bijele. Bili su većinom kuglasti i tek su se počeli otvarati.

Moj brat blizanac i ja
na prvi dan proljeća
u voćnjaku slikamo cvat.

Ne moram nikome
ništa objašnjavati.

(Šiber)

Trešnje se u travnju rascvjetaju i zamirišu, iako u njihovom diskretnom i slatkastom mirisu mogu uživati samo oni najosjetljiviji.

I kos zastane
kad lahor prošapuće –
Snježe latice višnje.

(Šiber)

A onda željno iščekujemo plodove. U voćnjaku ih ima žuto-narančastih, crvenih, žućkastih, skoro bijelih, mekših, tvrdih, a ima i jedna starija trešnja koja je davala gorke plodove. Zadnjih godina, plodovi su joj sve slađi, a gorčine je skoro nestalo.

Na staroj trešnji
svake je godine sve
manje gorčine

(Šiber)

Dugo je čekam
dušu cvijeta trešnje,
– a brzo prođe.

(Sogi)

Kažu da životinje ne mogu pojmiti budućnost. Mislim da je to netočno, točniji iskaz bi bio da ne mogu pojmiti budućnost u onom opsegu u kojem je mi možemo pojmiti i da se njome ne opterećuju kao mi. Naš je koncept prošlosti i budućnosti “dar” evolucije gigantskog mozga koji crpi iz prošlosti i planira za budućnost. Dogodilo nam se tako da nam je sadašnjost izmaknula. Zato nikad više nećemo moći leći kao mačka na sunce, lijeno treptati

i koji put zavrtjeti repom, sve dok nam ne bude dosta. A onda ustati i odšetati u hlad magnolije, uvijek i potpuno u sadašnjem trenutku.

Postali smo bića koja žive za vrijeme koje nikad ne dolazi, jer samo je sadašnjost tu, a sva ona budućnost koju planiramo i željno iščekujemo zapravo ne postoji. A ako se i ostvari u nekoj budućoj sadašnjosti ni onda je nećemo moći uistinu proživjeti jer ćemo i tada promišljati o nekoj novoj budućnosti, a željena će nam se i iščekivana budućnost, koja je nakratko postala sadašnjost, učas istopiti u prošlost. Nema više. Nitko danas ne zna živjeti u sadašnjosti, a čak i nas nekoliko koji pokušavamo, u tome ne uspijevamo jer za to bi prvo trebalo napustiti svijet, popeti se na svaku planinu kao **Basho**, uskim putem prema sjeveru, ili prijeći pješice tisuću milja od Wisconsina do močvara Floride kao **Muir**, grleći usput hrastove Kentuckyja i srebrnu mahovinu Georgije. Trebalo bi se odmetnuti, a onda prestati pokušavati. A ni tada nije sigurno.

Godina minu -
Šešir, slamnate sandale
i sada nosim.

(Basho)

Podsjeti nas na to svake godine cvat trešanja ili *sakura* kako ga Japanci zovu. Podsjeti nas da je još jedna godina došla i da će uskoro minuti; **Sogi** kaže kako se čini kao da smo je dugo čekali, tu dušu cvijeta trešnje, a brzo prođe. Mi smo bića kojima se vrijeme pričinja i ne znamo više gdje smo i kad ušli, a evo, već izlazimo, a da nikad nismo bili sposobni udahnuti svu dubinu postojanja, taj sklizavi *satori* koji je nešto okruglo što se kotrlja i koji ti, što ga više tražiš, to više i bježi – naći ga mogu samo oni koji odustanu od traženja jer traženje je planiranje budućnosti u kojoj će ga naći.

Trešnjev cvijet, kukavica
mjesec, snijeg – i već
je kraj godine.

(Sampu)

Trešnjev cvat je *mandala*. Beskonačno rafinirana čipka lagane duše stvari, skoro posve nematerijalnih latica, koja se svake godine pažljivo iznova

izgradi da bi je vjetar u svega nekoliko dana i opet otpuhao. Kao mandalu.

Guta oblak
riga trešnjev cvijet –
Brdo Yoshino

(Buson)

Ljepota je nepostojana, premda postoje ciklusi u kojima se pojavljuje i nestaje. I trešnjin cvat je dio *samsare*, cikličkog nastajanja i nestajanja, bitka koji se manifestira u stalnom kruženju. Smrt je kao i život dio iste priče. A trešnje nas podsjetite da i u toj nemilosrdnoj biofizici bitka i ontologiji cvata ima mnogo ljepote.

Cvjetovi trešnje –
U uglu pohlepnog
prolaznog svijeta.

(Issa)

Zato trešnje iščekujemo s nestrpljenjem svake godine, strahujući da će nam cvat promaknuti i da ga se nećemo stići nauživati, da će nas žrvanj bivanja oslijepiti za ljepotu. Upravo tako to i bude svake godine kad sa žaljenjem opazimo da je cvat prošao. Ali bude nam i lakše što sve te ljepote više nema – svijet se opet vratio u uobičajeno stanje kad ga lakše podnosimo i kad možemo nastaviti sa svojim automatskim i ogrubjelim bivanjima.

Sad je spokojno
ljudsko srce – cvjetovi
su se osuli.

(Koyû-ni)

No, kao što cvatu trešnje, tako cvatu i ljudi, u ciklusima rađanja i umiranja, rasta i propadanja, zdravlja i bolesti. I kao što se nijedna otpala latica više neće vratiti na trešnju, tako, naravno, nećemo ni mi, što god vam proroci naobećavali – doći će druge latice da budu lijepe i da opet otpadnu. Kao i mi.

Otpali cvijet
vratio se na granu?
– Ne, to je leptir!

(Moritake)

Sakura je još koji dan, i to samo na sjeveru, gdje trešnje uvijek okasne.

Otvorenih usta
dijete gleda cvjetove što padaju –
Ono je Buddha.

(Kubutsu)

————— LJETO —————

Ja sam rekao: “Kako su sretni oni kojima je dan taj dar da mogu osjetiti takt i život i emociju, u travi, u boji, u mački koja leži, u psu koji uzbuđen trčkara preko trga... I kako uopće postoje ljudi koji pored svega toga prolaze kao da je to samo mačka koja leži ili samo pas koji trči i ne vide u tome baš ništa? Zapravo to i jest ‘samo’ mačka koja leži i ‘samo’ pas koji trči, ali oni ih ni ne primjećuju, zar ne?”

A ti si rekla: “Znaš, moglo bi biti da oni u nama vide budale.”

A ja sam ti odgovorio da je to sigurno tako i da oni u nama već tisućljećima vide samo budale. Kao što ni u mački koja se izležava oni ne mogu vidjeti ništa više od mačke koja se izležava, tako ni u nama ne mogu vidjeti ništa više osim budala. “Zapravo, mi i jesmo budale, zar ne?”

Treperi lahor
na kraju vrelog dana
u mačjem brku

(Šiber)

Čini mi se da smo tako razgovarali na putu od Jurkloštra prema Vrhu nad Laškim, uspinjući se od potoka prema cesti, a sišli smo zato da vidimo kako trake pokošene trave nestaju u perspektivi. Pred samim vrhom

smo opet stali. Rekla si da tako nikad nećemo doći kući, a možda ni u Laško, a ipak smo došli.

Mislim da bi trebalo stati svaki kilometar, izaći van i upamtiti zrak i svjetlost. Pa opet.

Počinje, naravno, s kosovima. Kos nije bilo kakva ptica, kos je umjetnik. Egzibicionist. Kad slijeće na bor, nikad ne slijeće negdje u dubinu krošnje, zaštićen od pogleda zainteresiranih. Ne, kos slijeće uvijek na sami vrh krošnje, jer njegov je posao da bude viđen. I da ga čuju. Jer nitko ne pjeva ljepše od kosa, i on to dobro zna. Zato slijeće uvijek na sam vrh krošnje, na najvišu točku koja može podnijeti njegovu težinu pa čak i ako je malo nestabilno i ljulja se. A onda zapjeva.

Pjev kosa je ljekovit. I najavljuje vrijeme topline i svjetlosti, baršunaste kože bakrenog sjaja. Kad čujem kosa, znam da dolazi još jedno od onih ljeta koje mi je preostalo – doba godine za koje živim, koje sanjam u danima zagrebačkih magli i smeđeg stiropornog snijega. Kad čujem kosa želim oživjeti.

A onda sve to prođe kao da nije ni bilo. Svaki put. I svaki put se nađemo pred tim prizorom ljeta koje vene, ljeta zažutjele i tople crvene svjetlosti za koju znamo da najavljuje kraj. Još malo, i gotovo. Ni kosova više nema. Zamijenile su ih vrane, koje dobro znaju što se sprema.

Umjesto kosa
na vrhu bora vrana.
Šuti.

(Šiber)

Ostalo je još malo riječi i pokoja mrljava skica, posve nedostojni zapis kolovoške svjetlosti, negdje na stijeni, pod suncobranom, u uvali za koju smo mislili da je posve nedostupna. A nije. Uvijek se nađu oni s jahtama i čamcima.

Kraj ljeta.

Umjesto kosa, na vrhu bora vrana. Šuti.

 JESEN

Jučer je samo sjedio pred svojom posudicom s hranom, skupio prednje noge i šapice koje su prošle godine u ovo doba bile debeljuškaste kao jastučići, a sad su sive i mršave, jedva na njima stoji. Ne može jesti, i ne saginje glavu. I gleda me netremice ispod oka, kao da sam mu nešto kriv, a nisam ga nijednom potjerao ni viknuo na njega, iako mu se nikad na manje od dva metra nisam uspio približiti, a da ne pobjegne od mene. Sad ne bježi i gleda me kao da mi nešto zamjeri, a nisam stvarno ništa kriv, i kućicu sam mu najlonom pokrio, i posudice prao kad god mi je pao na brigu, i dolazio iz Zagreba da ga nahranim, iako mi se nikad nije obradovao, nego me je uvijek sumnjičavo gledao, kao stranca i nikad se hrani nije približavao prije nego što se ja od nje odmaknem. A bio sam s njim i uz njega skoro četiri pune godine, svako malo. Znao se ipak ponekad približiti na dva metra uz mene, kad bih ležao na škrtom zimskom suncu, pogotovo dok nisam imao kose. Pa i on dođe, ispruži se na sigurnoj udaljenosti i gleda u mene. I svaki put kad se okrenem malo se trzne, ali ne bježi jer vidi da sam slab. Nikad nije htio imati posla s drugim mačkama, nikad nije ležao na njihovim omiljenim mjestima i uvijek im se sklanjao s puta, čak i kad bi mu iz zdjelice jele, iako je bio veći od svih njih.

Jučer, kad sam krenuo kući, vidim da se zavukao pod auto i neće van. Zovi ti “Žuće. Žuće!” koliko hoćeš, on ne izlazi. Pa stadoh lagano na gas i pokrenuh sporo auto, mic po mic, a on kad se nađe na svjetlu, opet skoči, kao i uvijek kad bi se osjetio ugroženim i odšepesa pod lovor višnju. Jutros ga nađosmo ispruženog na terasi, kao da je bio krenuo iz svoje kućice prema čempresu i magnoliji gdje se volio zavlačiti pa nije stigao.

Pokopali smo ga kod komposta u šumi.

Pognutom glavom
 žuti mačak krči put
 kroz maslačke.

(Šiber)

Dijete, nakon
pedeset jeseni opet
treba matične stanice

(Šiber)

Haiku se obično ne objašnjava, zapravo objašnjenja ponekad govore o njegovoj slabosti. No, nije ipak bilo toliko neobično da i majstori haiku kanona “objašnjavaju” svoje haikue. Basho je mnoge napisao gotovo kao brze “fotografije” na svojim pješačenjima po Japanu i popraćeni su dnevničkim tekstom koji ih pojašnjava. **Buson** je bio mnogo manje spontan u vezi s tim i pažljivo je slagao tekstove objašnjenja, ali ni kod njega oni nisu tako rijetki, iako su nekad zapravo samo “naslovi” ili kratki predgovori haikua.

Ja nisam haiku majstor, a moj ”haiku” ne udovoljava ni pravilima poželjne 5-7-5 slogovne forme, no svedjedno ću napisati pokoju rečenicu. U ovom se haiku očito radi o mom rođendanu koji je sutra (okruglih pedeset; “nakon pedeset jeseni”), a matične stanice mi trebaju kao i bebici. Meni, nažalost, zbog raka.

Aluzija je ovdje na *rođen-dan* i matične stanice u pupkovini (bilo bi fino kad bih ih sad imao, izdržale su dobrih četrdeset godina). Ovom djetetu od pedeset, matične stanice neće biti u majčinoj prekrasnoj pupkovini, nego će curiti kroz hladnu plastičnu cijev u duboki venski kateter pod ključnom kosti. A nada je da ću pedeseti slaviti kao i onaj kad sam (ponovo) rođen. O tom po tom.

Spominje se čak i nešto kao sezonska *kigo*-riječ (jesen), jer moj rođendan pada u jesen, no strogo govoreći ”jesen” i nije baš dobar kigo zato što potpuno eksplicitno navodi godišnje doba, umjesto da ga sugerira nekim prirodnim fenomenom ili tradicijom (npr. festivalom, vjerskim okupljanjem, sezonskim sajmom...). Tradicionalni haikui imali bi nešto kao jesenji vjetar, polja bundeve, gljive, slak, divlje guske, festival gladnih duhova (Bon)...

Za ovaj bi se moj haiku moglo čak reći i da ima *kireji*, odn. prijelomnu riječ koja odvaja dvije cjeline haikua koje su često u kontrastu i čija “ravnoteža”, kad je dobra, daje “okus” haikua. Kod mene bi kireji bio *opet*, jer iza te riječi dolazi stih koji je neočekivani preokret. U japanskim

haikuima, kireji su često i riječi uzvika, pauze, naglaska na prethodnu riječ i slično. Kireji riječi su zapravo uglavnom neprevodive na zapadne jezike pa se u prijevodima pokušavaju označiti znakovima interpunkcije, zarezima, točkama, točka-zarezima, crticama, uskličnicima...

ZIMA

Snijeg priguši zvukove i omekša atmosferu. Dok smo, uz jutarnju kavu, u neobičnom miru sela, nestrpljivo iščekivali plavetne sjenice i crvendaće da dođu doručkovati mast i sjemenje koje smo im objesili u mrežice po drveću, zalajaše psi.

Zalajaše psi!
Jedna za drugom skaču,
po snijegu – srne.

(Šiber)

Sutradan smo, možda iste te srne, vidjeli kako brste još ono malo zelenog što se sačuvalo u zimi i to posve blizu nas, možda svega dvjestotinjak metara uzbrdo, na zemljištu koje je uglavnom pusto i na kojem je susjed nekad davno sijao kukuruz za stočnu hranu.

Grizu i tresu
s lišća bršljana snijeg –
Četiri srne.

(Šiber)

Haibun je kombinirana, prozno-poetska forma, u kojoj, najčešće kratki, odlomak proze završava haikuom koji sublimira odlomak ili poetski naglašava neke njegove aspekte, a može biti i naizgled nevezan uz prozni tekst, s namjerom da kod čitatelja izazove kompleksniji pa i paradoksalniji doživljaj napisanog. Prozni i lirski dio tipično ipak ovise jedan o drugom i kako proza obično objašnjava haiku i njegov kontekst, tako haiku sažima prozni element u njegovu suštinu, često generalne naravi, koja se uglavnom može pojmiti i bez proznog objašnjenja. Ime formi – haibun – dao je Basho, premda su mini-eseji s lirskom poantom postojali i ranije. Još je **Saigyō**,

pjesnik-putnik, pustinjač i budistički svećenik kojem se Basho divio, krajem 12. stoljeća zapisivao predgovore svojim pjesmama, uglavnom u formi *wake*.

Baš kad sam pomislio da bih htio malo mira i tišine, ljudi su došli da vide cvat trešnje.

Ljudi su se sjatili
htijući vidjeti cvat –

Ovo je, nažalost,
jedini nedostatak
drveta trešnje.

(Saigyō)

Prije nego što sam pobjegao od svijeta, otišao sam sa Saijuom u hram Horin, gdje je, htijući naučiti [budističke] sutre, Kunin u samoći živio u kolibi. Tamo smo s njim razgovarali, a kad smo odlazili, on nas je čak i otpratio do pristaništa čamaca i, s mnogo žaljenja zbog rastanka, kad je vidio splav kako dolazi niz rijeku, zapisao:

Kako je brzo ovdje stigao splav!

(Saigyō)

Saigyōvi kratki zapisi s putovanja bitno su utjecali na Bashove putne dnevnike i zapise, a Basho je i posjećivao mjesta o kojima je Saigyō pisao u predgovorima svojim wakama, npr. o slavnom drvetu vrbe ispod kojeg su i on i Saigyō zastali i zaboravili na vrijeme.

“Samo ću malo stati”
rekoh kad siđoh s ceste
u hlad vrbe
gdje žuboreć potok teče
kao i vrijeme otkad “malo zastah”.

(Saigyō)

Posijaše cijelo
polje riže prije nego
napustih onu vrbu!

(Basho)

Sadržaj haibuna su često putni dnevници, kao naprimjer u Bashovom *Uskom putu prema sjeveru*, ali haibuni mogu biti i dnevnički zapisi iz svako-dnevice, kao naprimjer u Issinoj *Godini mog života*, eseji ili kratke priče, što je tipično za Busona. Haibunom se obično smatraju kraći prozni zapisi, do nekoliko stotina riječi, u kojima haiku ima značajnu ulogu u odnosu prema proznom dijelu. Nije nužno da prozni dio završava haikuom, haibun može i započinjati haikuom, a može sadržavati i više haikua koji se isprepliću s prozom. Haikui čak ponekad i nisu autorski, nego su prisjećanje autora proze na više ili manje poznate haikue drugih pjesnika koji pristaju u prozni tekst i koji u tom tekstu ponekad dobivaju dodatno značenje. Ovo je tipično za Issu koji je u svojim dnevničkim zapisima često citirao haikue drugih autora koji su se bavili sličnim životnim situacijama i okolnostima.

Haibun je forma koja je, kao i haiku, odavno nadišla granice Japana i popularna je u cijelom svijetu. Moji zapisi koje sam ranije pročitao mogli bi se kategorizirati kao haibuni, a ja sam ih smjestio u četiri godišnja doba.

Moglo bi se čitati:

Aimee Nezhukumatathil, *More Than the Birds, Bees, and Trees: A Closer Look at Writing Haibun*, *American Poet: The Journal of the Academy of American Poets* 40, 3 (2011).

Basho, *The Narrow Road to the Deep North and Other Travel Sketches*, Penguin Books (1966).

Issa, *The Year of My Life*, University of California Press (1960).

Jack C. Stoneman, *Constructing Saigyō: Poetry, Biography, and Medieval Reception*, disertacija, Columbia University (2005).

Robert G. Sewell, *The Path of the Poet-Priest Saigyō*, *Denver Quaterly* 12, 120 (1977).

Novinari, političari, i eksperti na televiziji

31. svibnja 2024.

Politika u medijima, a pogotovo na televiziji, svodi se na površnosti, spektakl i zatupljivanje, a politički izbor svake godine postaje sve gluplji, jer ništa što nije dovoljno glupo ni ne može prodrijeti u medije niti do umova zaglupljenih glasača. To je proces koji sam sebe svake godine dodatno ojačava, a lako se vidi u sastavima Hrvatskog sabora. Epizoda se bavi medijskom upletenošću novinara, političara i eksperata u ovaj proces, a ilustrirana je odlomcima iz knjiga Pierrea Bourdieua i C. Wright Millsa.

Dvadesetšestog svibnja 2023. godine, s podjednakom ozbiljnošću s kojom razgovara s uglednim ekspertnim gostima, novinarka N1 televizije postavljala je razna umna pitanja djeci koja su, zbog Norijade, urlala po Zagrebu, a djeca, u blentavim majicama, šeširićima i sunčanim naočalama odgovarala su na najrazličitije načine, ali glavno je bilo da je fora. Svakih petnaestak minuta novinarka nam je taj dan uporno i vrijedno donosila ekskluzivu, razgovor uživo s nekim drugim srednjoškolcem, s blentavom majicom i sunčanim naočalama.

Kad drugi put budete gledali kakvog eksperta u TV studiju, prisjetite se da za TV novinare nema nikakve razlike između njega i djece na Norijadi. Istina je, također, da za većinu eksperata i intelektualaca koji redovito gostuju u TV programima, uistinu i nema nikakve razlike.

U studiju i s terena uključivat ćemo stručnjake s imenom i prezimenom. I kredibilitetom.

Najotužniji od tih silnih stručnjaka su nadobudni politički analitičari, kad slože pametne izraze lica uživo, komentirajući velike hrvatske političke teme, sukobe svjetonazora i mudrost biračkog tijela koje *nikad ne stavlja sva jaja u istu košaru* ili kako to već ide, izborne taktike i strategije, odabir slogana u kampanji i prihvatljivost stavova i poruka u javnosti, a sva se ta navodna “politika” začas promijeni zbog dvojice fukara koji se počerupaju radi plaće EU zastupnika, ćelavog mesije koji se nikome tko ga je izabrao ne javlja godinama dok cucla istu tu EU plaću, i najvećeg od svih domoljuba u zakašnjeloj krizi srednjih godina.

Novinari su, a pogotovo oni televizijski, često slabo obrazovani, iako za sebe nikako ne misle tako, jer je poznato da stalno pojavljivanje u medijima ljudima podiže mišljenje o sebi. Zato je nerealno očekivati od njih da pokrenu neku važnu društvenu i političku temu i da je u svojim televizijskim terminima predstave na intelektualno dostojan i relevantan način. Njihovu publiku to, uostalom, uglavnom ni ne interesira niti bi to mogli razumjeti pa novinari na perverznan način udovoljavaju zahtjevima publike, dodatno je i svakodnevno zatupljujući.

Novinarstvo je poziv u kojem su građani uvijek na prvom mjestu.

Tako se politika u medijima svodi na površnosti, spektakl i zatupljivajne, a politički izbor svake godine postaje sve gluplji, jer ništa što nije dovoljno glupo ni ne može prodrijeti u medije niti do umova zaglupljenih glasača. To je proces koji sam sebe svake godine dodatno ojačava, a lako se vidi u sastavima Hrvatskog sabora.

Svijet koji stvaraju masovni mediji sadrži vrlo malo rasprava o političkim značenjima, da ne govorimo o njihovoj dramaturgiji, ili oštrim zahtjevima i očekivanjima. [...] Prevladavajući simboli predstavljeni su na iskonstruiran i pompozan način, kao u udžbenicima građanskog odgoja, ili u tako lažnom, navodno ljudskom svjetlu, koje onemogućuje živu uključenost i duboku predanost. [...] Masovni mediji drže monopol nad ideološki mrtvima; vrte glazbu političke praznine.

C. Wright Mills, *Bijeli ovratnik: američke srednje klase* (1951)

Uz novinare i “eksperte”, treća su nezaobilazna komponenta u televizijskom političkom teatru političari, kojima je takva vrsta promocije, s uglednim ekspertima i novinarima, dragocjena za osvajanje i još jednog mandata i lagane i dobre plaće u trajanju od četiri godine. Novinari tako pitaju stručnjake za javno mnijenje i eksperte za političare o političarima, pa onda malo, intelektualno i vrlo ugledno, raspravljaju i s političarima, a narod to obično gleda, iako su mišljenja političara, kao i eksperata, pogotovo eksperata, inferiorna čak i onima koje bi mogla proizvesti vrlo loše isprogramirana umjetna inteligencija. Nije, uostalom, ni toliko važno što lupetaju novinari te eksperti i političari koje oni pozivaju – uvijek isto – važno je da sve to izgleda ugledno, otmjeno, odmjereno i objektivno te nadasve akademski. Narod to, uostalom, voli, a to godi i političarima i ekspertima, a pogotovo novinarima.

No, uglavnom ne treba razmišljati o tome što se govori i tko govori, jer se tu i nema o čemu razmišljati, nego o tome o čemu se ne govori i tko ne govori, odn. koga novinari ne zovu. Razlozi da oni nekog ne pozovu su brojni, a i prizemni i prozirni. Može biti da su im ugledni “eksperti”, čije oni mišljenje, naravno, uvažavaju, jer su vrlo ugledni, rekli da taj ne uživa dovoljan ugled među drugim ekspertima. Može biti i da nije politički oportuno pozvati nekoga tko se ne uklapa u uglađenu intelektualnu sliku koju novinari o sebi stvaraju.

[...] novinari ništa ne žele jače od toga da budu dijelom intelektualne gomile.

Pierre Bourdieu, *O televiziji*

Može biti i da gledaju što drugi novinari rade pa im se gost kojeg su pozvali čini jadan u usporedbi s uglednim, a i nadasve zabavnim gostima njihovih kolega. Može biti i da se boje da bi im zbog toga mogao opasti status u očima premijera i predsjednika, a i nižih, ali uvijek važnih političara, jer mnogi od njih sanjaju kako će napraviti vrlo gledani intervju s kakvim predsjednikom nečega ili čak premijerom, o kojem će svi pričati, a pogotovo njihove kolege novinari. Možda bi, uostalom, mogli dobiti i kakvu nagradu.

Jedan od razloga zbog kojih je **Nino Raspudić**, docent talijanistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu bio toliko omiljen među novinarima, pogotovo u periodu dok je glumio nezavisnog intelektualca, bio je i to što su u njegovim izjavama i TV nastupima vidjeli nešto što bi i oni mogli i što razumiju.

“Prije bih se poturčio pod stare dane, nego dao potporu Plenkovićevom HDZ-u”.

Taj je izričaj guslara, koji uz poskoke ne zaboravi spomenuti i **Nietzschea**, tek toliko da se zna tko je on, iako njegova publika o Nietzscheu nema pojma, naširoko razumljiv, kako novinarima, tako i TV publici, a nosio je sa sobom navodni ekspertni kredibilitet i ugled. Kako je Raspudić sveučilišni profesor, pomislili su, dakle mnogi TV novinari i urednici, da bi i oni lako mogli biti sveučilišni profesori (kao što i bi – danas je svatko sveučilišni profesor) pa im je Raspudićevo mudroslovlje i osobno godilo i laskalo. Zato su ga često pozivali posvuda, a njegov “zdrav razum” i “pronjavost” veličali sa svih strana. U mnogome su upravo TV novinari i urednici zaslužni za njegov kasniji politički uspjeh. Raspudić i njegova supruga, također profesorica na Filozofskom fakultetu su, naime, već drugi put izabrani u Hrvatski sabor.

Ta novinarska igra na “sigurno” i stalno pozivanje istih “provjerenih veličina” utvrđuje *doksu*, kako je naziva Bourdieu, odnosno područje tema i stavova o kojima se može govoriti i o kojima se govori, a doksa s vremenom postaje neupitna norma i oblikuje stavove publike o politici i svijetu oko njih. Izvan te norme ostaje ogromno područje stavova i tema o kojima se ne govori jer novinari i vlasnici medija smatraju da to nije popularno, oportuno

ili to ne mogu ni razumjeti. Doksa je, uz to što je ograničena, i izuzetno tupa, jer se stvara tako da je se lako razumije i da je se ponavljanjem može utuviti u umove nezahtjevne publike koja tako s vremenom postaje sve nezahtjevnija.

Samo informirana i aktivna javnost može biti čuvarica demokracije.

Ako se kojim slučajem u javnom mediju pojavi netko tko ima nešto stvarno i kreativno reći, nešto politički relevantno, može biti vrlo nezgodno da taj govori nešto što se građanima čini sumnjivo ili uvredljivo. Posebno je nezgodno ako temeljito zatupljeni građani posumnjaju da se, ne daj bože, sprda s nečim do čega oni drže, na primjer s Crkvom. Neki će od njih u tom slučaju napisati pisma nadležnima i mjerodavnima u kojima će zahtijevati da dobiju kvalitetan sadržaj za onu pretplatu koju su platili i da ne žele da se s njima netko sprda, a da oni to plaćaju. Jer oni su pravovjerna većina i kao takvi imaju pravo dobiti i čuti ono što im se dopada i što ih ne zbunjuje ili vrijeđa.

Dan u kojem *vi* birate vijesti u koje vjerujete. Neka svaki novi dan bude dan u kojem *vi* odlučujete, umjesto da drugi odlučuju o vama.

I to je jedan od razloga što su omiljeni gosti u javnim medijima redom bezveznjaci, stručnjaci za pristojnu komunikaciju i etiketu i profesori politologije, koji po definiciji ne mogu reći ništa relevantno ni istinito, nego samo podilaze većinskom sentimentu ili govore o stvarima koje se otmjeno nazivaju znanošću, a zapravo u njima nema ničeg stvarnog ni relevantnog, jednako kao i što se sadržaj i značenje televizijskog programa ne opisuje tako što se govori o boji i dimenzijama televizora na kojem se prikazuje.

Gledatelji su, uostalom, toliko indoktrinirani da im je sasvim normalno da je vrhunska budaletina ujedno i akademik, što nije isključivo zasluga novinara, nego i sveukupnog obrazovnog i znanstvenog sustava koji je u cijeli taj ugledni proces ekspertnog i televizijskog zaglupljivanja temeljito uključen. C. Wright Mills obrazovni sustav smatra pripremnim masovnim medijem, koji najširu publiku priprema za ono što će im se kasnije servirati putem onoga što zovemo masovnim medijima.

Obrazovni sustav najprikladnije je promatrati kao još jedan masovni i provincijalan, malograđanski medij, s osiguranom publikom mlađih dobnih skupina. I u svojim najliberalnijim nastojanjima,

politički sadržaj obrazovnih institucija često je nemaštovit i služi za postavljanje temelja za djelovanje drugih masovnih medija, za odvlačenje pažnje, za trivijalizaciju, fragmentaciju i konfuziju politike kao sfere života. [...] Oni obrazovani u masovnom obrazovnom sustavu možda su politički najnezainteresiraniji, jer detalji iz udžbenika građanskog odgoja predstavljaju najviši nivo njihove izloženosti politici. Otupjeli su jer su ih natrpali konvencionalnim idolima [američke] politike.

C. Wright Mills, *Bijeli ovratnik: američke srednje klase* (1951)

Novinari su vratari pristupa medijima i aktivno sudjeluju u stvaranju osiromašenih, propagandističkih pa i potpuno lažnih slika o stvarnosti. Nagledali smo se tog fenomena u pandemiji koronavirusa kad su zvali najuglednije od uglednih eksperata, vrhunske svjetske znanstvenike, popularizatore, doktore za matične stanice i imunitet, čitače genoma i proizvođače aluminijskih privjesaka, najbolje odjevene članove svjetskih znanstvenih akademija, dobitnike europskih znanstvenih oskara, izumitelje lijekova za rak, svakih pet godina ispočetka, i slično.

Jednako je i u vremenu parlamentarnih, europskih i predsjedničkih izbora. Sliku o tim izborima stvaraju dobrim dijelom novinari, između ostalog i odabirom najbezveznijih tema i navodno ekspertnih sugovornika. Ogromno područje tema o kojima bi se trebalo govoriti ostaje potpuno nepoznato, a u javnosti se nameću navodno važne teme koje se uporno ponavljaju sve dotle dok ne postanu nešto što se podrazumijeva i naziva “zdravim razumom”, i nešto što se više uopće ne propituje. Intelektualni je profil današnjih novinara, a i političara, takav da oni i ne mogu govoriti o nečemu uistinu važnom, nego se sadržaj koji nude svodi na neku imbecilnost koja traje dan-dva dok se ne nađe neka druga koja se ponavlja do iduće navodne novine. Bourdieu piše:

Novinari zauzimaju dvoznačan položaj u političkom svijetu, u kojem su vrlo utjecajni akteri, ali ne i punopravni članovi. Ova im pozicija omogućuje da političarima ponude vitalnu simboličku potporu koju sami ne mogu dobiti.

C. Wright Mills još prije sedamdesetak godina imao je vrlo jasnu viziju o tome što bi formalna i javna sredstva komunikacije trebala biti, i kako bi se

intelektualci prema njima trebali odnositi. Snaga te vizije nije se istrošila, iako se ona nakon svega može činiti i idealističkom i naivnom. U *Uzrocima Trećeg svjetskog rata*, Mills piše:

Ono što bismo kao intelektualci trebali učiniti s formalnim sredstvima komunikacije – iz kojih mnogi danas crpe svoju kulturnu zadatost – jest koristiti ih onako kako mislimo da se trebaju koristiti ili ih uopće ne koristiti. Trebali bismo poći od pretpostavke da ta sredstva pripadaju *našim* proizvodnim i radnim sredstvima; da su nam samovoljno oduzeta i nelegitimno privatizirana; da se sada koriste u glupe i korumpirane svrhe, koje nas sramote pred svijetom i pred nama samima. Trebali bismo polagati pravo na ta sredstva kao na važne elemente našeg kulturnog nastojanja, i trebali bismo napadati one među nama koji njihovim korištenjem prostituiraju svoje talente i sramote nas kao intelektualnu zajednicu. Trebali bismo pisati i govoriti za masovne medije pod vlastitim uvjetima ili uopće ne. Trebali bismo napadati one koji dopuštaju da ih se iskorištava i to samo zbog novca ili prestiža. Masovne medije trebamo učiniti sredstvom liberalnog* – što znači oslobađajućeg** – obrazovanja.

* *liberal* u originalu

** *liberating* u originalu

Moglo bi se čitati:

C. Wright Mills, *The Causes of World War Three*, M. E. Sharpe, Inc. (1960).

C. Wright Mills, *White Collar: The American Middle Classes*, Oxford University Press (1951).

Pierre Bourdieu, *On Television*, The New Press (1996).

Antonio Šiber, *Ostati zdrav među bolesnicima: dnevnik pandemije 2020. – 2023.*, Antonio Šiber (2024).

Diplome i titule

10. lipnja 2024.

Obrazovanje je privatizirano i naširoko dostupno, čak i u prijestolnicama kravljeg sira i ćevapa – danas se kadrovi za potrebe politike i tržišta proizvode efikasno i brzo, a novac koji prikupljaju vlasnici visokih škola i veleučilišta, bivši autoprijevoznici i stranački dužnosnici, doprinosi i školstvu i ekonomiji. Oni i njihovi sinovi koji ih nasljeđuju, nose oko vrata debele lance s medaljama, posve isto kao i rektori najuglednijih hrvatskih sveučilišta. Diplome i titule proizvode se serijski i masovno, a svatko ih danas ima barem dvije-tri. Moja zapažanja o suvremenom obrazovanju ilustrirana su odlomkom iz knjige *Brisanje, raspad* Thomasa Bernharda.

Obrazovanje je danas karikatura. Svelo se na niz uvjeta koje treba ispuniti ne bi li se zasjelo na neku poziciju koja donosi plaću. Potrebna je, svakako, diploma, a dobro dođu i certifikati tečajeva o ovome i onome, poželjno je o nečemu što navodno ima veze s novcem i projektima, naravno, to se općenito smatra ozbiljnim i realnim. Nitko od obrazovanja danas i ne traži ništa više osim papirnate potvrde koja se koristi kao opravdanje. Danas se ne studira zato što se nešto voli i da bi se to razumjelo u širini i u dubini, nego zato da bi se stekli preduvjeti za “dužnosti” na kojima ionako ništa od tog obrazovanja nije ni potrebno, pogotovo ako se radi o politički delegiranim pozicijama. Ministri, državni tajnici, diplomati i veleposlanici, predsjednici upravnih vijeća i članovi nadzornih odbora, ravnatelji agencija, centara i instituta, pa sve do ravnatelja provincijalnih škola, svi oni kod nas u ogromnom postotku dolaze voljom politike. Potrebno je ipak da ispunjavaju propisane uvjete te da prilože valjane potvrde o obrazovanju, jer to donekle maskira političku odluku koja ih je dovela na poziciju. Aspiranti na politički uspjeh i upravljačka radna mjesta trebaju stoga završiti nekakve škole, iako se danas ne traži mnogo pa će i diplome veleučilišta iz zabiti u kojima donekadavno nije bilo ničega osim dobrog kravljeg sira biti sasvim dovoljne. Uostalom, svi se danas slažu da je obrazovanje potrebno posvuda, pa i u najzaostali-jim provincijama – bez njega nema budućnosti i u njega se svi danas zaklinju. Kao i u izvrsnost, uključujući i ministre s diplomama stečenim na daljinu, u visokim školama u prijestolnicama kravljeg sira u koje nikad nisu ni zašli, a svoju su diplome naručili kao što naručuju i pizzu.

Obrazovanje danas, dakle, nije ništa ozbiljno, iako se takvim prikazuje više nego ikad ranije, a o njemu se govori više nego ikad prije. Ono svakako nije nešto čemu bi se posvetila životna strast i energija, nego je tek preduvjet za upravljačku poziciju i postignuće. Obrazovati se danas možete, a i poželjno je, tako da kombinirate “module” i skupljate bodove, zbrajate tečajeve iz filozofije za poduzetnike s onima iz projektnog menadžmenta, poslovanja i upravljanja te kineziologije, a ispite polažete rješavajući zagonetke i kvizove. Sve to mora biti moderno i široko dostupno, tako da klijenti obrazovne institucije dobiju kvalitetan sadržaj za novce koje su platili ili je za njih država platila, što će reći diplomu sa svojim imenom i zvučnom titulom ispisanim zlatnim slovima. Uspješnost je u tome esencijalna i prolaznost mora biti gotovo stopostotna. Svatko, kažu, danas zaslužuje obrazovanje i svatko je sposoban za titulu, pogotovo ako je politički podoban, ako je tajnica gradonačelnika ili član izvršnog odbora općinskog ogranka političke stranke. Taj je cilj

i postignut u vremenu kad je obrazovanje privatizirano i naširoko dostupno, čak i u prijestolnicama kravljeg sira i čevapa – danas se kadrovi za potrebe politike i tržišta proizvode efikasno i brzo, a novac koji prikupljaju vlasnici visokih škola i veleučilišta, bivši autoprijevoznici i stranački dužnosnici, doprinosi i školstvu i ekonomiji. Oni i njihovi sinovi koji ih nasljeđuju, nose oko vrata debele lance s medaljama, posve isto kao i rektori najuglednijih hrvatskih sveučilišta. Nekad su se te obrazovne institucije skromno nazivale visokim školama ili veleučilištima, a danas su sve redom postala sveučilišta pa je sasvim prigodno da njihovi vlasnici nose debele zlatne lance i crne toge.

Ne može ipak bilo koji autoprijevoznik ili mesar otvoriti visoku školu i nuditi programe, važno je da ti programi i nastavni kadar koji ih provodi ispunjavaju nužne preduvjete. Tim se problemom bave državne agencije za visoko obrazovanje koje provode evaluaciju i akreditaciju programa i škola, a na čelima tih agencija su isti oni ranije spomenuti službenici i upravljači dovedeni voljom politike, često s online diplomama i u poslovnim odnosima s vlasnicima škola iz provincije, bivšim mesarima, iznajmljivačima apartmana, autoprijevoznicima i građevincima s dobrim političkim vezama. Napišu se tako povoljna agencijska izvješća, modernim jezikom koji uključuje vrhunske stručnjake i znanstvenike, partnerske ustanove, projekte, znanstvena istraživanja, politiku kvalitete, menadžment kvalitete, trajno usklađivanje s potrebama tržišta, ishode učenja i kompetencije, znanje i vještine, transfer znanja, europske norme i standarde, vrednovanje, produktivnost, izvrsnost, misiju i viziju, interdisciplinarnost, razvoj i inovacije, upravljanje poslovnim procesima, digitalnu transformaciju, primjenu teorijskog obrazovanja u praksi, *career centar*, cjeloživotno obrazovanje, međunarodnu suradnju, odlazne i dolazne međunarodne mobilnosti, informacijsko-komunikacijske tehnologije, etičnost, osuvremenjivanje, kulturu partnerstva i suradnje te društvenu odgovornost. Razlika između obrazovanja u prošlim vremenima i danas, najbolje se može razumjeti primijetimo li da su nekad ljudi iz Travnika dolazili studirati u Zagreb, a danas iz Zagreba odlaze studirati u Travnik. Travničku diplomu ovjerila je hrvatska Agencija za znanost i visoko obrazovanje pa ne treba nimalo sumnjati u visoku obrazovanost ministra u hrvatskoj vladi, iako on nije siguran koliko je godina u Travniku studirao, tri ili pet – vjerojatno je bilo *online* ili *na daljinu*, a dostavljač je valjda diplomu odnio odmah u ministarstvo. Treba primijetiti i da drevna hrvatska sveučilišta nimalo ne zaostaju za taktom vremena pa se i ona prilagođavaju trendovima, klijentima i tržištu. Sve je manje razlike između studiranja

na zagrebačkom ili travničkom sveučilištu pa smo u Hrvatskoj, a i šire, konačno i postigli da je obrazovanje podjednake nekvalitete dostupno posvuda.

Sve je danas pa tako i obrazovanje usmjereno prema mjerljivom cilju, prema stečenom stupnju, nagradi ili članstvu. Ništa tako nema vrijednost po sebi nego tek po rezultatu i ishodu, nečemu što se može steći i nečemu što se može pokazivati tako da se izazove zavist onih koji bi također htjeli steći takvo nešto i uspeti se na kakvu funkciju s utjecajem i dobrom plaćom. Nitko nema pojma o književnosti ili glazbi, ali svi oduševljeno odobravaju nagrade na uglednim međunarodnim festivalima ili top-liste čitanosti, iako danas nitko ne čita, barem ne s razumijevanjem. Nitko više ne priča niti može ispričati nešto lijepo ili inspirativno što je naučio na studiju, pričaju se priče o dominaciji, upravljanju, resursima te ljudskim sudbinama koje su u nečijim rukama. Ništa se ne radi zato što se voli, zato što se smatra vrijednim i zato što daje smisao bivanju, nego zato što se time nešto postiže i nešto osvaja. Obrazovanje i učenje su tako tek preduvjet za mjerljivi uspjeh i odobravanje mase. Izvještava se o herojskim životima i uspjesima, milijunskim vrednovanjima privatnih kompanija na burzama, profesurama na vrhunskim svjetskim sveučilištima, osvajanjima vrhova i top lista, članstvima u akademijama, člancima u prestižnim časopisima i europskim oskarima za projekte znanstvenog istraživanja.

Društva su okviri za natjecanje i dominaciju, a radne sredine postale su poligoni za ugnjetavanje. Obrazovanje služi da se u toj džungli kandži i očnjaka nešto bolje pozicionira i stekne pozicija iznad onih koje treba ugnjetavati. Takve su danas potrebe tržišta.

Ljudi se, izgleda, naprežu samo dotle dok očekuju glupave diplome s kojima mogu pobjedonosno mahati pred javnošću, i kad imaju dovoljno takvih glupavih diploma u ruci, onda se zapuste. Oni najvećim dijelom žive samo da bi osvojili diplome i titule, ni iz jednog drugog razloga, i kada po svom mišljenju osvoje dovoljan broj diploma i titula, zavale se u meku postelju tih diploma i titula. Oni, izgleda, uopće i nemaju nijedan drugi životni cilj. Oni, izgleda, uopće nemaju interesa za neki vlastiti, nezavisan život, za neku vlastitu, nezavisnu egzistenciju, već samo za te diplome i titule od kojih čovječanstvo već stoljećima hoće da se uguši. Ljudi se uopće ne otimaju za nezavisnost

i samostalnost, za svoj vlastiti prirodni razvoj, nego samo za te diplome i titule, i oni bi u svako doba umrli za te diplome i titule kad bi im se bez ikakvih preduvjeta davale i uručivale, to je istina koja razgolićuje i deprimira. Oni toliko malo cijene život po sebi da vide samo diplome i titule, ništa drugo. Kače te diplome i titule po zidovima u svojim stanovima, u stanovima mesara i filozofa, kuhinjskih pomoćnika, advokata i sudaca više diplome i titule, i oni čitavog života bulje u te svoje diplome i titule, pohlepnim očima koje su dobili od neprestanog buljenja u te diplome i titule. Oni u osnovi o sebi samima ne govore ja sam taj i taj čovjek, nego ja sam ta i ta titula, ja sam ta i ta diploma. I oni ne opće s tim i tim čovjekom, nego s tom i tom diplomom i tom i tom titulom. Tako bez daljnjeg možemo reći da u čovječanstvu međusobno ne opće ljudi, već samo diplome i titule, ljudi su u čovječanstvu, grubo rečeno, irelevantni, važne su samo diplome i titule. Već stoljećima se ne gledaju ljudi, nego samo diplome i titule. U kavani se ne sreću s gospodinom Huberom, nego s doktorskom titulom Huber, ne idu ručati s gospodinom Meierom, nego s istoimenim diplomiranim inženjerom. Tek tada su, izgleda, postigli svoj cilj kad nisu više čovjek, nego diplomirani inženjer, kad nisu više, kako misle, gospođa Miller, nego gospođa sudski savjetnik. I oni u svojim uredima ne primaju gospođicu, nego odličnu diplomu.

Thomas Bernhard, *Brisanje, raspad*

Oni i njihovi sinovi koji ih nasljeđuju, nose oko vrata debele lance s medaljama, isto kao i rektori najuglednijih hrvatskih sveučilišta.

Moglo bi se čitati:

Tomas Bernhard, *Brisanje, raspad*, LOM (2020).

Antonio Šiber, *Livadski eseji*, Antonio Šiber (2021).

Antonio Šiber, *Ostati zdrav među bolesnicima: dnevnik pandemije 2020. – 2023.*, Antonio Šiber (2024).

Znanost o bolesti i smrti 3: loši lijekovi

21. lipnja 2024.

Epizoda sadrži moja zapažanja o liječenju raka, protokolima liječenja, liječnicima i šamanima, ultra-pametnim i hiper-skupim lijekovima i placebo, korumpiranoj znanosti, farmaceutskoj industriji i regulatornim agencijama te ogromnom profitu koji se stvara na bolesti i smrti, a izvan je svake kontrole. Sve je to ilustrirano odlomcima iz knjige *Loši lijekovi* Bena Goldacrea.

“[...] to je, nažalost, samo još jedan primjer toga kako su nas iznevjerila upravo ona tijela koja bi nas trebala štititi.”

Liječnici bolesnicima kažu “Vi i dalje imate pravo na taj i taj lijek”, a to znači da je stanje bolesnika takvo da lijek kod njih navodno (još uvijek) funkcionira. Kad parametri zdravstvenog stanja pacijenta postanu loši, onda liječnici kažu da taj pacijent više nema pravo na lijek kojim se liječi. Proklamirana logika takvog stava je da se skupi lijek ne smije trošiti na one čije zdravstveno stanje ne poboljšava, nego da ga treba dati nekome drugome kome, navodno, pomaže. Stvarnija logika iza takvog stava je da je za proizvođača skupog lijeka bolje ako se čini kao da lijek djeluje, iako mnogi od takvih lijekova malo ili baš nimalo ne pomažu, no ako se primjenjuju na bolesnika koji je još u kakvoj-takvoj kondiciji i pod terapijom drugim, jeftinijim, lijekom koji zapravo djeluje, onda je i za reputaciju nefunkcionalnog lijeka bolje da se koristi na bolesnicima čija je bolest pod privremenom kontrolom – tada se čini kao da i skupi i nefunkcionalni lijek nešto radi.

Simes je [...] odmah shvatio da pitanje je li jedan oblik terapije protiv raka bolji od drugoga sitnica u usporedbi s težinom optužbi koju se spremao iznijeti u medicinskoj literaturi. Sve što smo mislili da znamo o tome djeluju li terapije ili ne bilo je vjerojatno iskrivljeno, do mjere koju bi teško bilo odrediti, ali koja bi svakako imala veliki utjecaj na skrb za pacijenta. Gledali smo pozitivne rezultate, a nedostajali su negativni. Bilo je jasno što bismo trebali učiniti u svezi s tim: započeti s registriranjem svih kliničkih pokusa, zahtijevati da svatko registrira svoju studiju prije nego što s njome započne i zahtijevati također da na kraju objavi rezultate.

Bilo je to 1986. Otad se izmijenio cijeli jedan naraštaj, a nismo se nimalo popravili.

Ben Goldacre, *Loši lijekovi*

Bolest, ili barem skup parametara koji se očitavaju iz krvi, pod kontrolom, dakle, drži jeftiniji lijek koji je u međuvremenu postao generički, iako je i dalje vrlo skup, no bolesnici su uglavnom izuzetno sretni što uz njega dobivaju i još mnogo skuplji, zapravo ekstremno skupi lijek za koji uopće nema pouzdanih statističkih podataka da imalo djeluje. Oni misle da sama činjenica da je lijek skup govori u prilog njegove kvalitete, jer je sama cijena za njih potvrda njegove učinkovitosti, što je općenita logička pogreška suvremenosti, kad se cijena smatra mjerom kvalitete, bez obzira na to

o čemu je riječ i bez obzira na uvide drukčije vrste.

Kako je lijek uopće dobio dozvolu da uđe u javnozdravstvene tretmane i na listu lijekova koje za svoje građane kupuju države, duga je priča. Dijelom su ga gurali liječnici koji su za to imali konkretne poticaje od proizvođača lijeka, dijelom su ga zahtijevali pacijenti i udruge pacijenata, pogotovo nakon što se probio u javno zdravstvo neke bogate države. Dijelom su regulatorne agencije za lijekove zažmirile na jedno oko pa su mu dale uvjetno odobrenje, iako ni one nategnute statistike o preživljavanju koje je ponudio proizvođač nisu dale nikakav dokaz da lijek bilo što korisno čini.

Dok je objavljena znanstvena literatura beznadno iskrivljena, mogli biste se ponadati da postoji neki konačni put kojim bi se pacijenti i liječnici mogli poslužiti da dobiju pristup rezultatima kliničkih ispitivanja: regulatorna tijela, koja od farmaceutskih tvrtki za vrijeme postupka dobivaju ogromne količine podataka, zacijelo imaju obvezu zaštititi sigurnost pacijenata? Ali to je, nažalost, samo još jedan primjer toga kako su nas iznevjerila upravo ona tijela koja bi nas trebala štititi.

[...] Kao prvo, regulatori za početak možda i nemaju podatke. [...] A pokušate li dobiti sve podatke koje je regulatornom tijelu dostavila farmaceutska tvrtka – kilometarske dokumente u kojima se zakačaju mrtvi – regulatori počinju postavljati bizarne prepreke tako što blokiraju i zamraču nekoliko godina odjednom, čak i kad se radi o lijekovima koji se pokazuju neučinkovitima i štetnima.

Ben Goldacre, *Loši lijekovi*

Farmaceutske tvrtke drže rezultate pokusa koje ne vide ni regulatori.

Proći će još puno godina dok se u onom “poštenom” dijelu znanstvene literature ne skupi dovoljno podataka da je lijek potpuno beskoristan, a dotle će proizvođač ubrati ogroman profit. O nuspojavama koje su od tog lijeka imali pacijenti, pa i o sekundarnim karcinomima, općenito će se malo, ako i uopće, govoriti.

[...] ključni kreatori javnog mnijenja koji favoriziraju lijekove farmaceutskih tvrtki dobiju prestižne stavke u svojem životopisu

te se uspinju na još viši akademski status, a time one vrste liječenja koje oni podupiru dodatno dobivaju na važnosti i neovisnosti. Akademska literatura prepuna je nesistematičnih i repetitivnih znanstvenih rasprava koje su zapravo prikriivena promidžbena literatura, a ne izvorni akademski doprinos.

Ben Goldacre, *Loši lijekovi*

Znanstveni časopisi i dalje objavljuju pokuse koji nisu registrirani, premda se pretvaraju da ih neće objaviti.

Samo postojanje pacijenata te činjenica da su još uvijek živi predstavlja administrativni razlog koji opravdava nabavu skupih lijekova namijenjenih navodno njihovom liječenju. Posebno su zahvalni pacijenti kojima je liječenje potrebno sve do njihove smrti, odnosno oni koje se ne može izliječiti nego ih se stalno “liječi”, a njihovu bolest navodno “drži pod kontrolom”. Takvi pacijenti su vrsta kanti za farmaceutske smeće, u njih se odlaže ono što farmaceuti ponude kao spasonosno, uz suglasnost i odobravanje njihovih liječnika, koji su često i na platnim listama farmaceutskih industrija, a to s ponosom ističu, u znanstvenim radovima, svojim uredima pa čak i na elegantnim fotografijama za tisak koje za njih pažljivo izrađuju njihovi farmaceutski sponzori.

Neke zemlje imaju kulturu “liječnik zna najbolje”, gdje će pacijenti spremnije prihvatiti neobične i eksperimentalne terapije samo zato što im ih je ponudio njihov liječnik (pri čemu valja naglasiti da je to liječnik s priličnim osobnim financijskim interesom jer prima naknadu za svakoga pacijenta unovačenog [u kliničko ispitivanje]).

Ben Goldacre, *Loši lijekovi*

Sveučilišni administratori i etička povjerenstva dopuštaju ugovore s industrijom u kojima izričito piše da pokrovitelj može kontrolirati podatke.

Uvijek je pogodno – u interesu zdravlja pacijenata, naravno – postojećim terapijama dodati i još nešto, ekstremno skupi lijek koji navodno produžava očekivano trajanje života za pokoji mjesec, ali, tko zna, može biti i da on radi mnogo bolje, a uvijek je sigurnije bolest održavati trostrukom

nego dvostrukom terapijom, tako barem kažu liječnici. Nije pri tome važno što već postoje donekle neovisni znanstveni radovi koji pokazuju da nikakve koristi od tog trećeg, ekstremno skupog lijeka nema, ono što je važno je da će njega još dugo nabavljati javne bolnice te ga odlagati u svoje zahvalne, smrtno bolesne pacijente.

Strukovne udruge liječnika i znanstvenika nisu poduzele ništa.

Lijek je i administrativno opravdanje i neka vrsta isprike. Prepisuje se i uzima zato da se nakon svega može reći kako se nešto ipak učinilo, stoga je u zdravstvenim sustavima vrlo koristan i potreban čak i kad nimalo ne liječi. Liječnik je u tome donekle sličan šamanu, iako ni blizu tako spektakularan u bijeloj kuti dok popunjava obrasce o protokolu liječenja. Ipak, on je taj koji manipulira navodno “čudotvornim predmetima” zazivajući ozdravljenje. Lijekovi su ponekad tek magijski objekti, često po učinkovitosti slični placebo, koji drži dok drži, a s kojim se – paradoksalno je, ali istinito – i “najmoderniji pametni lijekovi” ponekad teško nose. Liječnici se stoga i ne uznemiravaju puno ako bolesnik propusti terapiju ili ako mu ne stignu skupi lijekovi za rak. Postoji više razloga za to. Prvi je, naravno, da nisu oni bolesni i neće oni umrijeti zato što nisu dobili lijek, nego pacijent. Drugi je da i danas, nakon velikih napredaka u liječenju raka, i dalje u mnogim situacijama i vrstama karcinoma, tijekom bolesnikove bolesti određuje prvenstveno njen tip, a znatno manje skupa terapija koju dobivaju. U brojnim je situacijama i bolestima zapravo teško dokazati pozitivan učinak lijeka na dužinu preživljavanja pacijenta ili njegovu dobrobit, pa se liječnici zadovoljavaju tek činjenicom da je skup parametara bolesti koji se očitava iz krvi ili iz koštane srži u prihvatljivom intervalu i smatraju takvu situaciju liječenjem, ili barem kontrolom bolesti.

Lijekovi se često odobravaju unatoč tome što ne pokazuju nikakvu korist u ishodima koji su važni u stvarnom svijetu, kao što su infarkt i smrt, nego se odobravaju zato što su pokazali koristan učinak u “nadmjesnim ishodima”, kao što su pretrage krvi, koje su jedva ili [tek] teoretski povezane sa stvarnim patnjama i smrću koje nastojimo izbjeći.

Ben Goldacre, *Loši lijekovi*

Kako se danas karcinomi mnogo bolje dijagnosticiraju, u definiciju i statistiku bolesti ulaze i stanja koja pacijentu (još) ne predstavljaju značajne probleme pa je u nekim vrstama raka čak i upitno treba li uopće započeti s liječenjem i hoće li ono pacijentu donijeti više štete nego koristi. Bolesnici često misle da im život ovisi o tome jesu li ili nisu primili lijek, pogotovo ako je skup. U nekim slučajevima možda i ovisi, ali u mnogim situacijama to uopće nije tako.

Godine 1996. otkriveno je da tvrtka Eli Lilly u istraživanja uključuje alkoholičare beskućnike iz lokalnog skloništa. Tvrtkin upravitelj kliničke farmakologije rekao je: “Ti ljudi žele pomoći društvu.”

Ben Goldacre, *Loši lijekovi*

Moglo bi se čitati:

Ben Goldacre, *Loši lijekovi*, Naklada OceanMore d.o.o. (2014).

Sergio Sismondo, *Ghost-Managed Medicine: Big Pharma's Invisible Hands*, Mattering Press (2018).

Thomas O. McGarity i Wendy E. Wagner, *Bending Science: How Special Interests Corrupt Public Health Research*, Harvard University Press (2008).

Antonio Šiber, *Ostati zdrav među bolesnicima: dnevnik pandemije 2020. – 2023.*, Antonio Šiber (2024).

Škola za roblje

2. srpnja 2024.

O reformi školstva kod nas se stalno govori, no sa svakom “reformom” naše škole postaju sve vjeronaučnije i domoljubnije, a djecu se sve više indoktrinira katoličanstvom i sjajem bogataša. Prostora za reformu i nema, kad prosvjetni sindikati kao svoja zaštitna lica odabiru vjeroučitelje kojima nastavnici zdušno kliču i kad roditelji i nemaju ništa protiv svega toga, iako bi svakako, i nadasve građanski, htjeli da njihova djeca uče ono što je primjereno 21. stoljeću. U školama se djeca “obrazuju” da stječu i zarađuju, a zapravo da budu roblje, a sve što ne služi tom cilju smatra se nepotrebnim i ekstravagantnim.

Premda je kod nas djece sve manje, titula je sve više, a i nastavnika i profesora koji na svojim plećima moraju nositi sve te silne programe koji su Hrvatskoj nužni u 21. stoljeću. *Vještine, ishodi, učenje za učenje*, tablice i postoci i, naravno, *STEM*, barem se o tome uglavnom govori, iako sa svakom “reformom” kurikuli postaju sve domoljubniji i vjeronaučniji, a djeca sve zatupljenija sjajem milijuna i vizionara koji proizvode električne automobile za šeike u Dubaiju i koji im se smiješe sa stranica stripa u sve novijim i modernijim udžbenicima.

Oni koji bi o svemu tome imali što reći, u tim raspravama ne sudjeluju zato što nemaju kome govoriti, a nitko ih i ne sluša. Generali bi djecu učili o povijesti, iznajmljivači ljudi o vještinama koje su im potrebne da ih bolje iznajmljuju, a popovi o pokornosti njihovom autoritetu. Djecu na kraju ipak podučavaju nastavnici i oni bi se svemu tome mogli i suprotstaviti, ali može li se od njih uopće očekivati odgovornost za posao koji obavljaju i djecu koju odgajaju i obrazuju?

Zamislite samo neprebrojivu masu nastavnika koji su se pridružili postojećem sustavu obrazovanja tako da ga mogu veselo i bez previše promišljanja prenositi dalje. Što mislite kako će se ovim ljudima dopasti kad čuju o projektima iz kojih su oni po prirodi isključeni; o zahtjevima koji nadilaze njihove mediokritetske sposobnosti; o nadama koje ne odjekuju u njihovim srcima; o bitkama čije pokliče ne razumiju, i o borbi u kojoj oni mogu sudjelovati samo kao tupave, vođene mase?

Vjerojatno nije pretjerivanje reći da takva nužno mora biti pozicija praktički svih nastavnika u ustanovama našeg višeg obrazovanja – to nije nikakvo iznenađenje za onoga koji zna odakle takvi nastavnici potječu i kako postaju nastavnici u visokoj naobrazbi. Ustanove visokog obrazovanja namnožile su se posvuda u takvom broju da je potrebno sve više nastavnika koji će u njima poučavati: više nego što ikoja populacija, čak i ona najiznimnije talentirana, može proizvesti prirodnim putem. Kao rezultat toga, daleko previše ljudi koji ne osjete taj poziv završavaju kao nastavnici, a onda, zbog njihovog ogromnog broja i instinkta da se sličan sličnom raduje, i definiraju duh tih institucija. Samo netko bez imalo razumijevanja pedagogije

može vjerovati da bi zakoni ili prakse mogli nekako transformirati naš nedvojbeni suvišak gimnazija i nastavnika u višak kvalitete [...]

Friedrich W. Nietzsche, *O budućnosti naših obrazovnih institucija* (1872), prijevod A. Šibera na hrvatski prema prijevodima na engleski J. M. Kennedyja i D. Searlsa

Kolega koji radi u OŠ rekao mi je kako ih nastavnički fakulteti trebaju učiti samo ono što se radi u školi. "Drugo me ne zanima, što će mi to!" Nažalost, nije jedini.

Nedeljko Begović, umirovljeni nastavnik fizike, komentar na Facebook zidu Antonija Šibera, lipanj 2024.

Dobar nastavnik, a taj je danas rijedak i vrijedan kao dijamant, zna da mora uspostaviti, možda i tajnu ravnotežu između obavljanja onoga što mu je propisano i podučavanja onoga što je nužno za dobrobit djece, usprkos tome što nije propisano, a možda je čak i zabranjeno.

Ogromna većina nastavnika nema pojma da je to pozicija za koju imaju profesionalnu i moralnu odgovornost, nego tvrde da je Isus njihov kolega, a na sindikalnom prosvjedu kliču vjeroučitelju koji djeci u javnoj školi priča kako mu je neraspadnuti svetac rekao da nosi preuske majice i da ubuduće ipak kupuje koji broj veće.

S obzirom na stanje naših javnih škola, danas su upravo najbolji nastavnici – oni koji, općenito govoreći i sudeći prema visokim standardima, zaslužuju ovo časno ime – možda najmanje podobni za obrazovanje te neprobrane omladine, nagurane u zbunjene gomile; umjesto toga, oni moraju u nekoj mjeri od njih skrivati ono najbolje što mogu dati. S druge strane, daleko veći broj nastavnika osjeća se vrlo dobro u takvim institucijama, jer su njihove ograničene sposobnosti u harmoničnom odnosu s tupošću njihovih učenika.

Friedrich W. Nietzsche, *O budućnosti naših obrazovnih institucija*

Hrvatski fini građani htjeli bi ipak reforme, 21. stoljeće i građanski odgoj u školama. Pritom, kao ni nastavnici, nemaju ništa protiv potpunih luđaka koje im biskupija postavlja u razrede da indoktriniraju djecu modnim savjetima neraspadnutih svetaca i pričama o tome tko je sve nepodoban i koga sve u Hrvatskoj treba počistiti. Reformska ministrica obrazovanja bila je tako matematičarka i ekspertica za *e-learning*, ali i praktična vjernica, kako se svojevremeno požurila izjasniti u dnevnom tisku. To je u 21. stoljeću ipak najvažnije.

Svi učitelji, rekao je, namjeravaju iskvariti i uništiti umove svojih učenika. Djecu šaljemo u školu da bi postala odbojna kao i odrasli koje svakodnevno srećemo na ulici, ološ čovječanstva.

Thomas Bernhard, *Dijete*, s engleskog preveo A. Šiber

Jedna mi se, posve istinita predizborna crtica neko vrijeme vrzmala po glavi i namjeravao sam je proširiti u nekakvu novelu ili možda čak i roman. Dojmilo me se naime to opće odobravanje katoličkog žara i ukazanja neraspadnutih svetaca, i od roditelja, i od učenika, od nastavnika drugih predmeta, od sindikata... Roman je trebao biti o nastavniku prirodne skupine predmeta, možda fizičaru, koji djecu u školi uči o nuklearnim procesima u zvijezdama, nastanku teških atoma ili o DNA molekulama, genima i proteinima, a djeca na sljedećem satu odu tipu koji im pripovijeda kako mu je plastificirani svetac rekao da ne bi trebao nositi preuske majice i pritom ga oduševljeno slušaju. Ne samo to, nego kad mom junaku daju nogu iz škole, nitko za njega ni ne trepne, a tipa u uskoj majici brane i bivše kolege glavnog lika, i djeca, i prosvjetni sindikati, a hrvatski glasači ga na kraju izabiru u Sabor. Trebao je to biti neki romančić s vonhorvathovskom atmosferom, sa skautima koje se indoktrinira domoljubljem i vjerom dok antijunak sve to promatra potpuno bespomoćno pa i pomalo kukavički. Od romana sam ipak odustao, jer su vidioca svetaca, onoga ranijeg spomenutog miljenika prosvjetnih sindikata, uistinu izabrali u Sabor pa sam zaključio da nam pored ovakve stvarnosti nikakvi romani nisu potrebni. A ni podcasti, ali nešto ipak moramo raditi. Volim hrvatsko školstvo, prosvjetne sindikate, glasače i vjeronauk.

Ulicama su marširale djevojke koje traže nestalog pilota, dječaci koji sve crnce prepuštaju smrti i roditelji koji vjeruju u laži što pišu na transparentima. A oni koji u njih ne vjeruju također marširaju.

Divizije beskarakternih pod komandom idiotâ. Jednakim korakom.

Pjevaju o ptičici koja cvrkuće na grobu junaka, o vojniku koji se ugušio plinom, o crno-smeđim djevojkama koje jedu smeće koje im je ostalo kod kuće i o neprijatelju kojeg zapravo uopće nema.

Tako maloumnici i lašci slave dan kad je rođen natplebejac.

Dok tako razmišljam, konstatiram sa stanovitim zadovoljstvom da i s mojeg prozora leprša zastavica.

Izvjescio sam je već sinoć.

Tko ima posla sa zločincima i ludama, mora se ponašati zločinački i luđački, inače je s njim gotovo. Cijelim bićem.

Ödön von Horvath, *Mladež bez Boga*

Jednom sam sanjao da su u škole uveli izborni predmet “Vježbe iz vu-
dua i zaštita od zombija”, ali su ga namjerno stavili usred satnice tako da su
sva ona djeca koja ga nisu htjela upisati zujala kao zombiji po hodnicima
škole. Stvarno pokvareno!

U vezi s odgojem i obrazovanjem, veličanstveni umovi iz Znanstve-
nog vijeća za obrazovanje i školstvo Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
priopćili su da

U odgojno-obrazovni sustav ne treba unositi zasade bilo kakve parti-
kularne ideologije, pa ni rodne.

Pisanje zamišljenih intervjuâ sa svojim svećenicima, vlastitih molitvi
Bogu i pozivanje Isusa u svoju obitelj i to u okviru nastave hrvatskog jezika
naravno ne spada u “bilo kakvu partikularnu ideologiju”. To je kod nas pot-
puno normalno, zapisano je u udžbenicima, a nastavnici u školama sve to
pokorno provode.

Za razliku od brata, koji je uvijek vjerovao u njihov autoritet, ja ni-
kada nisam vjerovao u njihov autoritet, stric Georg mi je već vrlo rano

označio učitelje kao ono što zaista i jesu, zgrčene, dvolične ljude, koji na učenicima samo iskaljuju svoje perverzne hirove koje kod kuće ne mogu iskaliti na svojim ženama. Učitelji su najopasniji i najpodliji od svih takozvanih obrazovanih ljudi, već mi je vrlo rano ulio u glavu stric Georg, oni stoje, što se tiče njihove podlosti, na istom nivou sa sucima, koji su svi na vrlo niskom nivou ljudskog društva. Učitelji i suci su najpoganije sluge države, rekao je moj stric Georg, zapamti to. Bio je u pravu, često sam to iskusio, i to ne stotinu, nego tisuću puta. Ni u jednog učitelja, kao ni u jednog suca ne treba imati povjerenja, oni bez razmišljanja i bez ustezanja, iz odvratne hirovitosti i puke osvetoljubivosti zbog svog nesretnog protraćenog života, svakodnevno uništavaju mnoge njima povjerene živote, i za to su još i plaćeni. Objektivnost učitelja, kao i objektivnost sudaca podla je i licemjerna laž, rekao je moj stric Georg, i bio je u pravu. Kada razgovaramo s nekim učiteljem, ubrzo dođemo do toga da je on, zbog nezadovoljstva samim sobom, poguban za ljude, poguban za svijet, a do istog dolazimo kada razgovaramo s nekim sucem.

Thomas Bernhard, *Brisanje, raspad*

Od učitelja i profesora se očekuje da svoj posao obavljaju strojno, da djecu i mlade ljude efikasno i brzo, kao na pokretnoj traci, osposobe za rješavanje zadataka koje će pred njih postavljati njihov posao – oni uglavnom nemaju ništa protiv toga. Obrazovanje se više ne shvaća kao priprema za život, iako su školu upravo tako nazvali oni iz najtehnokratskih, ali jednako domoljubnih i bogobojaznih obrazovnih krugova, koji život ne bi prepoznali ni da zalaje na njih pred semaforom. “Školu za život” nazvali su tako jer se životom danas smatra šljaka i ropstvo, zarađivanje plaće dirinčeci osam sati dnevno. Kad kažu da škola mora udovoljavati zahtjevima tržišta pa je nazovu “škola za život”, onda poručuju da nema života ako ne udovoljava zahtjevima tržišta. Život je stjecanje i plaćanje kruha, strahovanje iz dana u dan da novca za račune neće biti, a sve ostalo nije život nego fantazija – tako tvrde oni navodno najrealniji i najozbiljniji od obrazovnih reformatora.

[...] danas se u Europi mogu naći još samo izvještačeni ljudi kakvi-
ma ih je učinila škola, i kojeg god čovjeka u Europi pogledamo, vid-
jet ćemo da imamo posla s izvještačenim čovjekom, s odbojnim,

umjetnim ljudskim bićem, kakvih ima na milijune i – tko zna – kakvih će uskoro biti na milijarde i kakve proizvode divovski školski sustavi što cijelo vrijeme nesmiljeno gutaju ljude, pa ako još uopće možemo čuti, u ušima nam tutnji glas obične industrijske marionete, a ne glas prirodna čovjeka.

Thomas Bernhard, *Podrum*

Učenicima je rečeno da se u školi stječe diploma od koje se živi i koja je dokaz da nešto znaju, nešto što se može prodati i od čega se može zaraditi. Masovni obrazovni sustavi postali su tvornice diploma i titula, u njima se više i ne mogu naučiti razlozi i načini da se živi, nema se više ni od koga. Nekad su postojali profesori čija su predavanja studenti željno iščekivali, znajući da će od povijesti srednjovjekovne književnosti ili filozofije fizike dobiti mnogo više od pukih činjenica i klasifikacija, godina i imena. Znali su da će naučiti čitati i gledati, da će ih riječi i značenja pogoditi tako duboko da više nikad neće biti isti. Da će čuti nešto što nikad nisu čuli, iako se radi o navodno neživotnim stvarima. Ljudi ih čine životnim. Postoje i danas oni koji ih mogu oživjeti, ali je njihovo postojanje danas posve nebitno. To što bi oni mogli reći ne smatra se više važnim niti udovoljava zahtjevima tržišta. Koga danas, uostalom, zanima stari ribnjak i žaba koja u njega skače, to su čudačke preokupacije za koje nema mjesta i vremena u vremenu koje panično otkucava taktom stjecanja i prodaje.

Upravo je to svrha naših modernih obrazovnih institucija: da pomognu svakome, koliko mu njegova priroda dopušta, da bude “u tijeku”; da ga unaprijede tako da mu njegov stupanj znanja i znanosti mogu donijeti najveću moguću količinu sreće i financijske koristi. Svatko mora moći formirati neku vrstu ocjene samog sebe; mora znati koliko može razumno očekivati od života. “Veza između inteligencije i imovine” koju ovu gledište postulira ima snagu skoro pa moralnog principa. U takvoj se okolini prezire sva kultura koja izolira, koja postavlja ciljeve iza ciljeva i dobiti, i koja zahtijeva vrijeme: uobičajeno je da se takve ekscentrične tendencije u obrazovanju eliminiraju kao sustavi “visokog egoizma” ili “nemoralnog kulturnog epikurejstva”. Prema tamo vladajućem moralu, zahtjevi su posve drukčiji; ono što se prije svega traži je “brzo obrazovanje”, tako da se stvaranje koje zarađuje novac može proizvesti najvećom mogućom brzinom; postoji čak

i želja da se ovo obrazovanje učini tako temeljitim da se može proizvesti stvorenje sposobno za zarađivanje velike količine novca. Ljudima se dopušta samo precizna količina kulture koja je kompatibilna s interesima dobiti; [...]

Friedrich W. Nietzsche, *O budućnost naših obrazovnih institucija*

Čovjek, naravno, nije definiran isključivo tržišnim odnosima, zapošljivošću, visinom plaće i štednjom u banci, premda svi ti faktori danas na značajan način otvaraju ili zatvaraju prostor svemu ostalome i važnijem što čovjek jest. Izuzetno reducirana i u suštini totalitarna projekcija čovjeka, premda sebi tepa da je liberalna, predstavlja ga prvenstveno kao proizvođača, radnika, vlasnika ili robu. U toj projekciji ti aspekti postaju isključivi preduvjet ljudskom bivanju i na njima se inzistira prije svake druge definicije čovječnosti. Iz tog su očista vaš “radni doprinos” društvu, “tržišna kompetencija” i zapošljivost preduvjet za sve ostale slobode koje biste kao čovjek trebali uživati. U takvoj reprezentaciji odgovor na pitanje “Čemu služi obrazovanje?” posve je jasan – služi monetizaciji kompetencija, tj. tome da one koje se obrazuje učini robovima.

DAVID BARASAMIAN: Puno ste pričali o politici jezika i semantike, i govorili ste da, želimo li dokučiti istinu, “moramo oljuštiti sloj po sloj iskrivljenosti”. Moje pitanje je, uzimajući u obzir američki obrazovni sustav u ovom orvelovskom dobu, koje intelektualne alate za dekodiranje, dešifriranje i prevođenje orvelovskih termina taj sustav omogućava studentima?

NOAM CHOMSKY: [...] Što se tiče vašeg pitanja, što škole čine kako bi obranile ljude od toga, odgovor je ništa. Zapravo, škole su na suprotnoj strani, one su dio aparata za dezinformacije.[...] Škole imaju institucijsku ulogu u sustavu kontroliranja i prinude. Prave škole bi trebale opskrbiti ljude s tehnikama samoobrane, što bi značilo učenje istine o svijetu i društvu. Da to rade, škole ne bi mogle dugo opstati.

Noam Chomsky, *Mediji, propaganda i sistem*

Ono što je u obrazovanju novih generacija potrebno nije STEM, nego nešto mnogo suptilnije i neuhvatljivije, nešto što se čak i ne usuđujem nazvati obrazovanjem u uobičajenom smislu te riječi. Svijet nije u gigantskoj krizi zbog nedostatka onih koji znaju računati i projektirati, a takvi ga neće spasiti gradeći rakete kojima će se Musk i Bezos preseliti na Mars. Neće ga spasiti ni oni koji će naučiti kodirati algoritme za prepoznavanje pješaka i plastičnih vrećica na cesti u samovozećim automobilima. Je li, na kraju, spas za ovaj svijet uistinu u robotaksijima, personaliziranoj medicini i raketama? I tko će se od svega toga na kraju “spasiti”? Mantra o STEM-u je samo još jedan od izdanaka tehnokratske bajke o tome kako za svaki društveni problem postoji tehnološko rješenje i kako će nas kao društvo spasiti nekakvi tehnološki genijalci-mesije kao Musk, Sahin ili Rimac koji će u tom procesu postati još bogatiji, a mi ćemo im to i te kako odobravati jer su nas sve spasili. Trebamo se još samo malo strpjeti, budućnost samo što nije stigla. Riječ je o ideologiji koja se pravi da je tehnologija.

Profesionalna orijentacija. To je knjiga koju daju u ruke svoj djeci u tehničkim i stručnim školama. Trebalo bi promijeniti cijelu tu stvar. Sve se svodi na struku. Tekstovi koje su odabrali poučavaju dijete definiciji lončara, rudara, slastičara, mehaničara, trgovca, pastira, vrtlara, sluge – “predanog” naravno – vozača, kramara, spasioca, kopača zlata i mlade filmske zvijezde...! Kakva glupost. I da hoćete ne biste mogli bolje obrazovati osuđenike da svakoga od njih svežete u njegov lanac. Nema ničega što bi podsjetilo ove buduće sluge što bi mogao i trebao biti cjeloviti čovjek. Nema sumnje da se mora poučavati o značenju profesija. Ali za život se zarađuje, za život bi se trebalo zarađivati, samo zato da se bolje živi. Ne provodite cijeli život u tvornici, na tekućoj traci. Čovjeka treba obrazovati cijeli život i davati smjer njegovim snovima. Glavno načelo obrazovanja trebalo bi biti da se svakoga nauči prije svega sve ono što bi inače najmanje upoznao u zatvoru svojih obiteljskih, profesionalnih i nacionalnih zadataki.

Jean Guéhenno, *Dnevnik tmurnih godina: 1940 – 1944; kolaboracija, otpor i svakodnevni život u okupiranom Parizu*, s engleskog preveo
A. Šiber

Moglo bi se čitati:

Friedrich Wilhelm Nietzsche, *On the Future of our Educational Institutions*, Project Gutenberg (2009).

Konrad Paul Liessmann, *Teorija neobrazovanosti*, Naklada Jesenski i Turk (2006).

Noam Chomsky, *Mediji, propaganda i sistem*, Društvo za promicanje književnosti na novim medijima i Što čitaš? (2003).

Tomas Bernhard, *Brisanje, raspad*, LOM (2020).

Thomas Bernhard, *Podrum*, Meandar (2004).

Jean Guéhenno, *Diary of the Dark Years, 1940-1944: Collaboration, Resistance, and Daily Life in Occupied Paris*, Oxford University Press (2014).

Kako je Mate Rimac predstavio ono nešto

8. srpnja 2024.

Dvadeset šestog lipnja 2024. godine u nezavršenom Kampusu Rimac u Kerestincu, predstavljeno je nešto što su predstavljači uporno nazivali *robotaksijem*, a tom je događaju nazočila hrvatska poduzetnička, inovatorska, znanstvena, kulturna i politička elita, predvođena premijerom Plenkovićem i gradonačelnikom Zagreba Tomaševićem. No, usprkos brojnim osvrtima na taj spektakl koji se neslavno ispuhao, jer se to navodno autonomno nešto nije htjelo ni mrdnuti, čak ni nakon što ga je Mate Rimac dvaput pozvao, mnogima ni danas nije posve jasno što se zapravo na tom predavljanju dogodilo. Ova epizoda donosi pravu istinu o tom događaju.

Dvadeset šestog lipnja 2024. godine u nezavršenom Kampusu “Rimac” u Kerestincu, predstavljeno je nešto što su predstavljači uporno nazivali *robotaksijem*. Brojni su ugledni uzvanici, sa svježim frizurama i u lijepim odijelima, prije predstavljanja toga nečega uživali u švedskom stolu na kojem se moglo naći vrhunskih domaćih vina i lijepo dizajniranih zalogaja koje možete pojesti, a da i ne napunite usta, nego ih pristojno i pomalo žvačete, tek toliko da se mišići jedva pomiču, kako i priliči hrvatskoj političkoj i poduzetničkoj, a i svakoj drugoj kremi na predstavljanju toga elitnog nečega što svjetluca i u što su uložene stotine milijuna eura državnih poticaja. Neki su ipak zamjerali švedskom stolu jer je na njemu popriličan naglasak bio na pristojnim vegetarijanskim i veganskim zalogajima, no **Mate Rimac**, zvijezda predstave i glavni predstavljač onoga nečega, rekao im je da su i “Einstein i Tesla bili vegetarijanci” pa je mesožderskoj eliti bilo ipak malo lakše. Ono je nešto i nazvano “Verne”, prema **Julesu Verneu**, naravno, zato da bi mesožderska i svaka druga krema mogla reći, recimo, “I Jules Verne je volio dimljenu šunku”, kad se ohrabri pa navali na ono malo pristojnih i elitnih zalogaja s mesom, prije nego što nestanu sa švedskog stola.

Logotip “Verne”, kako su, već rekoh, ono nešto nazvali, plutao je po velikom ekranu na pozornici na kojoj se to nešto trebalo svaki čas pojaviti, iznad čistih i laganih, snježno bijelih oblaka, uz sanjarsku glazbu robotskog tempa i ugođaja zrakoplovne *business* klase. Sve je to uzdiglo cijeli taj događaj na eteričnu razinu koja i priliči poduzetničko-inovatorskoj kremi. Ti tehnovizionari, pogotovo u Hrvatskoj, žive, naime, isključivo od snova, a nikako od dimljene šunke i stotina milijuna eura koji im se dodjeljuju političkom odlukom ili koje im je tata poklonio, prije nego što je netragom nestao nakon presude da je te milijune prigrabio protupravno, ili *ukrao*, kako bi rekli oni koji se ne snalaze u jeziku kulturne i poduzetničke elite.

Pred gigantskim ekranom, sa supermodernim, jedva vidljivim slušalicama na ušima i mikrofončićem pred ustima, Mate Rimac, najveći hrvatski vizionar, prikazivao je računalno generiranu grafiku s kovrčavim oblacima i plavim svjetlima te najljepše prikaze onoga nečega iz najatraktivnijih kuteva, gdje su se njegove elegantne linije posebno lijepo isticale. No, na samom vrhuncu prezentacije, kad ga je pozvao da dođe nasred pozornice – preko aplikacije, naravno – a to nešto se navodno na taj poziv trebalo i odazvati, *Verne* ipak nije stigao. Nije ni mrdnuo! Čak ni kad ga je Rimac i opet pozvao! Poslije su Rimčevi PR-ovci službeno izjavili da mu se

zaglavila kočnica, koja je prije toga, navodno, tisućama puta uredno funkcionirala, a baš se taj put, pred premijerom, ministrima i drugim uglednim uzvanicima zaglavila. Beznačajni problemčić, događa se svakome, a pogotovo najvećim vizionarima koji ne jedu meso – tako je nešto, nasmiješen i lagano razbarušen, u kaki majici kratkih rukava, kako i priliči najvećim izumiteljima, s pozornice izjavio Mate Rimac. Nije u svemu tome pomogao ni *joystick* koji je iza zavjese nervozno mrdao neki navodni inženjer, pokušavajući ono nešto, zlobnici kažu, navesti kao u video igrici da ipak odšepesa do središta bine. Ništa.

Premijera **Plenkovića** i gradonačelnika Zagreba **Tomaševića**, to ipak nije moglo obeshrabriti da pristupe tome nečemu, kad već to nešto nije htjelo doći njima. Sjedeći u raskošnoj unutrašnjosti toga nečega, pred elegantno dizajniranim menijima na metrima ekrana osjetljivih na dodir, premijer Plenković sličio je svježije obrijanom prvom časniku **Rikeru**, dok je uzbuđeno podizao i spuštao ruke, tražeći valjda upravljač, koji to nešto nema, jer bi navodno trebalo biti robotaksi. Tim robotaksijima upravljač nije ni potreban, kao ni retrovizori, zamislite, jer bi trebali voziti potpuno autonomno, ako im se ne dogodi kakva sitnica pa stanu. Ili ne stanu, pa pregaze pješake na pješačkom prijelazu, ali to se može dogoditi uistinu svakome, a pogotovo najvećim vizionarima koji izmišljaju budućnost, kao što su Jules Verne i Mate Rimac – događa se svakome, stajali su pred pješacima stotinama puta, ali ovaj put su ih samo zdrobili, bez imalo krznanja. To je tek problemčić.

Gradonačelnik **Tomašević**, koji je također dobio ekskluzivnu priliku da zuri kroz plastični krov toga nečega, zamišljajući da je, ne Riker, nego barem kapetan **Picard** na klimatiziranom zapovjednom mjestu svog grada zelenih stremljenja, izjavio je da apsolutno podržava sve što je vezano uz znanost, uključujući valjda i iperit, ciklon B i nuklearnu bombu, iako se oko toga nije izjašnjavao. Zamišljao je kako će uskoro putem aplikacije naručiti personalizirani miris i nešto nižu temperaturu, da mu u *Verneu* bude ugodno i poticajno kad ga pozove da ga pokupi negdje na zelenim bregima i odveze u njegov zapovjedni centar grada Zagreba. Ako se ovaj odazove, naravno. Već se vidio svemirski gradonačelnik kako će, uz progresivnu glazbu, u *Verneu* prolaziti kroz predivan Zagreb-grad, pored stotina Zagrepčana nagužvanih na tramvajskim stajalištima na koje tramvaji dolaze posve rijetko, jer već danima traje kolaps javnog prometa u Dubcu. Razgledat će u njemu mjesecima raskopana parkirališta, koja nitko ne zatrpava, iako to i nije u njegovoj nadležnosti,

jer radove izvodi Hrvatska elektroprivreda, ali on će se adekvatno informirati, kao odgovoran gradonačelnik koji se brine za svoje građane pa će građanima odmah biti mnogo lakše zato što tople vode nemaju tjednima. Obilazit će iza svjetlucavog kokpita *Vernea* desetljetne ruševine zagrebačkog potresa i festivale moderne glazbe na Otoku mladeži koji noćima trešte tako da nitko u široj okolici ne može zaspati, ali takva su moderna vremena u kojima ljudi danas i ne spavaju, nego sudjeluju u divnom novom svijetu izumitelja, zelene transformacije i glazbe uz koju skaču kao naduvani jarići dok promoviraju svoje napredne političke programe. Bilježit će u personaliziranim aplikacijama u *Verneu* koliki je volumen smeća razbacanog oko trulih kontejnera, koje nitko ne odvozi kako treba već godinama i koje nenormalno smrdi, kao i kanalizacija koju su lagano oštetili bagerima i iz koje, pogotovo noću, izlaze horde debelih žohara. Tablice i ishodi, moderna tehnologija i digitalna tranzicija, to je ono što nam je danas nužno ako želimo u 21. stoljeće. “Sve to treba shvatiti sportski”, dodao bi premijer Plenković, a gradonačelnik Tomašević koji voli sve što je znanost i sport, uključujući **Bočkaja** i **Drmića**, svakako bi se složio.

Vizionar Rimac bi mudro dopunio da je “auto jedan od elemenata ekosustava”, na što bi zeleni zagrebački gradonačelnik zamišljeno klimnuo glavom, jer su ekosustav i urbana regeneracija nešto što on živi i diše, dok čeka električnog *Vernea* s personaliziranim mirisom i temperaturom da dođe iz zagrebačkog *mothershipa*. Zagreb je, uostalom, zahvaljujući našem gradonačelniku danas barem kao Dubai, a “Dubai je najbolje mjesto za bogate da uživaju u luksuzu, uspjehu i vlastitom bogatstvu” kako je izjavio vizionar Rimac, ulažući milijune eura u dubajski neboder sa superluksuznim vilama i garažama za svjetlucave *Bugattije* izrađene ručno od najmodernijih materijala. Tamo vam nitko neće bacati rajčice na auto zato što je ljubomoran na vaš uspjeh.

Možemo li u Zagrebu gluplje? Naravno da *Možemo*. Znanost je to.

Uslijed tehnološkog buma, San Francisco danas ima jednu od najviših stopa beskućništva u SAD-u. Posebni izvjestitelj UN-a za stanovanje nazvao je to “neprihvatljivim kršenjem ljudskih prava”, zbog tisuća beskućnika kojima su uskraćene osnovne potrebe za vodom,

sanitarnim uvjetima i zdravstvenim uslugama, što je u [oštrom] kontrastu prema rekordnom broju milijardera koji tamo žive.

Kate Crawford, *Atlas umjetne inteligencije*, s engleskog preveo
Antonio Šiber

Ne bi od svega toga ipak ništa bilo da Zagreb i Hrvatska nisu dom naprednih građana koji kliču hrvatskim akademikima, vrhunskim svjetskim znanstvenicima i izumiteljima te kojima je važno da se sva ta divna budućnost događa upravo u Zagrebu. Taj je malograđansko-nacionalistički refleks kod nas toliko prisutan i posvuda uvezan, da je postalo nemoguće razlikovati Agramera koji redovito posjećuje koncerte klasične glazbe u Lisinskom te tvrdi da su **Matej Meštrović** i **Ivo Josipović** vršni dosezi hrvatske glazbe, i DP-ovskog seljačinu koji pocupkuje na taktove **Prije** u Areni, a samo pola sata kasnije razvija HOS-ovu zastavu na kojoj piše “Za dom spremni”. Jedni, navodno, ne podnose druge, iako svi obično kliču Rimcu, jer što bi, zamislite, samo dali Srbi da imaju jednog takvog vrhunskog svjetskog vizionara – sama ta misao dovoljna je da im se srce odmah malo ugrije.

I naša se vrhunska znanost u sve to lijepo uključila, a Rimac velikodušno istovaruje nekoliko postotaka sredstava za obnovu i razvoj koja su mu dodijeljena političkom odlukom, našim institutima i centrima znanstvene izvrsnosti, gdje se marljivo premjeravaju kineske baterije i izraelska i korejska elektronika koje ovaj slaže u ono nešto što svjetluca s pozornice, iako se to uopće ne miče.

On nikako nije hipokritičan
On je samo malo apolitičan
“Kad su rakete *up*,
koga briga gdje će pasti *down*
To se mene i ne tiče”
Kaže Wernher von Braun.*

Naši znanstvenici daju svemu tome onu pozlatu koju građani i očekuju, a kad sve jednom bude gotovo, nitko neće moći reći da i naša znanost nije tome dala veliki doprinos. Suradnja hrvatske znanosti i gospodarstva u 21. stoljeću, to je ono što nam nasušno treba.

Mogao bi biti pravi heroj
 Kad naučiš odbrojavati do zero
 “Znam kako ide na njemačkom
 i na engleskom *countdown*
 A učim ga i na kineskom”
 Kaže Wernher von Braun.*

U Kini se rudari 95% rijetkih metalnih zemalja [koje se koriste u baterijama]. Kineska tržišna dominacija [...] mnogo manje duguje geologiji, a mnogo više spremnosti te zemlje da preuzme ekološku štetu nastalu njihovim rudarenjem.

Kate Crawford, *Atlas umjetne inteligencije*

Ja sam, nakon svega, zaključio da je ono nešto što se ne miče zapravo GUI – *graphical user interface*. To su oni lijepo dizajnirani grafički prozori koji vas s ekrana mobitela ili računala pitaju nešto, a vi kliknete na “OK” ili na “poništi” ili “preskoči” pa oni malo zasvijetle i nestanu, a nešto i obave ako se u pozadini vrti neki ozbiljan kod koji nešto uistinu i radi. U slučaju onoga nečega, to što se vrti u pozadini nije se moglo vidjeti, iako su premijer i gradonačelnik bili oduševljeni svjetlima GUI-ja koja su se lijepo palila i gasila, dizajnirana nadasve rafinirano, s građanskim ukusom i mjerom. Bilo je, uostalom krajnje vrijeme, da Rimac i predstavi nešto jer je stigao rok za one neke *key performance* indikatore i *milestone* koji se popisuju u ugovorima od nekoliko stotina milijuna eura, pa je predstavio GUI. Plenkovkinovo robo-selo.

Potemkinovi sustavi umjetne inteligencije oblik su prijevare koju izvode prekupci tehnologije kako bi stekli vlasničko pravo na unosan tehnološki prostor.

Kate Crawford, *Atlas umjetne inteligencije*

To je, čini mi se, najkorektniji opis onoga što se dogodilo u Kerestincu, 26. lipnja 2024. godine.

* Ove su strofe prepjev dijela pjesme *Wernher von Braun* američkog satiričara i matematičara Toma Andrewa Lehrera.

Dan nakon te spektakularne predstave s političarima i uglednim poduzetnicima, Mate je objavio i crtić u kojemu je bilo nacrtano kako bi ono nešto jednog dana možda moglo i voziti, a spominjao je i Rolls Roycea, Maybacha i *nas* u Hrvatskoj koji ćemo jednog dana upravljati flotama automobila po cijelom svijetu.

Vizionar Rimac bi mudro dopunio da je “auto jedan od elemenata ekosustava”.

Moglo bi se čitati:

Kate Crawford, *Atlas of AI: Power, Politics, and the Planetary Cost of Artificial Intelligence*, Yale University Press (2021).

Antonio Šiber, *Livadski eseji*, Antonio Šiber (2021).

Antonio Šiber, *Ostati zdrav među bolesnicima: dnevnik pandemije 2020. – 2023.*, Antonio Šiber (2024).

Štakori u hrvatskom turizmu

15. srpnja 2024.

Postoje neke, valjda afričke ili oceanijske zemlje, u kojima stanovništvo glada ako im ne dođu turisti. Stoga oni čitavu godinu strepe hoće li im doći turisti i koliko će ih doći te koliko će noćenja ostvariti i prosječno dnevno potrošiti. U tim zemljama nema nikakve industrije niti bilo kakve druge aktivnosti koja bi stvarala vrijednost, nego samo iščekuju turiste o čijem dolasku suštinski ovise. To se događa u Africi ili Oceaniji, koliko sam čuo, zato što oni nisu imali prilike da prođu kroz civilizacijski i industrijski razvoj karakterističan za zemlje Europe pa sad samo ugošćuju bogate Europljane u potrazi za egzotikom.

Postoje neke, valjda afričke ili oceanijske zemlje, u kojima stanovništvo gladauje ako im ne dođu turisti. Stoga oni čitavu godinu strepe hoće li im doći turisti i koliko će ih doći te koliko će noćenja ostvariti i prosječno dnevno potrošiti. U tim zemljama, valjda afričkim ili oceanijskim kako sam čuo, nema nikakve industrije niti bilo kakve druge aktivnosti koja bi stvarala nekakvu vrijednost, nego samo iščekuju turiste o čijem dolasku suštinski ovise. To se događa u Africi ili Oceaniji, koliko sam čuo, zato što oni nisu imali prilike da prođu kroz civilizacijski i industrijski razvoj karakterističan za zemlje Europe pa sad samo ugošćuju bogate Europljane i Amerikance koji na njih gledaju kao na egzotiku, potpuno izvan civiliziranog i industrijskog svijeta u kojem žive.

Iznajmljivači u Dalmaciji nabili cijene, za sedam dana apartmana traže sulude iznose: “Mi imamo brend”.

Jutarnji list, 21. lipnja 2023.

Građani grada u kom kanalizacija izbacuje crknute štakore na rivu žale se kako im obijesni stranci pišaju po drevnoj kulturi. Domaći tamo, inače, kažu da je sasvim normalno da turisti u ljetno doba godine imaju crijevne i svake druge viroze zato što plivaju u moru, a more je puno govana i svega ostaloga što nosi kanalizacija, naravno.

Četrnaestog srpnja 2023. godine, u emisiji *turizam.hrt*, novinarka HRT-a prišla je trima mladim Njemcima koje su jele kruh sa sirnim nama-zom na klupici i obavijestila ih da je to u Splitu kažnjivo, a da je kazna za taj prekršaj 300 €. Ili je Split divan grad, ili HRT ima divne novinare, a može biti i da je oboje. Emisija *turizam.hrt* obično ima divne priloge o hrvatskom turizmu, barem što se tiče snimki zalazaka sunca, brodica, valića u plićacima i tako to. U tom je tjednom magazinu Hrvatske televizije, u srpnju 2024. godine **Ivica Đuzel** priopćio:

Jednodnevni izleti susjeda iz BiH na Makarskoj rivijeri zapeli su u nekim prošlim vremenima. U Podgori ih, kažu, nikad nije ni bilo, ali u Živogošću, Gradcu i Zaostrogu, bili su svakodnevnica, od koje nitko nije imao koristi, osim, naravno, autobusnih prijevoznika i ponekog ugostitelja.

Đuzel opisuje ljude iz BiH koji dolaze da se okupaju na Makarskoj rivijeri kao pošast – skakavce, štakore ili komarce koji samo nanose štetu. “U Podgori ih nikad nije ni bilo, ali u Živogošću!”

Za naše je poduzetnike u turizmu svaki onaj koji ne ostavlja eure u njihovim džepovima zapravo i jednak skakavcu, i, ako im ne plati, nema nikakvog razloga da dolazi, a ni da živi. Novinari kao Đuzel tu naprednu ekonomsku filozofiju, koja je često i rasistička, uredno propagiraju.

Nosio majicu NK Osijek na Braču, prijetili da će ga ubiti. Mladić (24) šetao je sa suprugom, a nakon što je odbio naredbu muškarca da skinje majicu, sjeo je u auto. Ali napadači su ga lovili i zapriječili mu put mopedom.

24sata, 27. travnja 2020.

Dvadeset šestog lipnja 2023. godine jedan je taksist nekom Amerikanцу s nosača aviona naplatio 900 eura vožnju od splitske luke do Trogira, a njegov kolega je vožnju od luke do obližnjeg trgovačkog centra naplatio oko 217 eura.

[Luka] Modrić na jahti od 160000 eura tjedno sluša Olivera i igra trešetu.

Index, 28. lipnja 2023.

Četrnaestog siječnja 2023. godine gledao sam na televiziji nekog poduzetnika iz našeg turizma koji je ustvrdio “da su njihovi gosti dorasli vinu koje oni nude”. Takva je niskost i podlost misli i izraza uobičajena u ovom svijetu, a pogotovo kod nas – da je ljudsko biće doraslo nekakvom mrtvom i prenapuhanom proizvodu koji naplaćuju kao svetog Petra kajganu. Postoji, dakle, to njihovo spektakularno vino, ma šta vino, sami nektar, a dorasli su mu oni koji ga mogu platiti. To se kod nas onda zove elitni turizam – da postoje ljudi koji su dorasli onome što oni prodaju, a svoju doraslost dokazuju novčanikom.

Ako se ponekad pitate kako je moguće da ljudski život danas tako malo *vrijedi*, eto vam odgovora.

Nigdje policije ni kapetanije. Usidrili jahte usred Gortanove uvale. Puljani zabrinuti: plivamo li među fekalijama?

Istra24, 21. kolovoza 2023.

Anton Pavlovič Čehov u pripovijetci *Arijadna* iz 1895. godine zapisao je prilično ružnu, iako i danas vrlo prepoznatljivu sliku Opatije koju je posjetio u listopadu 1894. godine:

Jeste li ikada bili u Opatiji [Аббации]? To je prljavi, mali, slavenski gradić sa samo jednom smrdljivom ulicom kojom se ne može hodati bez kaljača. Toliko sam čitao, uvijek s toliko intenzivnim osjećajem, o tom “raju na zemlji”, da kada sam, kasnije, pridržavajući hlače, oprezno prelazio usku ulicu, iz dosade kupio tvrde kruške od stare seljanke koja je, prepoznavši me kao Rusa, rekla: “Čitiri” mjesto “četiri”, “davadsat” mjesto “dvadeset”, i kada sam se čudio kuda poći i što ovdje raditi, i kada sam neizbježno sretao Ruse jednako razočarane kao i ja, počeo sam se osjećati ozlovoljeno i posramljeno. Ima tamo jedan miran zaljev pun parobroda i brodića šarenih jedara. Odatle sam mogao vidjeti Rijeku [Фиуме] i daleke otoke prekrivene ljubičastom maglom, i bilo bi to slikovito da pogled na zaljev nije opkoljen hotelima i njihovim dependansama – građevinama apsurdne, trivijalne arhitekture, koje su čitavu tu zelenu obalu prekrile pohlepnim novcorovačima, tako da uglavnom u tom malom raju ne vidiš drugo doli prozore, terase i male trgove sa stolovima i crnim konobarskim ogrtačima. Postoji i park kakav možeš sada naći u svakom kupalištu u inozemstvu. I mračna, nepomična, tiha krošnja palmi, i svijetao žut pijesak u drvoredu, i svijetla zelena sjedala, i bljesak tulećih vojnih rogova – sve me je to u deset minuta razboljelo! A čovjek je ovdje iz nekog razloga prisiljen provesti deset dana ili deset tjedana!

Naravno, pravi Hrvati takvo što ne opraštaju. Ne postoji ništa ljepše od Lijepe naše i svatko tko se usudi išta ružno o njoj pripomenuti mora da je idiot. Jedan je tako na ovaj odlomak koji sam objavio na Facebooku, a onda su ga mnogi i podijelili, komentirao: “Nisam znao da je Čehov bio idiot”. A drugi je dodao: “Ruski idiot”. Ostade tako od svega onoga lijepog što je Čehov zapisao samo njegov, naravno, ruski idiotizam i to samo zato što se usudio zapisati ponešto ružno o Opatiji. Tako pravi Hrvati misle i o **Marxu** i **Engelsu**. Nije važno sve ono što su zapisali o klasnoj borbi, o kapitalu i višku vrijednosti, o trpljenju potlačenih, važno je što je Engels 1849. godine zapisao da su se Hrvati pokazali kao kontrarevolucionaran i nepovijesni narod, a **ban Jelačić** kao sluganski pandur Habsburgovaca. E pa ne može tako Marxe i Engelse, što ste god vi zapisali, za prave ste Hrvate mrtvi!

U jednom opatijskom parku Čehovu su podignuli i lijepu bistu. Mi se obično fotkamo pored nje svaki put kad smo u Opatiji. Čehov je bio majstor riječi, a imao je i što reći. Zašto čitati kojekakve budalaste bestselere pored majstora koje nećemo stići pročitati u ovom kratkom bivanju koje nam je još preostalo?

Mi smo kao i seoska djeca dane i noći provodili u polju, u šumi, čuvali konje, gulili liko, lovili ribu i tome slično... A vi znate da tko je jednom u životu ulovio jorša* ili vidio u jesen drozdove kako se sele, kako u jasne i prohladne dane lete u jatima iznad sela, taj više nije žitelj grada i njega će sve do smrti nešto vući na slobodu.

A. P. Čehov, *Ogrozd*

Sve se vrline hrvatskog turizma i kvalitete hrvatskog ugostiteljstva najbolje vide kad je sezona u Dubrovniku. Tako su 2021. godine u jednom dubrovačkom lokalnu goste upozoravali da moraju potrošiti minimalno 300 kuna ako ondje žele sjesti za stol. "Oni bi meni s dva soka sjedili za stolom tri sata", rekla je tom prilikom gospođa vlasnica koja je majstorski odmjerila goste i zaključila da neće potrošiti koliko bi ona htjela. "To je svugdje u svijetu normalno!"

Naš je turizam, naravno, na samoj fronti svjetskih trendova. Tako se u sezoni 2021. raspravljalo i o tome bi li oni koji plate pizzu istu uopće morali i dobiti te je potom pojesti. Mnogi vlasnici naših restorana i pizzerija na Jadranu tvrdili su da ne bi te da je to tako u svim normalnim turističkim zemljama.

A u jednoj su slastičarnici u Zadru gospođi decilitar vode naplatili dvije kune. Poslije su medijima poslali obavijest o vrhunskoj tehnologiji koju primjenjuju u svom lokalnu:

Voda koja se dodatno naplaćuje prolazi kroz posebne filtere radi uklanjanja nečistoća te se tretira UV lampama radi uklanjanja bakterijskih onečišćenja.

* jorš – balavac (*Gymnocephalus cernua*), najsitnija riba iz obitelji grgeča

Vlasnici slastičarnice su **Del Boy** i **Rodney**. Za još koju kunu, gospođi bi izračunali i biološku dob.

Dramatično upozorenje osvanulo uz veliku splitsku plažu: “Oprez, curi kanalizacija, šetate po fekalijama!”; a potok teče.

Slobodna Dalmacija, 8. srpnja 2024.

Jedan je vlasnik skupih restorana i hotela, turistički poduzetnik s pedeset godina iskustva u lipnju 2024. godine na Hrvatskoj televiziji izjavio da “Hrvatska ne smije sebe stavljati u niži rang” i da ono što “mi” možemo ponuditi te što se kod “nas” može vidjeti treba biti još i skuplje nego što to on trenutno naplaćuje. Kad pljačka turiste, on je dakle Hrvatska. Ista je to priča posvuda, opravdaj pohlepu i svakojaki kriminal domoljubljem i *našom* Hrvatskom.

Ljudi inače dolaze na naš divni Jadran da se kupaju u govnama. Oni sa skupim jahtama voze slalom među potocima kanalizacije da nađu naizgled čistu uvalu gdje mogu opaliti fotku za Instagram.

Splitska policija traga za počiniteljem koji je ispustio vodu s fekalijama u vodovod

Dalmacija News, 23. svibnja 2024.

U kolovozu 2023. godine, digla se kuka i motika na Austrijanku koja je sa “svoje plaže” potjerala turiste iz Hrvatske, a saborski vjeroučitelj **Miletić** pozivao je sve Hrvate da odmah, pravac Turanj kod Zadra, idu osloboditi svoju obalu od austrijskih osvajača.

Nije doduše spomenuo da Austrijankama i Švabicama, te drugima koji to mogu platiti, obično netko za skupe pare iznajmi kućicu, a na oglasu piše i da je u paketu i komad *privatne* plaže. Okupator je, dakle, Hrvat-iznajmljivač, a Austrijanke adekvatne platežne moći samo unajmljuju *njegov* komad plaže koji on prodaje i iznajmljuje kako mu se hoće.

Nasuo kamenje, sve betonirao, postavio ležaljke, a onda nazvao novinare: “Ja sam ginuo za Hrvatsku i možete mi popušiti!”

Jutarnji list, 13. srpnja 2024.

“Oni bi meni s dva soka sjedili za stolom tri sata.”

Moglo bi se čitati:

Lauren A. Racusin, *Locked in: The Silent Siege of Dubrovnik by the Tourism Industry*, Master of Science thesis, Graduate School of Architecture, Planning and Preservation, Columbia University (2012).

Esther Ortiz, *When Mass Tourism Drives Inequality*, Equal Times (2017).

Antonio Šiber, *Ostati zdrav među bolesnicima: dnevnik pandemije 2020. – 2023.*, Antonio Šiber (2024).

Norma profesora Kovača

Antonio Šiber

27. srpnja 2024.

U doba pandemije koronavirusa, dekan jedne privatne visoke škole obavještava profesora Kovača da nema normu koja je potrebna za punu plaću te da nije dovoljno izvrstan u obrazovanju novih kadrova zato što je neke studente srušio na ispitu. Matematičar Kovač prisjeća se političara i njihovih supruga kojima je podijelio dvojke te fantazira o nekom boljem životu u kojem je mogao biti epidemiolog koji računa periode udvostručenja, prve derivacije i eksponencijalne funkcije i smrknutog lica najavljuje nove valove pandemije na konferencijama za medije. Epizoda je novi nastavak iz mini ciklusa o obrazovanju u Hrvatskoj.

Kako je uopće moguće nekome takvome dati dvojku, pomislio je prevrćući po rukama dekanov mail koji je isprintao u školi i pročitao već nekoliko puta, svaki put sve zabrinutiji. Najprije su mu smanjili plaću, izmišljajući nekakve norme i broj sati koji su se u njegovom slučaju sveli na svega 4219,33 kune plaće, a onda još i ovaj mail. Pa studenti valjda moraju udovoljiti nekakvom minimumu, nekom minimalnom poštenju u svemu tome. Bilo bi mnogo lakše da predaje nešto drugo umjesto elementarne matematike ili kako su već ucifrali ime toga što predaje, nešto s financijama, menadžmentom i resursima. U manje konkretnim stvarima mogao bi sebe možda i utješiti, izmisliti neke donekle razumne kriterije po kojima bi te dvojke i mogao podijeliti. Ovako je to naprosto nemoguće. Tu se radi o brojevima, na kraju. To je njegova struka. I nemoguće je dati dvojku nekome tko baš ništa ne razumije samo zato što je platio školarinu. To više nije škola, to je cirkus. Uostalom, on zapravo i nema ništa protiv tog cirkusa, barem ne ozbiljno i silovito, on samo ne bi htio u tome sudjelovati.

Doduše, podijelio je već dvojke koje sigurno nije trebao, jednom ministru koji je već godinama zaštitno lice vlade, iako taj baš ništa nije znao. Bio je vješt jedino u namještanju glasa i poze, tako da je zvučalo kao da govori nešto uistinu ozbiljno, premda je nemoguće da netko poput njege izrekne išta ozbiljno jer se gospodinu uopće nije mogao objasniti koncept nepoznanice, a kamoli jednadžbe. Onda jednoj tajnici visokog stranačkog funkcionera koja je uvijek dolazila dotjerana i uvijek mirisala na nešto lijepo. Ta je gospođa zapravo bila fina i uvijek bi progovorila poneku s njim, čak i kad bi ga susrela izvan škole, jednom na Zrinjevcu, okružena gorilama sa sunčanim naočalama. Pa supruzi jednog saborskog zastupnika koja je postala savjetnica u ministarstvu. Ta je vjerojatno bila najgluplja, ali su ga bili pritisnuli sa svih strana i nije imao izbora. Nosila je stalno nekakve smiješne, ali sigurno skupe naočale za koje je mislila da je čine pametnijom. Barem naizgled. Mlada gospođa bi se uvijek nametljivo isprсила, gurajući ispred sebe svoje velike i lijepe grudi, iako je na njega gledala s nekakvim gađenjem, kao na odvratnu sluzavu prepreku koju mora prijeći u svojoj misiji.

Kako se uopće našao tu, s 4219,33 kune plaće na normu koju navodno nema, okružen kolegama i studentima koji loše zbrajaju, a opet su svi toliko uspješniji od njega? Možda je on uistinu onaj koji kvari cijelu tu zabavu, možda bi uistinu bilo bolje da svima naprosto podijeli dvojke. Ili trojke, zašto ne, ružno je imati dvojke, iako njegove studente nitko za to neće

ni pitati. Studijski programi su ovjereni, diplome priznate, školarine uplaćene, a očekivanja velika. Potreban je samo sjajni papir sa žigom i zlatnim slovima. I tko je on da uopće zaustavlja nečiju karijeru savjetnice ili ministra samo zato što si je umislio nekakve kriterije i minimume? Možda dekan ima pravo.

Jednom je pročitao članak o nekom našem vrhunskom svjetskom znanstveniku koji je izjavio da će u Hrvatskoj otvoriti školu i da će u njoj svi naučiti najvažnije stvari pa će s tako stečenim znanjem moći raditi bilo gdje u svijetu. Poslije se u tome jako razočarao kad je shvatio da taj ne razumije ni najjednostavniju matematiku iako je navodno nekakav epidemiolog, što li. Trebalo je studirati epidemiologiju, pomislio je prevrćući u rukama već znojni papir. Sad je mogao lijepo računati trendove i periode udvostručenja, prve derivacije i eksponencijalne funkcije, bilo bi to daleko bolje od svega što ovi danas rade. Onda bi se pojavio svako malo na televiziji i rekao bi kako je novi val pandemije počeo i kako moramo biti oprezni ili takvo što. S tim da bi to bilo mnogo pouzdanije od ovih danas koji jedino znaju namjestiti ozbiljno lice i duboki glas, poput onog ministra kojem je dao dvojku.

Ah. 4219,33 kune i nije tako malo, pogotovo ako uspije podignuti normu. Možda još koji sat tu i tamo. I što je pokoja dvojka u ovakvom svijetu, pomislio je, on ionako samo kvvari zabavu svima.

Ministar je bio vješt jedino u namještanju glasa i poze, tako da je zvučalo kao da govori nešto uistinu ozbiljno.

Moglo bi se čitati:

Antonio Šiber, *Livadski eseji*, Antonio Šiber (2021).

Konrad Paul Liessmann, *Teorija neobrazovanosti*, Naklada Jesenski i Turk (2006).

Riba

Antonio Šiber

21. kolovoza 2024.

Stari priča o ribama i kako ih godinama nije vidio, posebno gavune, a nema ni črnaca ni cipala. Turisti dolaze u njegovu otočku luku, u vile s betonskim bazenima, da se fotografiraju za Instagram, sa svjetlima luke kao pozadinom, iako u luci više nema ribe, a ni ljudi koji pamte vremena obilja i zdrave prirode.

Kratka priča *Riba* objavljena je u knjizi *Glasnici istrebljenja* Antonija Šibera. Epizoda je drugi nastavak iz mini ciklusa o turizmu u Hrvatskoj.

Nikako ne mogu prestati razmišljati o ribi koju smo vidjeli jučer. Nije to bila neka posebna riba, zapravo sam je jedva i vidio prije nego što je umaknula – nekakvo sićušno, smeđe, zmijoliko stvorenje, nimalo pamtljivo. Pomislio sam ipak kako dugo nisam vidio ribu, iako sam ih kao dijete viđao posvuda kad bismo došli na more. Lovio sam ih onim malim udicama što ih namataju na komadić stiropora, s nekakvog molića, a mogao si ih uhvatiti na bilo što pa i na komadić kruha ili čak golu udicu. Vadili bismo kao djeca te sitne ribice, knezove, škarpune i špariće i nitko nije znao što bi s njima pa bi se bacakale onako bespomoćno na suhom dok ih netko stariji ne bi skinuo, iako je to često bilo prekasno za ulovljenu ribicu.

Riba je bilo posvuda, plivao si među njima, sjećam se kako sam se oduševio kad sam prvi put zaronio s maskom i ugledao ih posve jasno kako se trgnu kad im se približiš, pobjegnu, pa opet uspore, kao da te izazivaju. Stari priča kako je tih godina lovio ušate i to dvjesto njih u jednom danu. Kako je bacio štap od 4-5 metara s još toliko najlona koji bi odnijela struja, a onda bi samo vukao. Išle su na gavune i ulje od salamurenja, kao lude. Kaže da nema više gavuna, da ih dugo nitko nije vidio, zapravo da ih je on davno vidio na peškariji i da je kila bila više od pedeset kuna, kao da je to neka fina riba. Nema ni črnaca ni liganja ni neke plave ribe kojoj sam zaboravio ime jer ga nikad nisam ni čuo, iako ga se stari dobro sjeća. Mislili su da će to beskonačno trajati, to izvlačenje tona i tona životinja koje se koprcaju i koje su sve pojeli, trebalo je jedva pedeset godina. Nema više čak ni cipala koji su se nekad u ogromnim jatima skupljali u plićacima, iako nikome nisu bili omiljena riba. A nisu, zapravo, uopće bili loši. Sad nema ni njih. Ne možeš više nikome ni objasniti kako je bilo jesti cipla ili gavuna, o črncu da i ne govorimo. A na peškariji možeš kupiti samo orade iz uzgoja. Tkivo im je brašnasto i ne prirodno se kida kad ga žvačeš, valjda zato što riba ne pliva dovoljno i hrane je svačim. Iako turistima lažu da svega još ima i pokazuju im nekakve sumnjive ribe na pladnjevima koje oni rado plaćaju, pogotovo ako su upravo sišli sa skupe jahte koja troši puno goriva i čije su otpadne vode maločas ispraznili uz obalu, pred nosom onim siromasima koji se kupaju u brljugu i u bogataškim govovima, iako se i oni spremaju večerati ista ta govna, samo za skupe pare, sa srebrnog pladnja na kojem su primjerci nečega što sličići ribama. A onda će poći da se fotografiraju u bazenu, na brdu iznad luke koja izgleda kao sjajna pozadina bazenu i njihovim preplanulim golim tijelima. Iako luka užasno smrdi, pogotovo u večeri vrućih dana u vrhuncu sezone, ali to se ne vidi na fotografijama. Nitko u toj luci već dugo nije vidio ribu, barem nije vidio

ništa značajnije od onoga što sam ja vidio jučer i čemu ni imena ne znam iako o tome i danas razmišljam.

Grad je, kao i luka, postao kulisa za život, a u drevnim kućama, koje znaju zaudarati po vlazi i plijesni, žive ljudi koji ne znaju čemu su grad i luka služili. To više nije ni važno, važno je da ima gostiju koji se vole slikati u betonskim bazenima, iako riba već dugo nema. Treba zato izgraditi još tih bazena jer oni donose novac, a cijela država živi od njihovog truda uloženog u betoniranje jer od toga ubire veliki porez. Oni zapravo hrane cijelu državu, zato što dovode turiste u te bazene i serviraju im sumnjive primjerke životinja na srebrnim pladnjevima. Tvrde da su te životinje upravo ulovljene, iako ribari godinama uzalud izlaze na punte i vraćaju se praznih mreža, a o gavunima i črncima s nostalgijom pričaju gostima od povjerenja – domaćima – pogotovo kad malo popiju. Stari kaže da ni vino više ne može, da ga špricaju svaki tjedan jer da loza u tjednu naraste dvadesetak centimetara i da je sav taj novi izrast onda nezaštićen od gljivice. Pa ga stalno špricaju. Drukčije ne bi ni moglo.

Ipak, izgradilo se od svega onoga što su uništili, djeca idu na fakultete i obećavaju neko novo vrijeme zelene energije i održivog napretka. Dobivaju i diplome za to. Ali im jednako zasvijetle oči kao i njihovim djedovima kad netko spomene ulov i novac i jednako žele uspjeti kao i njihovi djedovi, izdignuti se iznad ostalih i istaknuti se u nečemu, u ulovu ušate ili energetske tranziciji, nije važno, bitno je uspjeti i to je jednako oduvijek. A svijet se od toga i dalje troši i nitko više ni ne zna kako su izgledali gavuni, ali dolaze druge riječi i drugi, a zapravo posve isti ljudi. Znam jednog kojem su usta puna klimatskih promjena i globalnog zatopljenja i stalno se jada kako je sve uništeno, ali nikad ne propušta napomenuti da je direktor nečega i voditelj nekoga i strašno se uznemiri ako mu tko kaže i komadić istine o svemu tome, što uključuje i njega, naravno, zato se i uzruja.

Stari kaže da je Jadransko more kao slijepo crijevo i zapravo puno manje nego što su pričali njegovi stari koji su mislili da će ribe uvijek biti. Ali ne voli kad netko spomene da su možda svi oni krivi nego maglovito spominje rijeku Po i nekakve gadosti koje Talijani čine. Gradovi su još samo oronule školjke u kojima žive ljudi koji ih nisu ni izgradili i koji ne znaju više ni kako izgleda gavun ni brodski var. Masline u poljima nema tko obrati, a stari fantazira o nekakvim traktorima što tresu stabla i o mrežama na kojima

ostanu plodovi. Turiste moli da oberu lipu, za čaj, nudi im lovor, dud, jabuke i smokve petrovače, balancane, tikve, krastavce, svega ima sada, šteta je da propadne, ali turisti baš ništa ne znaju, nemaju pojma što bi s tim, njima su gradovi pozadine za selfije, a sumnjive ribe poznaju sa srebrnih pladnjeva u restoranima visoke kategorije s mnogo zvjezdica. Iako terasa uvečer diskretno zaudara po kanalizaciji, ali oni misle da je to mediteranski šarm.

Stari kaže da nema više ni periski ni spužvi, a da slabo ima i mušula, da je sve uništeno. Pojavi se ipak poneka čudna riba u uglavnom praznim mrežama koju nitko nikad nije vidio. Kažu da dolazi iz Crvenog mora i da sve to ima nekakve veze s Asuanskom branom i Sueskim kanalom. Sve su te ribe otrovne i jakih boja. Ljudi brane vodi da ide kud joj je volja, a onda time gone i ribe, neke prođu kud nikad nisu prolazile, a neke više ne idu. Ljudi grade brane – zbog struje i betonskih bazena – uništavaju rijeke i cijela mora i zovu to nekim lijepim riječima koje su naučili na sveučilištima u gradovima u kojima je nekad bilo ribe, a sad je nema, čak ni one koju prije nitko nije htio jesti, a sad bi je tako rado pojeli. Kad bi je bilo.

Stalno se jada kako je sve uništeno, ali nikad ne propušta napomenuti da je direktor napomenuti da je direktor nečega i voditelj nekoga.

Moglo bi se čitati:

Lauren A. Racusin, *Locked in: The Silent Siege of Dubrovnik by the Tourism Industry*, Master of Science thesis, Graduate School of Architecture, Planning and Preservation, Columbia University (2012).

Identitet nepripadanja

3. rujna 2024.

Kao svoj identitet ljudi obično ističu pripadanje religiji, naciji, rasi, struci, političkom opredjeljenju i slično. Takvi su identiteti masovni i iza svakog su od njih stavovi koje definiraju svi oni koji određeni identitet ističu kao svoj. Vlastiti identitet može se graditi samo odbacivanjem masovnih identiteta i odbijanjem izjašnjavanja u zadanim okvirima. Ne biti Hrvat, Srbin ili Englez, ne biti katolik, musliman ili budist, ne biti hrvatski ljevičar, znanstvenik, građanin ili homoseksualac, ne pripadati hipnotiziranoj klasi i ne lijepiti sebi nikakvu etiketu. Treba reći: *nisam, dakle, jesam*.

Pročitano je odlomak iz radijske emisije Alana Wattsa, kao i odlomci iz djela Sørenea Kierkegaarda i Ernesta Beckera.

Potreba da se pripada, da se odnekud bude, da se značenje vlastitog bi-
vanja definira ili barem podupre pripadanjem nekom mjestu, ljudima,
povijesti ili, u najboljem slučaju, jeziku, ta je potreba u korijenu mi-
tova o nama i njima, ostatku svijeta i tuđim ljudima koji nikad neće znati ni
spoznati veličinu naših prostora i ljudi, slavni sportaša iz tako malog naroda,
koji uvijek osvaja najviše medalja po glavi stanovnika, ili barem tu negdje,
svetaca, ratnika, znanstvenika, moreplovaca i književnika koji su zadužili ci-
jeli svijet, a i danas ga zadužuju osvajajući nagrade, oskare i članstva u aka-
demijama, svakako najviše po glavi stanovnika, ili barem tu negdje. Potreba
da se navija i referira, da se pripovijedaju legende o malenom čobanu koji je
ubio Golijata udarcem nogometne lopte u glavu, zato što je, naravno, jedan
od nas koji udaramo loptu mnogo bolje od drugih, to je zapravo ono po čemu
nas cijeli svijet poznaje, iako svakako nepotpuno jer tuđi ljudi nikad neće
znati svu našu veličinu i vrijednost o kojoj bi svatko od nas mogao pričati
danima, a da nikad ne kaže ništa o sebi.

Svaki raskid s pripadnošću, svako odustajanje od pripadanja, vodi
čovjeka bliže sebi, otvara mu prostor da misli i biva neopterećen izmišljenim
legendama o čobanima i povijesti. Kakve, uostalom, to ima veze s važnim
stvarima, to služi samo potrebama rata i nasilja, to odvajanje nas od njih u
histeričnoj potrebi da se definira zapravo bijegom od sebe, bijegom od praz-
nine na koju bi se moglo naići kad konačno pridemo sebi, tamo iza mlačnih
odobravanja onoga što je, svakako, ispravno i plemenito, uostalom, mnogi se
u toj ocjeni slažu s nama.

Prije nekoliko godina zastao sam da popijem vode koja ostavlja me-
talni okus u ustima, s česme u Rogaškoj Slatini. Kraj česme su dvije klupice,
i ljudi koji šetaju ponekad sjednu, da popiju malo vode i odmire se. Tada
sam tamo susreo omanjeg živahnog starčića s francuskom kapicom, u poha-
banom, ali urednom odijelu, koje se očito izvlačilo iz ormara za posebne pri-
like proteklih desetljeća. Starčić očito nije bio ni Slovenac ni Rus – bogati Rusi
su tada bili česti gosti tamošnjih hotela. Kad sam mu klimnuo glavom, u znak
pozdrava, upitao me je “Znaš li koliko je sati?”, ponosno pokazujući nekakav
svjetlucavi sat na ruci. Ne razumijem se u satove, nemam pojma o njima, ali
sam mu svejedno rekao da ima lijep sat, iako se na pitanje “Znaš li koliko je
sati?” obično odgovara na posve drukčiji način, što bi u ovom slučaju, očito,
bilo posve pogrešno. “Ja sam Kosovar, znaš, a ti si Hrvat, je li?”. Slegnuo sam
ramenima i zaustio da kažem nešto u vezi s tim, ali sam se samo pomalo

nasmijao i popio malo vode, a starčić je ubrzo otišao. Tko zna što je pomislio o meni, možda je pomislio da nisam posve svoj ili da sam čak Srbin, tko zna.

Moji su intelektualni naponi nakon adolescencije bili usmjereni prema razgradnji svih identiteta koji su mi dani i preispitivanju komadića koji bi nakon tog posla ostali. Shvatio sam valjda da nijedan kolektivni identitet nije moj i da je svaki izgrađen s nečijim tuđim interesima i ciljevima koje ne mogu poduprijeti ni intelektualno ni emotivno. Sve je moje polagano sazrijevanje bilo proces odbacivanja identiteta i sve nevoljkijeg izjašnjavanja unutar predefiniranih kategorija – nacionalnih, profesionalnih, klasnih, kulturnih, estetskih, obiteljskih, vjerskih i nevjerskih. Za mene identitet nije ono masovno što se prihvaća nego sve ono masovno što se odbacuje. Stoga mi je sve teže razgovarati s ljudima koji život provode utvrđujući identitete, čak i kad ih nazivaju “pluralnim”. A da i ne govorimo o budali i lažljivcu koji se kunu u jednoznačan i “čist” identitet i ponosno ga i zagriženo “čuvaju”. Treba reći: *nisam, dakle jesam.*

Nitko, naravno, nije potpuno slobodan i svakoga sputavaju lakši ili teži okovi, no zastrašujuća većina ljudi svoje okove zavoli, nauči im tepati, nazivati ih lijepim imenima sve dok im ne urastu u meso do te mjere da ih se skoro nemoguće riješiti. Vuku naokolo te groteskne kugle na lancima i tvrde da je to njihov “identitet”, da je to “kultura”, “vjera”, “obitelj” i *Kinderstube*. Ništa, dakle, od onoga čime su ih natovarili u školi, crkvi i kući, u voljenoj domovini, nisu zbacili sa sebe nego su to samo ugladili i sad šepesaju unaokolo misleći da je to posve normalno. Veličaju ono što se veliča od stoljeća sedmog i glancaju iste one kugle koje su im i pradjedovi glancali, misleći da u tome ima nečega veličanstvenog. Oni zagriženo i ponosno “čuvaju svoj identitet” i tako onemogućavaju sebi da budu bilo što drugo osim konzervirane plijesni.

Pitanje je ne žrtvuje li netko izvjesnu količinu svoje ljudskosti izjašnjavajući se kao Židov, katolik, kršćanin, budist i etiketirajući se na neki način, istovremeno pokušavajući svoje ponašanje, svoje misli i svoj karakter prilagoditi stereotipu. Pod stereotipom mislim na neku vrstu prihvaćenog, prepoznatljivog obrasca ponašanja. Na primjer, pretpostavljam da mnogi menadžeri u svojim glavama imaju stereotip o tome kakav bi menadžer trebao biti – kako bi se trebao ponašati, kakvu bi odjeću trebao nositi, kakvu bi vrstu razgovora trebao voditi

s drugim muškarcima, u kakvim bi odnosima sa ženama trebao biti, na koji se način treba ponašati kao otac. I mislim da u našoj kulturi doista postoji sasvim tipična slika stila života uspješnog menadžera. A kada osoba oponaša stil života i samo ga preuzme, onda glumi. I čini mi se da u onoj mjeri u kojoj ona izvodi ovaj čin, postaje malo manja od sebe. Drugim riječima, nešto manja od čovjeka, i nešto što je pomalo mehaničke naravi.

Imam dojam da na sličan način, kada netko ima stereotip koji ga povezuje s određenom religijom, i postaje mu iznimno važno pripadati načinu života, koji je također stereotipan i koji ima etiketu, te kad kaže, *ja sam, prije svega, Židov*, ili, *prije svega, ja sam kršćanin*, ili katolik, ili što god već bilo, budist; mislim da je u tom pogledu u određenoj mjeri žrtvovao – u prilično negativnom smislu te riječi – degradirao svoju ljudskost. Sve više smatram da je bilo koja vrsta vjerske privrženosti, a to se može reći i za veliki dio nacionalne privrženosti, potpuno neumjesna u našem svijetu. Jer kad god se pridružite, posebno vjeri bilo koje vrste, i kažete da ćete biti lojalni tom sustavu objavljene doktrine, u toj ste mjeri žrtvovali svoju slobodu mišljenja i svoju neovisnost. Rekli ste da, doista, što god bilo, smatrate da je važnije braniti to specifično tradicionalno gledište nego biti otvoren novim idejama, novim načinima gledanja na svijet, koji mogu biti istinitiji ili bolji s drugih gledišta od onih koje smo ranije imali.

Alan Watts, odlomak iz *Answering questions of requests from listeners: Philosophy: east and west no. 36, Series of talks on the influence of Eastern philosophy on western culture*, snimljeno i emitirano 1960. godine na KPFA radiju; transkribirao i na hrvatski preveo
Antonio Šiber

Usprkos navodnom sadržaju stereotipnih identiteta, kontraproduktivno je zazivati nekakvo “stvarno” značenje tih identiteta, na primjer “istin-ski duh kršćanstva”, te ukazivati da su mržnja i nasilje protivni tom duhu. Ogromna većina ljudi ne naziva se kršćanima zbog duha ljubavi i oprosta koji bi se možda i mogao iščitati iz *Novog zavjeta*, nego zato što su im rekli da su kršćani, zato što su prihvatili autoritet ljudi u kpicama i zato što su prošli sakramente koji su se tražili, na vrijeme i prikladno odjeveni. Šokirati se time što kojekakvi zločinci i mrzitelji sebe nazivaju kršćanima i ukazivati na to

stoga je potpuno promašeno, jer njihova identifikacija nema u suštini nikakve veze s razlikovanjem ljubavi od zločina i mržnje. Vjerski su identiteti redovito kontradiktorni i u stalnom šizofrenom identifikacijskom škripcu, iako su se vjernici na to već naviknuli pa to uglavnom i ne primjećuju. Vjerska je identifikacija stoga uglavnom duhovno i misaono plitka, iako u praksi može biti otrovna i predstavljati se, uz onu nacionalnu, ili ispred nje, kao najvažnija od svih mogućih identifikacija.

[...] on uspijeva oponašati druge ljude, primjećujući kako oni uspijevaju živjeti, pa tako i on živi po špranci. U kršćanstvu je i on kršćanin, svake nedjelje ide u crkvu, sluša i razumije župnika, da, oni se čak međusobno razumiju; on umire; župnik ga uvodi u vječnost po cijeni od deset talira – ali vlastito ja, sebstvo on nije bio, i sebstvo nije postao.

[...] neposredni čovjek ne prepoznaje samog sebe, on, doslovno, sebe prepoznaje samo po odijevanju... on prepoznaje da ima sebstvo samo po izvanjskom. [...] Lišen mašte, kao što malograđanin uvijek jest, on živi u svojevrsnom trivijalnom području iskustva o tome kakve su stvari, što je moguće, što se obično događa... Malograđanština se smiruje u trivijalnom.

Søren Kierkegaard, *Bolest na smrt*

Za Kierkegaarda je “filarstvo” [“malograđanstvo”] bilo trivijalnost – čovjek uljuljkan svakodnevnim rutinama svog društva, kojemu je dostatno zadovoljstvo koje mu ono nudi: u današnjem je svijetu to automobil, trgovački centar, dvotjedni ljetni odmor. Čovjek je zaštićen sigurnim i limitiranim alternativama koje mu nudi njegovo društvo, i ako ne podigne pogled sa svog puta, može živjeti svoj život s određenom tupom sigurnošću.

Ernest Becker, *Nijekanje smrti*

Moglo bi se čitati:

Ernest Becker, *The Denial of Death*, The Free Press (1973).

Sören Kierkegaard, *Bolest na smrt*, NIRO "Mladost" (1980).

Znanost o bolesti i smrti 4: vrijeme poluživota

11. rujna 2024.

Iako liječnici često ne mogu baš ništa reći o budućnosti pojedinog pacijenta niti što ga, a pogotovo *kad*, čeka, za cijelu *kategoriju* pacijenata koji imaju istu bolest mogu sa sigurnošću tvrditi koliko će pacijenata u njoj umrijeti i kad. To i dalje za *pojedinog* pacijenta ne znači mnogo, ali mu ipak omogućava da svoju budućnost sagleda u statističkom kontekstu, odn. kontekstu vjerojatnosti da poživi neko vrijeme. Karakteristično se vrijeme za bolest naziva *medijalnim vremenom preživljavanja*, a ono je slično *vremenu poluživota* u nuklearnoj fizici – riječ je o vremenima u kojima se polovica pojedinačnih sustava u kategoriji raspadne (u slučaju radioaktivnih jezgara), odn. umre (u slučaju bolesnika). Pitanje je, ipak, priznaje li pacijent svoje pripadanje u kategoriju u koju su ga svrstali te statistiku koja iz te kategorizacije proizlazi, a o tome govori i odlomak iz knjige *Hladnoća, izolacija* Thomasa Bernharda.

Ljudski je um efektivno nesposoban nadgledati sustave s više od pet-šest relevantnih varijabli. Mi se dobro snalazimo s malim brojem varijabli, a tada i razumijevamo takve sustave i teorije. Odatle i proizlaze tendencije za pojednostavljivanjem i reduciranjem stvarnosti, sveprisutne u fizici.

Medicina i bolest nisu fizika, nasreću ili nažalost, nisam posve siguran, pa je liječnicima često nemoguće s imalo sigurnosti predvidjeti budućnost bolesnika. To je pogotovo slučaj u situacijama kad je onkološki pacijent u relativno dobrom stanju, iako mu je bolest dijagnosticirana i zna se da će ona kad-tad eskalirati, a pacijent od nje umrijeti, ako ga u međuvremenu ne ubije nešto drugo, u što svakako spada i liječenje koje mu je prepisano. Za pojedinog i konkretnog pacijenta često je nemoguće s imalo sigurnosti tvrditi da će umrijeti za pola godine ili za pet godina, i zato se za razumijevanje i praćenje bolesti pribjegava *statističkom limesu*, odnosno sustavu s, formalno i poželjno, beskonačno mnogo varijabli, kao i pacijenata koji pripadaju određenoj kategoriji. Za tu se kategoriju zna, u statističkom smislu, kako u njoj pacijenti umiru, na sličan način kao što se vrlo precizno zna da se polovica jezgara polonija 210 raspadne za 138 dana. No, za *pojedinu* jezgru polonija ne može se reći hoće li se u tih 138 dana raspasti ili neće. U uzorku koji ima ogroman broj jezgara polonija, bit će i onih koje se neće raspasti niti nakon deset godina – njih je, doduše, na sto milijuna jezgara polonija samo jedna. Onih koji se neće raspasti niti nakon pet godina bit će jedna na svakih deset tisuća jezgara polonija, ali kojih će tih “sretnih” 0.01% jezgara biti, nemoguće je odrediti analizom uzorka jezgara. Vrijeme u kojem se polovica elemenata skupa jezgara raspadne nazivamo *vremenom poluživota* sustava.

Usporedba radioaktivnog raspada jezgara atoma, čija je narav nepredvidiva zbog kvantno-mehaničkih razloga, i smrtnosti od bolesti, koja je klasični fenomen koji nema ništa s kvantnom mehanikom, naizgled i nije najsretnija, ali upravo tome i služi statistička analiza – takva analiza sve detalje i fundamente procesa ignorira i zadovoljava se prebrojavanjem unutar određene kategorije te određivanjem vremena poluživota sustava. Često ne postoji baš nikakvo razumijevanje pojedinačnih sustava i procesa kojima se statistička analiza bavi, no svejedno postoje vrlo stabilna, numerički određena svojstva skupa ili *ansambla* pojedinih sustava. U pojavljivanje upravo tih svojstava u svakom skupu sustava u određenoj kategoriji možemo se sa sigurnošću pouzdati. Beskonačan broj pojedinačnih,

individualnih varijabli svodi se tako na tek nekoliko statističkih varijabli, koje ne vrijede za konkretnog pojedinca nego za cijeli skup pojedinaca, za veliki broj, cijelu *kategoriju* pojedinaca.

Kad su nas svrstali u neku kategoriju, kad su odredili da u nju pripadamo, pripisali su nam i statističko vrijeme poluživota, odnosno medijalno vrijeme preživljavanja, ali i dalje za nas konkretno i pojedinačno, osim ako očigledno nismo na samrti, u principu nemaju pojma kad ćemo se raspasti – znaju tek da je statistička vjerojatnost da poživimo jedno vrijeme poluživota polovica (50 %), dva vremena četvrtina (25 %), tri vremena poluživota osmina (12.5 %), četiri vremena poluživota šesnaestina (6.25 %), i tako dalje, a da nam se vjerojatnost da preživimo svaki idući interval poluživota smanjuje za dodatnu polovicu. U svakom vremenskom intervalu dužine poluživota, pola će dotad preživjelih pacijenata iz kategorije umrijeti, barem u idealnom statističkom slučaju. Vrijeme poluživota je sat koji otkucava smrtima.

Medijalno vrijeme preživljavanja (medial survival time) ili vrijeme poluživota: to je vrijeme potrebno da polovica pacijenata kojima je dijagnosticirana bolest od nje i umre. Mjeri se od trenutka dijagnoze ili od početka tretmana, a u kliničkim istraživanjima služi za ocjenu učinkovitosti terapije.

U slučaju multiplog mijeloma oko pola pacijenata je 2003. godine umiralo u prve tri godine nakon dijagnoze što znači da je vrijeme poluživota za tu bolest 2003. godine bilo oko tri godine.

OS – overall survival ili ukupno preživljavanje: to je postotak onih koji su još uvijek živi nakon vremena koje je prošlo od dijagnoze bolesti, a taj se postotak stalno smanjuje kako vrijeme odmiče, brzinom znatno većom nego što je to slučaj kod zdravih ljudi.

Liječnici i medicinski znanstvenici pokušavaju profiniti kategorije te pacijente dodatno kategorizirati, ovisno o tome koliko su stari, jesu li prošli transplantaciju matičnih stanica, kakve su koncentracije proteina karakterističnih za tu bolest, pokazuju li pretrage lezije na kostima i slično. Za svaku pod-kategoriju oni tako određuju njeno vrijeme poluživota pa vam se očekivano vrijeme poluživota produži ako vas, naprimjer, svrstaju u kategoriju onih mlađih od 70 godina ili onih kod kojih je beta-2-mikroglobulin kod dijagnoze bio nizak. No, čak i ako vas svrstaju u za vas najbolju moguću kategoriju, s najdužim vremenom poluživota, liječnici i dalje ne mogu

s pristojnom sigurnošću reći nećete li upravo vi biti jedan od onih nesretnika koji će od bolesti ipak umrijeti unutar prva tri mjeseca od dijagnoze, jer i takvih u toj statističkoj kategoriji u principu mora biti. U slučaju multiplog mijeloma, tih je oko 6-7 %.

Liječnici žele, mislio sam, potvrdi svog suda, i radije govore o bliskom kraju nego što u izgled stavljaju neku dugovječnost, da se ne izblamiraju, jer se liječnici ničega toliko ne boje kao blamaže uslijed nagle, iznenadne smrti koju nisu predskazali, pa radije, kao moj internist, neprestano predskazuju kratak, pa i vrlo kratak život da bi sebe poštedjeli takve blamaže.

Thomas Bernhard, *Brisanje, raspad*

Za konkretnu bolest i pripadne izmjerene podatke, stvari su ipak znatno kompleksnije od idealne teorije raspada, i zato što u svakoj kategoriji postoje oni koji su u nju svrstani greškom, koji u nju nikad nisu ni pripadali i koji su uspješno preživjeli sve muke i nuspojave tretmana i liječenja, te koji su živi i nakon mnogo vremena poluživota – liječnici su skloni takve pacijente nazivati izliječenima.

Svrstavanje bolesnika u kategoriju konkretne bolesti uvijek sa sobom nosi stanovitu pogrešku, čak i ako se pravila dijagnostičkog protokola doslovno i nepogrešivo slijede. Bolestima se moraju odrediti njihove granice, a to uvijek povlači nepouzdanost tamo gdje se konkretna bolest susreće sa svojim susjedima – drugim bliskim bolestima i drugim kategorijama, koje u graničnim slučajevima mogu izgledati slično, ali čija vremena poluživota mogu biti bitno drukčija.

Čim se počne liječiti, bolesnik postaje još bolesniji. To je zato što od tog trenutka on pripada bolesnima, ljudima u čekaonicama s dijagnozama i pričama o patnji i propadanju. Za njega je izbor pripadanja toj skupini načinjen, htio on pripadati tim ljudima ili ne, smatrao se jednakim njima ili posve drukčijim od njih. Njegovi su dani rezervirani za bolest i čekaonice, nalaze i tretmane, strepnju od izmjerenih parametara i strah od boli. Sama ta činjenica njegovu bolest pogoršava, čak i ako terapije ostvaruju napredak u mjerljivim aspektima stanja.

Ovamo sam pripadao, u mjesto gdje su ljudi – bio sam prisiljen zaključiti – morali dići ruke od sebe i prestati postojati nakon baš njima namijenjenih ratnih strahota. Za me nisu bili otpor i protest; pripadao sam u odumiruće društvo, u društvo na odlasku. Zadubio sam se u tu misao koja mi se više nije činila nimalo apsurdnom i zaključio da baš tu želim biti! Gdje drugdje? Tako sam se predao tom postupnom spuštanju u pakao. Prihvatio sam ljudsku bijedu i više nisam dao da mi je išta ili itko oduzme. Ostavio sam se gnušanja i mržnje prema Grafenhofu i prema uvjetima koji su tamo prevladavali, mržnje prema bolesti i smrti, prema onome što sam smatrao nepravdom svega toga. Sad više nisam mrzio ono ovdje, mrzio sam ono tamo, ono prijeko i ono vani, sve drugo u svijetu. Ali ta se mržnja morala brzo iscrpsti jer se nije isplatila. Apsurdna mržnja odjednom je postala nemoguća. Ono što mi je predstojalo prema zakonima koje je društvo stvorilo u suglasnosti sa samom prirodom bilo je previše očigledno i pravedno da bi dopustilo ikakvu žalbu. Kakvo sam pravo imao baš ja – najbesmisleniji, najsuvišniji, najbezzvredniji čovjek u povijesti – da i na trenutak povjerujem da sam iznimka od pravila, da bih se ja trebao izvući kad se milijuni nisu? Sada sam morao, pomislio sam, proći ravno kroz pakao u svoju smrt. S tim sam se pomirio. Dovoljno sam se dugo tome opirao, ali onda sam se prestao opirati. Pokorio sam se.

Što mi se dogodilo? Podlegao sam logici koju sam morao smatrati ispravnom i jedinom koja je vrijedila za mene, jedinom koju sam mogao slijediti. Ali tu sam logiku odmah opet zamijenio njoj suprotnom, na sve sam odjednom opet gledao stopostotno obratno. Moj se stav u svakom pogledu promijenio i opirao sam se žešće nego ikad Grafenhofu i njegovim zakonima, toj neminovnosti njegovih zakona! Svoj sam stav opet najradikalnije promijenio, sada sam opet stopostotno živio, želio sam biti, pošto-poto. Više nisam razumio onoga koji sam bio dvanaest sati ranije, koji je maločas mislio suprotno od onoga što je sada bilo moje mišljenje i moj stav. Kako sam mogao otići tako daleko da odustanem i da se pokorim, da se prepustim smrti? I opet sam izvukao posve pogrešne zaključke. Ali, tako sam mislio, postupao sam sasvim po svome. Takva je bila moja narav i uvijek će biti. Odjednom je sve ono što sam oko sebe vidio, dok sam to promatrao, motrio upornije nego ikad, ponovno poprimilo grozne, odvratne crte.

Nisam pripadao među te ljude, nisam uopće bio kao oni, ta stanja nisu bila moja, i naprosto nisu smjela biti moja. Odjednom mi se sve ono što sam posljednjih dana mislio i zbog toga poduzimao učinilo smiješnim, apsurdnim, zabudom. Kako sam mogao vjerovati da pripadam onamo gdje su trulež i apsolutno beznade gušili dušu, umrtvljivali mozak? Vjerojatno mi je bilo lakše naprosto dići ruke od sebe nego se opirati i boriti. Često popuštamo, često odustajemo, radi komoditeta. Ali po cijenu života, čitave naše egzistencije, za koju nikako nisam mogao znati koliko je ustvari vrijedna ili će to možda još nekad biti, iako danas znam da je umovanje o tome besmisleno, jer na kraju trijumfiraju besmisao i apsolutna bezvrijednost. [...] Ja sam odabrao lakši put, niskost prilagođavanja i odustajanja, umjesto da se oduprem i da se borim. Zbog komoditeta i kukavštine uzeo sam sebi za primjer one milijune koji su otišli u smrt, iz kojeg god razloga to bilo, ne prezajući od toga da na najbesramniji način čak i same žrtve posljednjega rata zloupotrijebim za svoje oportunističke spekulacije, da umislim kako su moj kraj, moja smrt, moje odumiranje usporedivi s njihovim. Zloupotrijebio sam smrt milijuna ljudi želeći se priključiti njihovoj smrti. Mogao sam tu pomisao produbljivati do krajnjih granica njezine apsurdnosti i ludosti, ali klonio sam se toga. Moja su gledišta bila patetična, moja patnja teatralna.

Thomas Bernhard, *Hladnoća, izolacija*

Moglo bi se čitati:

Robert A. Kyle et al, *Review of 1027 Patients With Newly Diagnosed Multiple Myeloma*, Mayo Clin. Proc. 78, 21 – 33 (2003).

Thomas Bernhard, *Hladnoća, izolacija*, Meandarmedia (2012).

Tomas Bernhard, *Brisanje, raspad*, LOM (2014).

Najnagrađivaniji književni oportunisti: gola istina

20. rujna 2024.

U ovoj se epizodi može čuti o Peteru Handkeu, Aleksandru Vučiću, Miloradu Dodiku, Andre Mülleru, Thomasu Bernhardu, Josifu Visarionoviču Staljinu, Radovanu Karadžiću, Mili Budaku, Jasonu Burkeu, Damiru Karakašu, Ivani Šojat, Aleksandri Prijović, Nives Zeljković Celzijus, Dragi Štambuku, Pavlu Pavličiću, Luki Modriću, Magdaleni Vodopiji, Miljenku Jergoviću i Pierreu Bourdieu, a spominje se i, danas povijesni, susret najnagrađivanijih hrvatskih književnika u *Gribojedovu*, u očekivanju smuđa: “Mi koji smo smuđa jeli, nismo imali vremena za drugo. Mi smo jeli. Točka.”

Čovjek može biti i nobelovac ili najcitiraniji i najnagrađivaniji znanstvenik na svijetu ili najugledniji filozof od svih filozofa, a da je ipak najveći sroljo od svih srolja.

Ima li većeg jada od srolje poput **Petera Handkea**, koji ide gdje god ga pozovu da primi odlikovanje? Pomislio sam to kad je dotični u svibnju 2021. godine poletio u Beograd da primi državno odličje Srbije zbog njegovog “iznimnog doprinosa predstavljanju Srbije u sferi kulture”. Odlikovanje mu je uručio sam vožd **Vučić**, a Handke se, sasvim primjereno jednom nobelovcu, diskretno i mudro smješkao. Vučić se na taj njegov osmijeh ozario i rekao “sretan je srpski narod što u svoje prijatelje ubraja i Handkea”. Handke je svega dva dana ranije otišao i u Republiku Srpsku da i tamo primi orden, iz ruku **Milorada Dodika**.

ANDRÉ MÜLLER: [...] Pomislio sam da bi za Vaš rad moglo biti dobro da ste u kontaktu s nekim koji Vas razumije i voli.

THOMAS BERNHARD: Ja napredujem samo kad sam što je više moguće sam i bez obzira na sve što to podrazumijeva, a to je, naravno, u stvari ništa osim neugodnosti, ali to mi ne smeta; uistinu volim stvari s kojima drugi ljudi ne bi nikad htjeli imati posla. Probajte nagovoriti Handkea da živi ovdje tri dana - za tri dana bi pobjegao svojoj kćeri plačući. On je mekušac, mamin sin, a uvijek nešto trtlja o samoći. On je upravo tip osobe koja ne može podnijeti da bude sama, jer to od čovjeka puno zahtijeva. Tko to ne može neće nikad moći pisati kao ja; je li to važno ili nije ovih dana je naravno diskutabilno.

Kad god čovjek pomisli da su pisci i pjesnici tanahne idealističke duše, treba se odmah sjetiti da su i **Staljin** i **Radovan Karadžić**, Handkeov rakijski kolega, pisali poeziju.

Ružin je pupoljak procvao
Da dotakne ljubičicu

Ljiljan se probudio
I glavu na povjetarcu povio

Visoko u oblacima ševa
Pjevala je cvrkutavu himnu

Dok je radosni slavuj
Nježnim govorio glasom.

Josif Visarionovič Staljin, odlomak iz pjesme

Ta je Nobelova nagrada za književnost postala otprilike podjednako vrijedna kao i ordenje koje književnicima na prsa kače Vučić i Dodik, a i ministri veličanstvenih nacionalnih kultura posvuda. To zapravo nije ni novi fenomen, još je 13. lipnja 1942. godine književnik **Mile Budak** dobio nagradu za najbolji roman. Skoro sve su književne nagrade danas otprilike takve vrijednosti, iako ih pisci marljivo prebrojavaju i ističu, barem s jednakim žarom kao i znanstvenici projekte i citate. Treba, ipak, biti u dobrom društvu da biste mogli uspješno skupljati nagrade za svoju vrhunsku literaturu. Treba poznavati prave ljude, izdavače i članove žirija, a ne škodi ni ako vam je ljubavnica ili suprug na pravom mjestu. Zato su naši književnici, pogotovo oni u usponu, koji još nisu posenilili, uvijek tako hrabri kad god treba reći nešto istinito i beskompromisno. Oni uvijek prvo prebroje hoće li se time zamjeriti nekom akademiku ili književnom bardu koji vise po žirijima i hoće li im zbog nesmotrenosti izmaknuti kakav domoljubno i nacionalno dotirani prijevod njihove najnovije knjige, kakva druga srebrnina ili izbor u školsku lektiru. Djecu u školama danas toliko tove nacionalnim književnim veličinama da u cijelom obrazovanju ni ne stignu pročitati nešto što valja.

Iako neplaćeno, mjesto u važnom [književnom] žiriju autorima osigurava pozive na konferencije, luksuzna prekomorska putovanja koja financira vlada, dobro plaćene članke i kolumne u tisku, publicitet i, što je ključno, poziciju koja im garantira da im nijedna velika izdavačka kuća neće odbiti njihovu najnoviju knjigu. Rezultat toga je da su članovi ocjenjivačkih žirija [koji su] i autori sumnjivi mnogima u francuskom književnom svijetu, zato što se prije svega brinu da se udovolji interesima njihovih izdavača kad dođe vrijeme za dodjelu nagrada.

Jason Burke, *Talk of bribes rock French book awards*

Kažu da kod nas ima čak i takvih nagrada gdje pozovu naivne i nabadudne književnike iz cijele Hrvatske da pošalju svoje knjige na natječaj, a onda cijeli fond nagrade dodijele renomiranom književniku kojem su ostali

dužni, da prelome taj dug učisto, preko leđa svih onih koji su se ponadali da će žiri pročitati njihove vrijedne i neobjavljene knjige. Svaka nagrada i svaki žiri, inače, oholo proglašavaju najbolje knjige pa svakako treba razmisliti je li tu riječ o najboljim knjigama ili vraćanju dugova i uzajamnom mi-lovanju lopovskih glava književnih poduzetnika.

Nikad nije bilo potrebnije čitati jer živimo u vremenu kretenizma i površnosti.

Damir Karakaš

Književni je milje, i kod nas i u svijetu, pun veličanstvenih, prevedenih, nagrađivanih i dobro umreženih književnih seronja. A ako je netko seronja kao čovjek, što bi nam to mogao reći “kao pisac”? Jedan je mudrac vezi s tim, a i s Handkeom, pripomenuo “da u pizzi vrednujemo njen okus, a ne etiku kuhara te da jednako vrijedi i za Handkea.” Ako literarne i etičke prosudbe temeljimo na promišljanju kvalitete prehrane, onda u tome možda i ima nešto. Jedna mi je gospođa koja je pročitala pokoju knjigu naše nagrađivane književnice **Ivane Šojat** napomenula da su “Šojatica i njene knjige dva svijeta, vjerovali ili ne...” Ne znam tko bi želio čitati knjige pisca koji sa svojim knjigama nema nikakve veze. Uostalom, ako ne znate kakav je autor kao čovjek, niti to slutite iz onoga što je napisano, onda možete slobodno čitati i robote, postaju sve bolji.

Inače, naša je poznata književnica Šojat i političarka, a kad god joj netko nešto prigovori, ona napomene da je bila na bojišnici. To je krunski argument kojim domoljubi uvijek pobjeđuju, neovisno o tome o čemu se uopće diskutira. Točka.

[...] Vratili [smo se] unatrag te [...] Društvo hrvatskih književnika iz sfere književnosti prebacili u mračno vrijeme vaganja tko je veći Hrvat, vaganja u kojemu su mogli sudjelovati samo oni koji nisu bili na bojišnici. Mi koji smo na bojišnici bili, nismo imali vremena za to. Mi smo bili. Točka.

Naširoko je poznato i da se ugledni hrvatski književnici obično svađaju oko silno važnih i principijelnih stvari kao što je smuđ *au naturel* u *Gribojedovu*. Sastanu se tamo okićeni odlikovanjima i nagradama, a onda jedan potegne: “Mi koji smo smuđa jeli, nismo imali vremena za drugo. Mi smo jeli. Točka!”

Književnica Šojat je i političarka, a kad god joj netko nešto prigovori, ona napomene da je bila na bojišnici.

Njihove knjige nisu ništa drugo nego smeće dviju ili čak triju generacija koje nikada nisu naučile pisati jer nisu naučile ni misliti, svi ti pisci pišu totalno bezumne i lažno-filozofske i lažno-domoljubne epigonske gluposti, rekao je Reger. Sve su te knjige tih više-manje mučno državno-oportunističkih pisaca naklepane, rekao je Reger, u njima je svaki redak ukraden, svaka je riječ pokradena. Desetljećima ti ljudi nisu pisali ništa osim besmislene literature pisane samo iz žudnje za divljenjem i isto tako objavljene samo iz žudnje za divljenjem, rekao je Reger. Svoju nevjerojatnu glupost upisuju u svoje strojeve i za tu nevjerojatnu neukusnu glupost skupljaju svakakve nagrade, rekao je Reger.

[...]

Lažna filozofija i lažna domovina, trenutno jako popularna, sadržaj je smeća tih ljudi, rekao je Reger, ljudi nesposobnih za ijednu vlastitu ideju. Pravo mjesto za knjige ovih ljudi nisu knjižare, već odmah gomile smeća, rekao je Reger.

[...]

Stari nemaju što reći, rekao je Reger, ali mladi imaju još manje za reći, takvo je današnje stanje. I naravno, svi ti ljudi koji proizvode umjetnost su dobrostojeći, rekao je. Svi ti ljudi su puni stipendija i nagrada [...]

Thomas Bernhard, *Stari majstori*, s engleskog preveo Antonio Šiber

Mnogi su hrvatski pisci, usprkos navodnoj ogromnoj čitanosti, strahovito dosadni i neinventivni, a “poruke” koje šalju su notorne gluposti. Nema se potrebe ovdje nikome ispričavati. Nema u književnosti ni knjigama ničega magičnog – to je medij i roba kao i svaka druga. Ako vam 400000 Hrvata za nekog pisca kaže da je izvrstan, a tome se pridruži i zbor umnih kritičara i kulturnih novinara, piščevih kolega, a i izdavača, naravno, možete se ili povući pred tom “masom” kulturnih argumenata, ili primijetiti da u Hrvatskoj postoje i stotine tisuća ljudi koje slušaju **Aleksandru Prijović - Priju**. Ta umjetnica-pjevačica napuni pet *Arena* u Zagrebu, dan za danom, ali to ipak ne znači da ono što Prija pjeva imalo valja,

iako udovoljava kriterijima izvrsnosti prema broju prikupljenih citata i prodanih karata.

Sajam “Sa(n)jam knjige” 2008. godine nije htio uručiti nagradu “Kiklop” književnici Nives Zeljković Celzijus. Tu su nagradu sami ustanovili, a dodjeljivala se za hit godine, odn. najprodavaniju knjigu koja je te godine bila *Gola istina* spisateljice Zeljković. Statistike i citati nisu stvar rasprave nego hladne matematike, a hladna je činjenica da su čitatelji (?) *Golu istinu* te godine kupovali kao halvu. Htjeli su saznati što to u toj knjizi piše o talijanskim milijunašima i njihovim ljubavnicama, o crnogorskim i srpskim mafijašima, poznatim hrvatskim rokerima te nogometašima Partizana i Dinama i uzbudljivim zbivanjima u svlačionicama. Književnica Prija izjavila je da je njena “*Gola istina* najprodavanija hrvatska knjiga svih vremena i to ne samo u Republici Hrvatskoj, nego i u cijeloj regiji.” Ne bi me uopće čudilo da je to gola istina. Naše je ugledne izdavače i književnike koji se susreću na sajmovima knjiga i pišu najkulturniju literaturu ipak zasmetalo što je nagradu za najcitiraniju knjigu dobila autorica Celzijus, a ne netko dostojniji školske lektire, a i Akademije, recimo akademici Drago Štambuk ili Pavao Pavličić ili barem Luka Modrić sa svojom autobiografijom. Pa joj, posve zasluženu, nagradu nisu htjeli dodijeliti. Nije ipak Prija za njihove visoke kulturne krugove.

Po tome su naši najnagrađivaniji književnici posve slični vrhunskim svjetskim hrvatskim znanstvenicima. Odgovaraju im nagrade, prijevodi, citati i prodaja kojima se uvijek diče pred novinarima i neizvrsnima, ali im nika-ko ne odgovara kad po istim kriterijima ispred njih ispliva neka znanstvenica Prija, Rozga ili Celzijus. Zato je i nagrada “Kiklop” naprasno ukinuta, kao da je nikad nije ni bilo, a naš je vrhunski svjetski književnik Jergović napisao da direktorica sajma Magdalena Vodopija “nije željela, valjda, imati previše posla s tim svijetom”, misleći na sve one koji su smatrali da književnica Celzijus treba svoju nagradu i dobiti i koji su preko tabloida, kako reče Jergović, zlostavljali pravu kulturu i direktoricu sajma gdje se sajmuju, pardon, sanjaju, knjige. To je taj svijet s kojim vrhunska kultura naprosto ne želi imati veze.

Na festivalu na kojem se sanjaju knjige i danas se susreću najkulturniji hrvatski književnici, ali se o prodajama i nakladama ipak razgovara na kulturniji način, a ne u erotski izazovnom izdanju, pogotovo kad je ciča zima. Pierre Bourdieu zapisao je u *Činovima otpora*:

Vladavina kupovine, prodaje i 'komercijalnog' svakim danom sve jače pritišće književnost, osobito kroz koncentraciju izdavaštva, koje je sve više podložno ograničenjima neposrednog profita, te književnu i umjetničku kritiku, koja je predana najoportunističkijim slugama nakladnika – ili njihovih suučesnika, gdje se uslugom trguje za uslugu.

Moglo bi se čitati:

Pierre Bourdieu, *Acts of Resistance: Against the New Myths of Our Time*, Polity Press (1998).

Pierre Bourdieu, *Firing Back: Against the Tyranny of the Market 2*, Verso (2003).

Thomas Bernhard, *Old Masters: A Comedy*, The University of Chicago Press (1992).

Društvo uspjeha, društvo nasilja

30. rujna 2024.

Što to znači “uspjeti” i nije li svaki uspjeh nasilje nad drugima? Živimo u društvu u kojem se uspjeh idolizira i u kojem se uspješni smješkaju djeci sa stranica udžbenika, u kojem je cilj obrazovanja i bivanja uspjeti pa i kad je na štetu drugog. Oni neuspješni su sami krivi za svoj neuspjeh, zato što nemaju upravljačke sposobnosti, zato što se nisu uspješno uključili u krug nasilja i ugnjetavanja drugih i izborili za svoje mjesto nad njima, a i zato što im tata nije domoljubni lopov. Društvo uspjeha je društvo nasilja.

Mi živimo u društvu nasilja, iako ga nazivaju društvom mogućnosti i uspjeha. U takvom je društvu poželjno nametnuti se, istaknuti se, izdignuti se iznad drugih i ako je po cijeni njihove štete. Pogotovo ako je po cijeni njihove štete. U ovom se društvu zapravo i ne govori o drugima i njihovoj patnji, iako se političari i crkve svakako pretvaraju da govore. Svi znaju da političari, popovi i vjeroučitelji lažu, ali svi i glume pripadnost tom “kršćanskom svjetonazoru”, navodno blagom, empatičnom i opraštajućem, samo zato što znaju da im je povoljnije ako se izjašnjavaju u kategoriji koja im otvara više puteva prema uspjehu. Nema tu nikakvog bližnjeg ni ljubavi, postoji samo volja za moć. Crkve to, uostalom, najbolje znaju.

“Etika” uspjeha se odavno etablirala u društvu, djelomično i na razvalinama socijalističke ideologije za koju su nam otimači i njihovi ideolozi desetljećima objašnjavali kako je i dovela do rata i patnji i kako je sve ono što je propagirala zapravo sušto zlo. Tako su i ideje o solidarnosti i zajedničkom dobru, o obzirnosti prema potrebama drugog postale znak mrske jugonostalgije, iako ni u onom društvu one nisu snažno zaživjele, ali su barem bile propagirane kao vrijednost. Danas se pak govori o poduzetnosti, uspjehu i kompeticiji, a oni koji ipak ne uspiju, su tu da uspjeh podrže, da mu se dive i da sanjaju o njemu, umjesto o društvu u kojemu bi svima, i njima i drugima moglo biti bolje. Tupavim sanjarima se desetljećima objašnjava da bez uspjeha otimača, ni njima ne bi bilo dobro jer ih ne bi imao tko zaposliti. Njima je dozvoljeno da žive samo s uspjehom otimača i prevaranata, jer bez njihovog uspjeha ne bi bilo ni njihove plaće ni hrane za njihovu djecu. Tako su im barem napričali, a tako uče i njihovu djecu. Nema djeteta koje danas ne želi biti **Luka Modrić** ili **Mate Rimac**, oni im se uostalom i smješkuju sa stranica udžbenika. Oni su uspjeli i nema ni roditelja te djece koji neće reći da su sve to oni i zaslužili, da je sasvim normalno da onaj koji je uspio, najbolji igrač sredine terena, unajmljuje jahtu od 160 tisuća eura *dnevno** i navijačima poručuje “Ća je život vengo fantažija?”

Mate Rimac u tvojim je godinama bio zaljubljen u brze automobile. Danas, u ranim tridesetima, najuspješniji je hrvatski inovator i poduzetnik u automobilskoj industriji. Njegov požuri polako recept za uspjeh glasi: Budi ustrajan, uči i ulaži u sebe!

Hrvatska čitanka za 7. razred osnovne škole, Naklada Ljevak (2020)

* Informacija o cijeni najma jahte može se naći na hrvatskim portalima s vijestima, no jedni tvrde da je riječ o cijeni tjednog najma, a drugi da je to cijena dnevnog najma.

Uistinu, ča je život onih koji sline na uspjeh vengo fantazija? Nitko od te djece u dresovima s kockicama neće “uspjeti”, osim u tome da kroz život maltretira i okrada druge, makar i nasitno, kao što će i njega maltretirati i okradati, jer je to ono što su ih zapravo naučili u školi – da grebu, grizu, i ugnjetavaju jedni druge, da se nameću i zlostavljaju, da lažu i da se guraju ispred drugih, da zauzimaju i otimaju koliko mogu. To je nova etika koja se podučava kad se ogoli do svoje suštine, i to stoji iza veličanja poduzetnosti, izvrsnosti, uspjeha i uspješnih. Treba uspjeti pod svaku cijenu, treba igrati trešetu na jahti od 160000 eura dnevno i slušati **Olivera**, šlajdrati gumama – da svi vide – na najskupljem *BMW-u* koji postoji. Sve ostalo je neuspjeh i slabost. Ta se *fantazija* o uspjehu podgrijava u školama, lažnom poviješću o hrvatskim velikanima, onima iz davnine i ovima danas, koji zgrću milijune, postaju vlasnici *Bugattija* i ulažu u stanogradnju u Dubaiju.

Učenik će:

- razviti organizacijske i upravljačke sposobnosti (planiranje, provođenje planova, praćenje izvršenja, upravljanje vremenom) te sposobnost donošenja odluka, postavljanja ciljeva i prioriteta, rješavanja problema, timskog rada, vođenja; razviti komunikacijske vještine (međusobne i skupinske, prezentacijske i pregovaračke vještine); upoznati pravila učenja i rada u interkulturalnom okružju;
- biti otvoren za nove ideje i mogućnosti, stvarati inovativna, konkurentna i kreativna rješenja; stvarati prilike, a ne ih čekati;

iz kurikula međupredmetne teme *Poduzetništvo za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj*, Narodne novine 7/2019

Društvo mogućnosti i uspjeha je zapravo društvo nasilja. U školama se nasilje pasivno, a često i aktivno potiče, iako umni školski pedagozi i psiholozi nasilnike u razredima nazivaju popularnima, uspješnima, elokventnima i društvenima – danas je, naime, “društveno”, ako su djeca uspješna u okupljanju društva koje svakodnevno ugnjetava slabije u razredu, one koji se nasilju ne žele niti umiju pridružiti. Umni školski pedagozi i psiholozi, pronositelji dobrih vijesti o optimizmu, timskom radu, *leadershipu* i uspjehu, upravo za te ugnjetavane tvrde da su neprilagođeni i preosjetljivi te da bi morali pohađati psihološke radionice o tome kako da se nametnu i prilagode te da očvrstu.

U isto vrijeme, vrijedni prosvjetni radnici svako malo organiziraju radionice o vršnjačkom nasilju. Financiraju se iz raznih fondova, a broje se i kao uvjeti za napredovanje u viši platni razred.

Nitko više i ne obraća pažnju na nasilnike, tolerancija na nasilničko ponašanje je sve veća. Sve je to samo forma, samo organiziraju radionice i pričaju naširoko o problemu vršnjačkog nasilja, a kada se nasilje pojavi, nitko ne reagira. Školska psihologinja tvrdi da je naše dijete problem jer je nenametljivo i pristojno i ne zna se izboriti za sebe, a ne taj nasilnik.

U školama nije problem nasilnik – to je poželjna pojava u društvu nasilja. Problem su oni koji se nasilju ne žele priključiti.

Društvo mogućnosti i uspjeha je zapravo društvo nasilja. Ako nitko više ne razmišlja o potrebama drugog, nego samo zauzima i otima s ciljem da uspije, onda ugnjetava sve druge. Vidi se to na svakodnevnim, navodno nevažnim stvarima, na tome kako uspješni parkiraju svoje gigantske limuzine na dva parkirna mjesta – neka im, tako i treba kad su uspjeli, oni zaslužuju barem dva invalidska parkirna mjesta. Kako svoju djecu šalju na harvarde i kembridže, kao naša neprežaljena predsjednica, a neuspješnima, na njihovo veliko zadovoljstvo i tupost, bajaju kako trebaju ostati u našoj Hrvatskoj, zbog svojih djedova i roditelja jer je to znak domoljublja i naše hrvatske kršćanske vjere. Kako se liječe na najskupljim privatnim klinikama gdje jedna seansa zračenja tumora košta desetke tisuća eura i čiji vlasnici tvrde da su hrvatski domoljubi te da će svima u našoj Hrvatskoj biti bolje samo ako oni postanu predsjednici, na veliko zadovoljstvo i tupost onih kojima se laže. Ako nemate za radiokirurgiju u privatnom aranžmanu, onda ćete morati biti zadovoljni i s javnim zdravstvom i time da vam svako malo otvaraju i izrezuju jetru. Tako je s onima neuspješnima, ali bit će bolje, ne brinite, samo ako izaberete najveće i najuspješnije domoljube u našoj Hrvatskoj.

Taj je poltron išao sa mnom u razred u osnovnoj školi. Vrlo ograničen momak. Zvali smo ga Slopta jer je igrao košarku i kurčio se skupom kožnom loptom. Bilo je jasno da mu je karijera zagarantirana jer mu je ćaća bio u HDZ-u još od baraka. Dečko je počeo karijeru kao menadžer prodaje u Hrvatskoj elektroprivredi gdje se i dokazao jer je iznimno teško prodavati struju. Kasnije je karijera išla sama od sebe.

Vrlo ograničen momak. Zvali smo ga Slopta jer je igrao košarku i kurčio se skupom kožnom loptom.

Ljudi ne shvaćaju da se svaki “uspjeh”, pogotovo onaj koji se dogodio unutar male zajednice, hrvatskog društva, dogodio na njihov račun – nije ni čudo kad ih tako uče i indoktriniraju. Netko je privatizirao zdravstvenu i onkološku skrb, tvrdeći da ćete se tek sad, u njegovoj klinici, moći izliječiti. Nije, doduše, spomenuo one desetke tisuća eura koje su preduvjet i da vas pogledaju. Netko je prodao mliječnu prerađivačku industriju. Nitko se nije ni zapitao otkud je njemu zapalo da je prodaje i kako se uopće dokopao tog socijalističkog mastodonta koji je u našem interesu prodao. Stvar domoljublja. Takva pitanja pitaju samo jugonostalgicari. Netko je prodavao naftu neprijatelju, istim onim četnicima kojima svakodnevno straše, ali čudni su putovi uspjeha i samo se najinteligentniji i najsposobniji snađu i u najtežim situacijama. Nitko se, doduše, nije zapitao, kako je taj dospio u situaciju da uopće prodaje naftu, pogotovo u vrijeme rata, ali takva pitanja pitaju samo jugonostalgicari, koji su, zapravo, i krivi zbog četnika koji kolju po Hrvatskoj – tako djecu uče u školi, a odrasle na izborima.

Mi smo se već naviknuli na sve te lopove, ubojice, lažljivce, podrepaše i ljigavce. Mi smo se već naviknuli da nam propovijedaju s ekrana, kad propagandna mašinerija Lijepa naše hvali njihova veličanstva, njihovu dobrotu i uspjeh, njihovu plemenitu vještinu u beskompromisnom zgrtanju novca sa svih mogućih strana i iz svih džepova.

Ljudsko se društvo, otkad postoji, zbog samoodržanja ne može odreći zločina. Ali zločini su bili prešućivani, zataškavani, sramilo ih se. Danas su ljudi ponosni na njih. To je kuga. Svi smo okuženi, prijatelj i neprijatelj. Naše duše pune su crnih otekline, uskoro će umrijeti. Tada živimo dalje, a ipak smo mrtvi.

Ödön von Horváth, *Mladež bez Boga*

Nitko i ne zamišlja bolji svijet, u kojem je svima dobro ili barem bolje, svi doživljavaju život i rad kao borbu i ugnjetavanje onog drugog kojega se mora pobijediti i poniziti.

Današnje je hrvatsko društvo toliko indoktrinirano da je jedini bunt koji još može podržati i pokrenuti najgadnija vrsta bunta, uvijek usmjerena protiv slabijeg, uvijek inspirirana smradom krvi i nasilja i mržnje prema nekome tko je blizu i na kome se ta mržnja može i ispucati.

Bahato nasilje i potpuni izostanak empatije prema životu su preduvjet za uspjeh u ovom svijetu. Među onima koji su uspjeli, koji imaju milijune, ima mnogo sadista. Njihov je smisao za humor idiotski, i silno im je smiješno skočiti s gigantske jahte na labuda i slomiti mu vrat.

Tek ćemo se nagledati društva velikog hrvatskog uspjeha, kako budu prispijevale generacije poduzetne omladine odgojene na obrazovnim reformama koja želi biti Luka Modrić ili Mate Rimac, s rukom na srcu dok svira himna. Tek ćemo se nagledati kršćanske milosti i ljubavi kojima su ih naučili, dok se po vjenčanjima u crkvi i pred Gospom naslikavaju s dvije torbice od po nekoliko tisuća eura, s lijepo počešljanom dječicom u rukama, barem oni od njih koji su uspjeli. Gospa voli Hrvatsku, nogomet, uspjeh i uspješne, to je opće poznato.

Moglo bi se čitati:

Ödön von Horváth, *Mladež bez Boga*, Disput (2019).

Antonio Šiber, *Ostati zdrav među bolesnicima: dnevnik pandemije 2020. – 2023.*, Antonio Šiber (2024).

Podcaster na Marsu

6. listopada 2024.

Autor je paradoksalno biće. Ako želi reći nešto istinito ili barem nešto što smatra istinitim i važnim, onda to mora učiniti bez autocenzure i ne razmišljajući o publici. On to često radi i *usprkos* svojoj publici. Ipak, govoriti i stvarati, snimati i pisati, ne bi imalo previše smisla bez publike, ma kako mala ona bila. Autor stvara uvijek između krajnosti – ekstrema potpune osamljenosti i ekstrema pisanja za i zbog publike, zbog uvažavanja ili pljeska. Oba ekstrema poništavaju autorstvo.

Dvadeset devetog rujna objavio sam na svom *YouTube* kanalu, s kojeg neki i slušaju ove podcaste, malu anketu, a ticala se sadržaja epizoda koje se slušateljima najviše dopadaju. Tema znanosti u društvenom kontekstu i korupcija znanosti dobila je pet glasova, kao i tema obrazovanja i propasti obrazovanja u Hrvatskoj i šire. Haiku poezija dobila je četiri glasa, a bolest i smrt, rak, bolnice i zdravstveni sustav u Hrvatskoj tri glasa. Domoljublje i narod, politika u Hrvata je tema koje je dobila dva glasa. Bilo je, dakle, sveukupno devetnaest glasova, ni malo, a svakako ni mnogo, no o tome već dugo ne razbijam previše glavu. Popularnost ne znači danas puno niti je ikad značila. Popularni zapravo nemaju svoj glas, oni postoje više kao točka prepoznavanja oko koje se okupljaju oni kojima sam glas i riječ i nisu važni toliko kao površna identifikacija.

Pa opet, bilo bi sigurno pogrešno reći da autor piše ne misleći nimalo o svojoj publici. Takvo bi pisanje bilo uglavnom potpuno apsurdan čin, iako cijeli život provodimo u apsurd, ali kad god djelujemo, djelujemo uglavnom zato da pripitomimo pomalo taj grandiozni apsurd življenja, pa i ako se samo zavaravamo i tješimo da ga pripitomljavamo. **Ernest Becker** u *Nijekanju smrti* piše da je

[...] Karakter osobe njena obrana od očajja, pokušaj da se izbjegne ludilo zbog stvarne prirode svijeta.

Autor je paradoksalno biće. Ako želi reći nešto istinito ili barem nešto što smatra istinitim i važnim, onda to mora učiniti bez autocenzure i ne razmišljajući o publici. On to često radi i *usprkos* svojoj publici jer istina ne ovisi o reakcijama publike, kao ni ono što svatko od nas duboko u sebi osjeća kao istinito, vrijedno ili lijepo. Ipak, govoriti i stvarati, snimati i pisati, ne bi imalo previše smisla bez publike, ma kako mala ona bila. **Bernhardov Reger** iz *Starih majstora* kaže:

Doduše, ne poznajem nijednog pisca, ili barem nekog tko piše, a koji bi mogao dulje vrijeme izdržati neobjavljivanje onoga što je napisao, koji ne bi bio htio znati reakcije javnosti na ono što je napisao, mene uvijek obuzima znatiželja, rekao je Reger, iako uvijek kažem da me ne obuzima znatiželja i da me to ne zanima. Nije me briga za mišljenje javnosti, zapravo me izjeda znatiželja i lažem kad kažem da nisam obuzet znatiželjom, a zapravo me izjeda znatiželja, priznajem,

uvijek me izjeda znatiželja, bez prestanka, rekao je. Želim znati što ljudi govore o onome što sam napisao, rekao je, želim znati sve vrijeme o svima, iako stalno govorim da me ne zanima što ljudi govore i da me to ne zanima, da me to ostavlja hladnim, ali me cijelo vrijeme obuzima znatiželja i čekam to s najnapetijim iščekivanjem, rekao je. Lažem kad kažem da me ne zanima javno mnijenje, da me ne zanimaju moji čitatelji, lažem kad kažem da ne želim znati što ljudi misle o onome što sam napisao ili da ne čitam ono što se o tome piše. Lažem kad ovo kažem, lažem najbesramnije, rekao je, jer me neprestano obuzima znatiželja da znam što ljudi govore o onome što sam napisao, želim to znati uvijek i u svakom trenutku, i pogađa me to što ljudi govore o onome što sam napisao, to je prava istina.

Regera, tj. Bernharda, treba uvijek čitati oprezno. Uostalom i sam je Bernhard na nekoliko mjesta u svojim zapisima dao dobre savjete u vezi s tim.

Autor, barem onaj koji je svjestan svoje pozicije i koji piše iz poticaja koji zadire dublje od puke potrebe da se dopadne publici, stvara, dakle, uvijek između krajnosti – ekstrema potpune osamljenosti i ekstrema pisanja za i zbog publike, zbog uvažavanja ili pljeska. Oba ekstrema poništavaju autorstvo.

Negdje 2013. godine imao sam namjeru napisati roman koji do danas nisam napisao, a vjerojatno ni neću. Trebala je to biti priča o ljubavi kao spasu ili barem utjesi od apsurdna bivanja, o bračnom paru znanstvenika koji odlazi na Mars s ciljem da pripremi prvu bazu, uspostavi mikro-atmosferu i generatore kisika, vode i energije te biljke koje bi stvarale kisik i bile hrana za kasnije naseljenike. Dok oni tako izolirani mukotrpno rade na Marsu i svakodnevno komuniciraju sa svojim kolegama i političarima sa Zemlje, zlokobna se sjena nadvija nad njihovim rodnim planetom. Posvuda izniču poludjeli diktatori kojima narod kliče, more mržnje se izliva odnekud iz podzemlja, zgrada, s ekrana, a sve to završava tako da devedesetak postotaka ljudske populacije izgine u nuklearnom ratu koji je trajao svega dva dana. Sve su veze bračnog para znanstvenika s majčicom Zemljom prekinute, a nema se više ni s kim razgovarati jer preostala populacija jedva preživljava iz dana u dan, u mrklom mraku i zimi koja je nastupila. Nitko, naravno, više i ne razmišlja o Marsu, niti se sjeća da na njemu postoji nekakva misija i živi ljudi. Njih dvoje nastavljaju živjeti u potpunoj izolaciji, kako zna biti i ovdje na Zemlji,

pogotovo kad ljudi ostare i odu u mirovinu. Nakon nekoliko godina žena umire, a on ostaje sam – jedini čovjek na Marsu za kojeg nitko ni ne zna. Tako, uostalom, zna biti i ovdje na Zemlji. Moglo bi se ovdje raspravljati o svačemu, no mene je zanimao taj krajnji apsurd jednog čovjeka bez ikakvih veza s drugim ljudima. Temeljno je pitanje bi li se u toj situaciji i kako uopće moglo živjeti, a manje je važno pitanje koje se tiče ove epizode podcasta, a to je kakvog bi smisla imalo stvaranje u takvom kontekstu. Ekstrem potpune osamljenosti poništava autorstvo, čini ga potpuno nemogućim i krajnje apsurdnim. Ernest Becker piše:

Društvo je kodificirani herojski sustav, što znači da su društva posvuda živući mitovi o značaju ljudskog života, prkosno stvaranje smisla. Stoga je svako društvo „religija“, mislilo ono tako ili ne.

Zašto autor uopće ima potrebu stvarati i govoriti? Becker bi vjerojatno rekao da je riječ o urođenom narcizmu koji je temeljna karakteristika svake osobnosti, a taj narcizam zahtijeva isticanje i herojstvo, stvaranje smisla i vlastitog mita. Može biti da u tome nešto ima, i ja se svaki put kad nešto kažem i zapišem upitam što me je tjeralo da to govorim i pišem pa preispitujem valjanost svojih razloga za to. Nešto mi je lakše u vezi s tim otkako sam se teško razbolio. Neke su bolesti smrtonosne, kao moja, ali valjda baš zato otvore čovjeku oči za neke stvari za koje je ranije bio slijep. One osvijeste u čovjeku činjenicu da vremena za preispitivanje i nema previše, a podsjetite ga i da ne bude preoštar prema sebi pogotovo kad je društvo puno uspješnih psihopata i zločinaca te ljudi koji pate, a o tome skoro nitko i ne govori. Biti oštar prvenstveno prema sebi, možda je u takvoj situaciji i neka vrsta kukavičluka. Ne znam.

Ispalo je, na kraju, da se ova epizoda bavila nezgodnom temom i pitanjima na koja godinama nemam pravih odgovora, a nisam je bio tako zamislio na početku. Htio sam valjda ponešto reći o planovima za iduće epizode podcasta, možda i za njegovu treću sezonu koja počinje 27. studenog, a koje će, barem kako se sad čini, ipak biti.

Govorio sam dosad i o donekle aktualnim temama, iako ne zato što su aktualne, nego zato što su me podsjetile na nešto što znam ili što me zanima ili naprosto dobro nasmijale ili razljutile pa sam si dao oduška. Reći da je nešto aktualno i nije neka pohvala, to znači tek da vjerojatno ima

veću publiku. Pisci koji pišu danas i o današnjici teško mogu prepoznati što je od svega toga što uočavaju efemerno, a što je dio ljudske naravi, i to onog njenog najgoreg dijela, sklonog masovnom i cikličkom pojačavanju u gadnom i krvavom pulsiranju povijesti. Pisac nikako ni ne može sa sigurnošću znati takve stvari u slučajevima kad su periodi pulsiranja usporedivi s duljinom ljudskog života. Zato treba čitati starije, pokojne pisce, a ja sam se redovito osvrtao na njih umjesto na one žive. Dovoljno je, uostalom, podcasta koji se bave najnovijom i najmudrijom literaturom od koje izdavači dobro zarađuju.

I kad nisu imali pojma da pišu o nama, mi znamo da su odavno pokojni pisci pisali o nama, jer se u svemu tome prepoznajemo i ogledamo, premda pisac nikad nije u vidu imao nas kao čitatelje i nije imao pojma u kojim će ga se kontekstima čitati. Pisac iz prošlosti govori više o nama nego naš suvremenik. Onaj iz sadašnjosti govori naizgled aktualno i s mnogo detalja, ali ne zna što je od toga univerzalno, a što je specifično. Pisac iz prošlosti o tome “zna” mnogo više, ne zato što je pametniji, nego zato što ima čitatelja iz sadašnjosti. Mi smo djeca njihovog vremena.

Možda je posebno neaktualan bio ciklus od šest epizoda uvoda u haiku. Iduća će epizoda najvjerojatnije biti tek malo aktualniji osvrt na haiku, na suvremenije trendove u haiku poeziji, na haiku poeziju u drugim kulturama i jezicima pa i na politiku koja se veže uz haiku. Nadam se da će ono četvero s početka epizode, koji su glasali za temu haikua biti zadovoljni. Ostat ću zato još neko vrijeme „dužan“ priču o **Shikiju**.

Zapisao sam puno teksta koji je nastao u bolnicama, koji se tiče hrvatskog zdravstva, odnosa liječnika i pacijenata, te bolesti i smrti općenito. Samo je manji dio toga objavljen, a namjeravam objaviti i preostali dio zapisa u nekoliko epizoda podcasta. Ti su zapisi možda intimni, a možda i nisu, jer će se skoro svatko naći u situaciji u kojoj sam se ja našao, kad ga svrstaju u kategoriju teško bolesnih i više ili manje otpisanih, onih koji će u skorije vrijeme napustiti bivanje. Drago mi je da postoji ono troje kojima se upravo ta tematika podcasta najviše dopala, iako bih ja te epizode svakako snimio i u slučaju da se baš nikome ne dopadaju. To su tmurne i teške teme, ali na neki način možda i najvažnije od svih tema, jer upravo činjenica neizbježne smrti i bolesti bitno određuje ono što jesmo.

Što se tiče tematike korupcije znanosti, već nekoliko mjeseci pripremam knjigu koja je nekakav dnevnik pandemije koronavirusa, a namjeravam snimiti i dvije epizode podcasta sa zabilješkama iz tog neslavnog razdoblja domaće i svjetske znanosti.

U vezi s tematikom obrazovanja namjeravam snimiti cijelu epizodu o utjecaju Katoličke crkve na obrazovanje u Hrvatskoj. Ako sve bude išlo po planu, za božićne praznike trebala bi biti gotova i misa s odlomcima iz knjige *Suština kršćanstva Ludwiga Feuerbacha*. A tko zna što još može iskrsnuti u međuvremenu.

Ostajte svi zdravo i čujemo se.

Moglo bi se čitati:

Ernest Becker, *The Denial of Death*, The Free Press (1973).

Thomas Bernhard, *Old Masters: A Comedy*, The University of Chicago Press (1992).

Antonio Šiber, *Problem promatrača*, Jesenski i Turk (2007).

Uvod u haiku 7

24. listopada 2024.

Haiku danas pišu posvuda u svijetu, no ono što se danas smatra haikuom ponekad je vrlo udaljeno od njegove tradicionalne definicije, koja uključuje 5-7-5 slogovnu formu, sezonsku referencu, a uglavnom i prijelomnu riječ. Moderni oblici haikua često narušavaju jednu ili više od ovih odrednica. Snažan reformski poticaj haiku je dobio početkom 20. stoljeća, a sukob tradicionalne i modernih estetika u doba je japanskog militarizma dobio i mračni politički kontekst, kad je oslobođeni haiku smatran zapadnjačkim zagađenjem japanske tradicije.

Haiku nije povijesna i efektivno zatvorena umjetnička forma čiji je razvoj praktički završen. Danas je, recimo, pisanje novih baroknih *concerta* i sonata izvan konteksta obrazovanja i studentskih vježbi ipak rijetkost, iako i danas postoji veliki broj orkestara i manjih sastava koji izvode djela majstora iz povijesnog razdoblja baroka. Veliki je broj *concerta* očuvan, a i danas se otkrivaju novi, pa je tako i **Vivaldi** široj publici iznova predstavljen zapravo tek 1939. godine nakon što je veliki dio njegovog opusa ponovno otkriven i izveden nakon dugog vremena. Barokna glazba nosi u sebi povijesnu oznaku i teret svršenosti pa se suvremena kreacija te glazbe često doživljava tek kao kombinatorika, ne tako različita od uradaka koje bi isporučila umjetna inteligencija.

S haikuom je situacija ipak drukčija. On je i danas vrlo živa forma koja se svakodnevno piše posvuda u svijetu, a za njegove velikane moglo bi se također reći da su donekle iznova otkriveni i reevaluirani zahvaljujući radu **Masaoke Shikija**.

Zapuha hladno:
Kraj ceste, napušteno
zvono hrama.

(Shiki)

Početak dvadesetog stoljeća traumatičan je period za Japan kad se on, u vladavini cara **Meijija**, naglo otvara prema modernizacijskim utjecajima sa Zapada koji su dotad bili strogo kontrolirani u izolacionističkoj politici i praksi Japana. Car Meiji usmjerava Japan prema modelima zapadnih nacionalnih država pokušavajući industrijalizirati i demokratizirati društvo, što je izazvalo mnogo otpora pa i pobune. U isto se vrijeme pojavljuju i nacionalističke ideologije, veliča se odanost građana državi kao njihova glavna dužnost, a naglašava se i vjerska ideja o božanskom porijeklu japanskih careva. Zapadne literarne forme prodiru u Japan, a i japanski književnici pišu pod tim utjecajem koji mnogi doživljavaju superiornim tradicionalnim japanskim formama. Sve to utječe i na haiku, u kojem su i otprije postojale različite tendencije zbog njegove kompleksne povijesti i ispreplitanja raznih korijena i utjecaja. Razvija se trend slobodnijeg stiha koji ne prati 5-7-5 shemu, sve se češće u kratkoj formi odustaje od ideje nevidljivog ili barem suzdržanog autora, a u njoj se pokušavaju izreći i vrlo osobni i pojedinačni doživljaji

i emocije. Često se odbacuje i doživljaj prirode kroz njene sezone, odn. *kigo*, što i nije posve novo jer je bilo već prisutno u *senryu* poetici koju su uglavnom više zanimali društveni fenomeni, nego priroda. Formira se tako novi, slobodniji trend kratke forme koji kasnije dobiva ime *gendai*, što znači moderni haiku.

Paralelno s modernizacijskim trendovima na svim društvenim poljima, pojavljuje se i otpor i ideja o povratku korijenima i tradiciji pa tako i u haiku poeziji gdje ojačava reakcionarni smjer neo-klasičnog, anti-modernog i ultra-konzervativnog haikua strogo regulirane forme i pravila, koji nužno uključuje *kigo*, *kireji*, te ne odstupa od 5-7-5 slogovne strukture.

Zmija pobježe:
Oči što me gledaše
još su u travi.

(Kyoshi Takahama)

Nastaje tako haiku koji je stroži od poezije koju su pisali velikani na koje se, što je pomalo ironično, poziva neoklasični smjer – **Basho** i **Issa** bili su spremni zaobići stroga pravila kad im se to učinilo nužnim. Basho je pisao i haikue s više od dvadeset slogova, a neke statistike pokazuju da se otprilike svaki šesti Bashov haiku ne uklapa u 5-7-5 formu. Povratak navodno klasičnom haiku promovira pogotovo **Takahama Kyoshi**, jedan od Shikijevih učenika, koji piše:

Haiku je vrsta književnosti u kojoj je forma unaprijed određeni faktor. Život haikua ovisi o njegovom klasičnom smislu. Svojom strukturom od sedamnaest slogova i osjećajem za godišnje doba, haiku zauzima jedinstveno mjesto u domeni poezije.

Dvije vrlo različite zamisli o haikuu donekle mirno koegzistiraju, iako se objavljuju u odvojenim časopisima koji promoviraju suprotstavljene haiku estetike. U vrijeme vojne ekspanzije Japana, ratova u Kini i Drugog svjetskog rata, u atmosferi imperijalizma, nacionalizma i militarizacije društva, tradicionalni haiku dobiva političku snagu i promovira se kao domoljubna, nacionalna i superiorna forma poezije.

Vojna pobjeda
toliko brza da je
pretekla i cvat šljive

(Suiha Watanabe)

Gendai haiku sve se više smatra zapadnjačkim zagađenjem japanske tradicije, a proponenti konzervativnog haikua, pogotovo Kyoshi, dobivaju politički utjecaj kroz ministarstva kulture i vojne propagande. Ta je situacija donekle slična kulturnom konzervativizmu u nacističkoj Njemačkoj koji također proglašava ispravne i degenerirane smjerove u njemačkoj kulturi. Među pjesnicima oslobođenog haikua mnogo je više onih koji na rat gledaju s cinizmom, užasom, razočaranjem, tugom i empatijom, pa i prema neprijatelju.

Strojnica:
Na čelu mu cvate
grimizni cvijet.

(Saito Sanki)

U periodu japanskog militarizma, a pogotovo Drugog svjetskog rata, pjesnike modernog haikua proganjaju, pritvaraju pa čak i muče u zatvorima, pogotovo one lijevog političkog usmjerenja. Literarni sukob haiku estetika postaje tako politički i fizički sukob, a moderni je haiku u tom mračnom vremenu potisnut iz javnosti, pa čak i kad šalje politički poželjne poruke. Tome je bitno doprinijeo snažni politički utjecaj Kyoshija Takahame i njegov pritisak na izdavače.

Ratnik koji se suočava s neprijateljem i pobjeđuje ga, čak i kad je neprijatelj sam vrag, nosi u sebi uvažavanje i japanski osjećaj za godišnja doba i prirodu. To je ponos japanskog samuraja.

Kyoshi Takahama

Moglo bi se reći da je začetnik slobodnijeg haikua još jedan Shikijev učenik – **Hekigoto** – koji je krenuo suprotnim putem od Kyoshija te dodatno

produbio Shikijeve reformske poglede na haiku. Hekigoto je napustio slogovnu aritmetiku, no uglavnom je nastavio koristiti kigo u svojoj poeziji.

Gorske ruže cvatu:
Djevojke iz tvornice
na prozorima
podstanarskih stanova.

(Hekigoto Kawahigashi)

Pisci “oslobođenog” haikua narušavaju 5-7-5 shemu, pišu haikue bez sezonske, kigo oznake, izostavljaju prijelomnu, kireji riječ i trenutak te odbacuju zamisao o haikuu kao o takozvanoj “poeziji cvijeća i ptica”, odnosno doživljaja prirode u kojem je pjesnik u drugom planu.

Pun je mjesec:
Čaša s urinom svjetluca
na rubu verande.

(Sojo Hino)

Neki od njih odbacuju tek krutu slogovnu shemu ili nužnost kiga, dok drugi, pored toga što napuštaju slogovnu stegu, temeljito mijenjaju smisao onoga što se ranije zvalo haiku, pišući introspektivne i hermetične, i vrlo osobne stihove.

Čak i ako se zakašljem
I dalje sam sâm.

(Ozaki Hosai)

Pitanje je ima li smisla takvu poeziju uopće zvati haikuom i možda bi uistinu bilo bolje da se odustalo od takve kvalifikacije, jer mnoge od tih pjesama nemaju previše zajedničkog s onim što se ranije nazivalo haikuom, osim kratkoće i sažetosti izričaja.

Čak i ako se zakašljem, i dalje sam sâm.

U njenim očima
mrav, mrav, mrav, mrav, mrav.

(Kakio Tomizawa)

Takva bi se poezija mogla nazvati pjesništvom slobodne i vrlo kratke forme. Pa ipak, snažan duh haikua često se osjeti u pjesmama koje narušavaju tek slogovnu stegu, dok ga je teže naći u onima koje napuštaju i kigo.

Smrtno bolesna
Uljepšava nokte
na posudi sa žarom.

(Dakotsu Iida)

Danas je možda najpoznatiji pjesnik haikua koji se smatra modernim **Santoka Taneda**, iako njegovi haikui često slijede tradicionalni duh i uglavnom narušavaju samo slogovnu formu.

Nitko ne dolazi
da me vidi.
Ljute papričice su pocrvenjele.

(Santoka)

Santoka, rođen 1882. godine, proveo je težak i tmuran život koji je od njegove jedanaeste godine bio označen samoubojstvom njegove majke, vjerojatno zbog muževe nevjere. Santoku je odgojila baka, a cijeli je njegov životni put bio praćen stalnim opijanjem zbog čega je uvijek ostajao na rubu svih zbivanja, bez obzira na svoj veliki poetski talent. Nijedan posao nije uspijevaao zadržati, stalno je lutao i pisao tužnu haiku poeziju obilježenu ovisnošću o sakeu.

Ako prodam svoje dronjke
i kupim malo sakea
Hoće li i dalje biti samoće?

(Santoka)

Bio je i zaređeni svećenik *zena*, ali nije mogao trpjeti samostansku stegu pa je brzo napustio svijet obveza, čišćenja dvorišta, obveznih meditacija i prepustio se lutanju i prošnji po selima.

Ispod Nebeske Rijeke
Pijanac pleše cijelu noć.

(Santoka)

Kako nije nosio oznaku samostana, nego je u prošnji nastupao kao samostalni monah bez pripadnosti, rijetko bi uspio isprobiti dovoljno riže ili kakav novčić, a i ono što bi skupio potrošio bi na alkohol.

Tako pijan
Zaspao sam
s cvrčcima!

(Santoka)

Mnogi su njegovi haikui zato obilježeni teškim siromaštvom i glađu. U dnevničkim zapisima često je pisao o prljavim prenoćištima, lošem alkoholu od batata i sitnim prevarantima, prostitutkama i nasilnicima koje tamo zatječe. Umro je 1940. godine.

Zvuk valova
daleko; blizu;
Koliko ću još živjeti?

(Santoka)

Moglo bi se čitati:

Makoto Ueda, *Modern Japanese Haiku: An Anthology*, University of Toronto Press (1976).

Gutierrez Cervantes Antes Lenin Emmanuel, *Glimpses Across the "Garden of Battle": Three Case Studies of Japanese War Haiku from the Second Sino-Japanese War (1937 – 1945)*, doktorska disertacija, Faculty of Humanities, Graduate School of Humanities, Nagoya University (2023).

Clayton Beach, *Gendai Haiku: A Short History of the Modern Haiku*, *Modern Haiku* 50, 55 (2019).

Hiroaki Sato, *From the 2.26 Incident to the Atomic Bombs: Haiku During the Asia-Pacific War*, *Asia-Pacific Journal* 14, 4971 (2016).

Katsuya Hiromoto, *The quiet joy of peace and harmony: Kyoshi Takahama's life and literature*, *Bilten Sveučilišta Keio Hiyoshi* (2008).

Itô Yûki, *New Rising Haiku: The Evolution of Modern Japanese Haiku*, Red Moon Press (2020).

Sumita Oyama, *The Life and Zen Haiku Poetry of Santoka Taneda: Japan's Most Beloved Modern Haiku Poet*, Tuttle Publishing (2021).

Soba 206

1. studenog 2024.

U sobu 206 odlažu ljude koji trebaju umrijeti. Dovoze ih na krevetima, a nakon što zadnje dane svog života u njoj provedu stenjući i drhteći, ili sedirani, zureći u zidove, iz nje ih izvoze na kolicima s velikim kotačima, pokrivene blistavim metalnim polucilindrom.

Sve što je u vezi s ljudima odloženim u sobu 206 važno je da čim prije umru, ostali aspekti njihove ljudskosti su posve nebitni.

U sobu 206 odlažu ljude koji trebaju umrijeti. Soba je na “ničijem” teritoriju, između odjela, iako je formalno vode na ovom ili onom odjelu. Svako malo mijenjaju natpis na ulazu, tako da oni koji dolaze često lutaju i zapitkuju osoblje gdje su oni kojima dolaze u posjet. Kad u njega uđeš, odjel uopće ne izgleda kao zdravstvena ustanova, nego više kao vešeraj. Hodnici su zakrčeni kartonskim kutijama punim prljavog i usranog veša. Jednako kao što odlažu prljavi veš, odlažu i ljude, na nagurane krevete u dvije tmurne sobe gdje onda na njih zaborave. Tetovirani “tehničar” bez vidljivog vrata koji dovozi kandidate na kolicima ili u krevetima, istovaruje ih kao vreće cementa, masno psujući usput.

Na ulazu u sobu 206, mršavi je starac s pelenom koji sjedi na krevetu, poduprt visoko podignutim uzglavljem, sa savijenim koljenima koja su otekla i neproporcionalno velika prema mršavim, izudaranim potkoljenicama. Gleda prema vratima, iako je očito da ništa ne vidi jer su mu oči mliječno-bijele i nemaju nimalo prozirnosti. Nekad je imao plave oči. Obje su mu ruke vezane bijelim remenovima za okvir kreveta, tako da izgleda kao raspet u tom polusjedećem položaju. Nakon prošlog incidenta, kad je probao otići mokriti u zahod, udaljen svega metar i pol od njegovog kreveta, duboko su ga sedirali i navukli mu pelenu od tanke zelene plastike. Izgleda skoro smrznuto.

Na drugom je krevetu mršava starica koja stalno stenje, iako se čini kao da glas dolazi iz nekog drugog izvora, a ne iz njenih usta, jer uopće ne pokreće usne. U sobi 206 nije važno jesi li žena ili muškarac, važno je samo jesi li kandidat za odlaganje u sobu 206 pa se tamo nalaze i žene i muškarci za koje se očekuje da uskoro umru, tako da na njihove krevete dođu drugi kandidati, iz drugih odjela koji ih se žele čim prije riješiti. Sve što je u vezi s ljudima u sobi 206 važno je da čim prije umru, ostali aspekti njihove ljudskosti su posve nebitni.

Na trećem je krevetu starac koji stalno kašlje i ima veliki tumor na grlu tako da govori nerazgovijetno. Htio bi razgovarati jer s ovo dvoje, kojima je okrenut leđima, ni ne može. Ipak, kad počneš razgovarati s njim, u prve dvije rečenice ti se učini kao da bi se tako moglo i nastaviti, ali stari već u trećoj počne govoriti kako treba delati i pita je li danas nedjelja, a ta mu se opsesivna ideja o delanju stalno vraća i stalno je ponavlja, bez obzira na temu s kojom je razgovor započeo. Kad sestra uđe u sobu, naglo zašuti, a kad izađe, onda šapće “kuja!”. Osim sestre, na odjelu je još jedna radnica koja se predstavlja

kao “njegovateljica” i uvijek ispravlja one koji je nazovu sestrom. Vjerojatno zato što joj je tako rekla sestra.

Na četvrti krevet stavili su pisca ovih redaka, procijenivši ga, očito, dobrim kandidatom za odlaganje u sobu 206. Rekli su mu i da će zasigurno umrijeti ako se pokuša maknuti s četvrtog kreveta.

Unuk koji je došao u posjet baki, otišao je tužan zato što ga nije prepoznala i s njim izmijenila pokoju riječ. Baka, koju su u bolnicu primili iz doma, ima osamdesetak godina, kožu prepunu smeđih pjega veličine 6-7 cm i cijelo vrijeme stenje zatvorenih očiju, u nekom stanju polusvijesti ili potpune nesvijesti okoline. Zapravo je još uvijek lijepa sa svilenoplavom kosom nad sivim i ugodno simetričnim, iako mršavim i koščatim licem. Kladam se da je u mladosti ljepotom mogla zasjeniti sve američke glumice iz crno-bijelih filmova. Podsjeća me na **Ingrid Bergman**, iako je ta usporedba na neki način šokantna.

Uopće ne reagira na podražaje.

Kad je dugo slušaš, možeš čuti riječi u tom stenjanju, koje nisu nimalo razgovijetne jer prolaze kroz poluotvorena usta, bez dodira s usnama, koje se ne kreću. Prvo sam čuo “boli, boli”, a onda, puno puta “mama, mama, mama, mama!”.

Nakon što sam pobjegao iz sobe 206, potpisujući da sve lišavam bilo kakve odgovornosti i da odlazim svojom voljom i na svojim nogama, vraćao sam se svakodnevno na odjel po terapiju te radi dijagnoze i praćenja stanja. Jednom sam tako i opet vidio Ingrid Bergman. Izveli su je na krevetu da je odvedu na CT, a ona je bila u budnom, ali teško bi bilo reći i u svjesnom stanju. Dok su je vozili kroz hodnik, pridigla se i viknula prema meni pa se nacerila. Otvorena usta bila su joj potpuno crna, bez ijednog zuba u vilici.

Sutradan su u sobu 206 dovezli sjajna metalna kolica s velikim kotačima na kojima odvoze leševe, ali nisam vidio čije su tijelo na njima iz sobe odvezli jer tijelo poklope polucilindričnim metalnim pokrovom.

Unuk koji je došao u posjet baki, otišao je tužan zato što ga nije prepoznala i s njim izmijenila pokoju riječ.

Moglo bi se čitati:

Jean Améry, *On Aging: Revolt and Resignation*, Indiana University Press (1994).

Antonio Šiber, *Ostati zdrav među bolesnicima: dnevnik pandemije 2020. – 2023.*, Antonio Šiber (2024).

ISBN 978-953-48778-9-0